HISTORIJA
ČEŠKOSLOVAČKE KNJIŽEVNOSTI

NAPISAO
ŠIMUN VLAHOV

1924.
Grafički Zavod „Makarije“ A. D., Beograd-Zemun.

HISTORIJA

ČEŠKOSLOVAČKE KNJIŽEVNOSTI

NAPISAO
ŠIMUN VLAHOV

1924.
Grafički Zavod „Makarije" A. D., Zemun.

UVOD.

Čehoslovačka književnost dijeli se na tri glavna doba.

1. Staro doba počima koncem IX. vijeka po Kr. i ide sve do početka XV. vijeka.

2. Sredne doba ide od Husa pa do prosvijećenog apsolutizma Marije Terezije i Josipa II., t. j. od početka XV. vijeka pa sve do druge polovice XVIII. vijeka.

3. Novo doba ide od prosvijećenog apsolutizma Marije Terezije i Josipa II.. pa sve do danas, dakle od polovice XVIII. vijeka do danas.

I. STARO DOBA.

Češka literatura starog doba od konca IX vijeka pa do konca XI. vijeka stajala je pod uplivom istočne i zapadne kulture. Kršćanstvo je sačuvalo literarne spomenike tog doba. Isto kršćanstvo donijelo je sa sobom pismo, dolazeći koliko iz zapada toliko iz istoka. Stara literatura češka, bila je pod utjecajem sv. braće Ćirila i Metoda kao i pod utjecajem njemačkih svećenika. U prvo doba ima glagolsko, ćirilsko i latinsko pismo. Pisma glagolskog i ćirilskog nestaje po padu Velike Moravske države i po zauzeću Sazavskog samostana, koji je bio u Češkoj posledńje utočište crkveno slavenske književnosti po latinskim fratrima. Ostane latinica kao jedino pismo.

Najglavniji ostatci slavenskog pisma su:

1. Glagolski odlomci praški, koji sadržavaju manje molitve po istočnoj liturgiji. Pisani su pismom glagolskim, a jezikom staroslovenskim.

2. Staroslovenska legenda o sv. Vaclavu.

3. Glagolski odlomci kijevskih listova su ostatci glagolskog misala po rimskoj liturgiji.

LITERATURA POD LATINSKIM UTJECAJEM.

U X. vijeku starali su se za kršćanstvo u češkim zemljama njemački svećenici, a osobito bavarski i švapski, i njihovim utjecajem prevlada latinsko pismo i zapadna liturgija. Kršćanska vjera nalazila je na jakog pomoćnika kod plemstva, pa je latinski jezik bio središte cijele izobrazbe ondašnjeg doba u školama i u samostanima. Crkvene pjesme pri misi i psalmi pjevali su se latinski u crkvi. Glavno učenje sastojalo se iz poznavanja pisma i liturgije kršćanske kao i pjevanja crkvenih pjesama. U školama su se učili ne samo svećenici nego i sinovi plemića i knezova. U latinskom jeziku bili su napisani državni ugovori, odluke sabora i pravničke listine. Ali u to doba razvila se je viteška romantika. Knezovi češki kao i kraljevi držali su na svom dvoru veliki broj Minnesängera (ljubavnih pjesnika) njemačkih. Ovi su unosili njemački jezik kao i drugi došljaci njemački, te po malo njemački utjecaj se sve više i više osjećao. Ipak u to doba uvadja se nekoliko pobožnih čeških pjesama u crkvu pri bogosluženju, i ako su krivim okom na to gledali njemački popovi.

Spomenici pisani latinskim jezikom.

Najglavniji spomenik na latinskom jeziku ovog doba je Kosmova „Kronika češka". Kronika Kosmova ističe se sa svojom rijetkom kritičnošću za svoje doba. Kosmas (1045—1125) bio je kanonik, zatim dekan kapitule praške. Putovao je mnogo, te tim i sa izobrazbom klasičkom stvorio je prvu kroniku češku. Kronika počima od potopa svijeta i gradje kule babilonske sve do god. 1125 Za izvor uzeo je legende, tradicije i listine. Najglavniji dio kronike je doba od g. 1092— 1125, koje doba je sam proživio i istinski prikazao.

Spomenici pisani češkim jezikom.

Već u XIII. i XIV. vijeku češki puk pjevao je pobožne pjesme na češkom jeziku. Najstarija pjesma, koja se je pjevala u crkvi je „Hospodine, pomiluj ny", a druga „Boh náš všemohúci (Bog naš svemogući). Pjesma „Gospodine, pomiluj nas" je pjesma pobožnog puka, koji moli od Boga mir na zemlji i na nebu spasenje duše. Druga pjesma najstarija, koja se nije pjevala u crkvi, ali puk ju je pjevao u teškim narodnim vremenima je pjesma svetovacslavska (Svatý Václave, vévodo české země, kněže náš). Računa se, da su pjesme iz XIII. vijeka „Gospodine, pomiluj" i „Sveti Vaclave", dok iz XIV. vijeka „Bog svemogući" i „Jezu Kriste ščedrý kněže". Iz XIII. vijeka ima molitava u stihovima ili prevoda iz latinskog, a najglavniji su „Slovo do světa stvorenie" (Riječ (grč. Logos = Christos) sve do stvorenja svijeta) i „Vítaj, králů všemohúcí.

Koncem XIII. vijeka sve do smrti Jana Lucemburskoga g. 1346 naseljavaju se sve više Nijemci u Češko kraljevstvo, te ne samo kraljevi nego i plemići pomažu kolonizaciju Nijemaca. Na dvoru plemića i kraljeva prevlada njemački jezik i njemačka pjesma. Prosti pak puk osjećao je inače mržnju prema koloniziranim Nijemcima.

I. Latinske kronike.

Nasljednik Kosmov bio bi Petr Žitavský (umro 1339), koji u svojoj kronici daje sliku godina 1294

—1338, a drugi nasljednik Kosmov bio bi svatovitski probošt František (umro 1362), koji prikazuje doba od g. 1283—1353.

II. Legende.

U XIII. vijeku Česi imali su već svoje češke legende, ali nijedna se nije sačuvala, a od XIV. vijeka samo odlomci legenda.

Pjesnici najstarijih legenda bili su svećenici i to dva svećenika, čija su imena nepoznata. Prvi je sastavio u stihovima legendu o mučenju Gospodina. Legenda počima ulazom Kristovim u Jeruzalem, a svršava njegovom smrću. Drugi mladji pjesnik sastavio je legendu o apoštolima, legendu o Djevici Mariji, legendu o Pilatu i legendu o Judi. Legenda o Pilatu opisuje mladost Pilatovu, osudu Kristovu i samoubojstvo Pilatovo.

Legenda o Judi crta život Judin. Majka Judina sanja o sinu kao neprijatelju ljudskog roda, te ga postavi u koš u more iza poroda. Nadje ga kraljica i uzme k sebi. Juda najprije ubije kraljevskog sina i pobjegne u Jeruzalem. zatim ubije svoga oca, te se i ne znajući oženi sa svojom majkom. Doznavši to Juda podje Kristu, a kako je bio lakom već od djetinjstva izda Krista za novac, te se na koncu sam objesi.

Od drugih legenda vrijedne su spomena legenda o sv. Jurju, legenda o sv. Prokopu, legenda o mladosti Isusovoj i legenda o sv. Aleksiju.

Pjesništvo dramatsko.

U to doba razvija se pobožna drama, koja je imala cilj moralni. Uskrsne slavnosti bile su u XIII. vijeku raširene u Češkoj, dok u Francuskoj i Njemačkoj još pred tom dobom. Uskrsne slavnosti razvile se u uskrsne igre sa češkim stihovima. Od tih

igara sačuvala se je igra o trima Marijama. Igra prikazuje, kako tri Marije odlaze grobu Kristovu, a andjeo im navijesti njegovo uskrsnuće i reče im, da jave to apostolima. Dvije podju, a treća Marija Magdalena ostane pri grobu, gdje joj se Krist ukaže i razgovara se njom. Marija podje apostolima, a dva od njih požure se grobu i prinesu Kristovo odijelo kao dokaz uskrsnuća. Iz uskrsnih slavnosnih igara razvila se je drama i komedija sa pjevanjem. Takve igre predstavljale su se na javnom trgu, a glumci su bili študenti (djaci). Uspomena na te igre ostala je na sačuvanom odlomku igre zvane „Mastičkář“ (Nadriliječnik, glamaza). Polazi iz prve polovice XIV. vijeka, napisana je latinsko-češki. Iz igara pašiovih ili misteria razvile su se samostalne igre, planktI ili naricanja Djevice Marije.

Viteška pjesma.

Njemački pjesnici „Minnesängeri“ prinosili su na dvor češkog kralja i na dvorove češkog plemstva vitešku romatičnu pjesmu o Aleksandru Velikom, o Tristanu i Izoldi i t. d.

U ovo doba viteška romantika njemačka pojavila se je u Češkoj pri svom padu, a ipak nepoznati češki pisac sastavio je Aleksandreidu češku samostalno po uzoru Aleksandreide njemačke od Ulricha z Eschenbacha, koji je živio na dvoru kralja Otokara II. i Vaclava II. Glavnim izvorom češke pjesme bila je latinska Aleksandreida od Gualtera Castellionskog, ali češki pisac dosta se je samostalno držao u pojedinostima. Sačuvalo se je 4000 stihova. Pjesnik crta Aleksandra Velikog kao uzor viteza srednjeg vijeka i njegovo osvajanje Azije. Jezik je dosta savršen i versifikacija pravilna.

Djela rodoljubna.

U to doba rasla je mržnja i u češkom plemstvu proti naseljenih Nijemaca i njihove moći, te jedan

plemić napisao je kroniku nazvanu kronika „Dalimilova" sa ciljem rodoljubnim. Oslanjajući se nepoznati autor na kroniku Kosmovu, na tradicije, legende i na vlastito iskustvo od vladanja Otta, Braniborskoga sastavio je svoju kroniku sa ciljem da podigne ljubav k češkom jeziku i ljubav k domovini. U kronici Dalimilovoj nepoznati pisac crta doba od potopa svijeta i gradje kule babilonske sve do g. 1310. Nadodao je dogadjaje godina 1315—1318.

Glavni sadržaj joj je: Država češka mora biti samostalna, kojoj je glava češki kralj izabran plemstvom. Plemstvo kralju je dužno sačuvati vjernost, a kralj pak kao i plemstvo moraju biti čuvari češkog jezika, čeških zakona i običaja. Kronika ima historičku vrijednost od g. 1278—1310.

Napisano je početkom XIV. vijeka.

Drugo djelo rodoljubno je „Nota nad smrću Vilema Zajieca z Valdeka", u kojoj nariče nepoznati pisac nad smrću Vilema Zajieca umorenog iz busije bavarskim Nijemcima g. 1319 i opominje njegove sinove, da bi bili rodoljubi češki kao njihov otac.

Treći spis je Kniha Rožmberská. U toj knjizi nepoznati autor crta stare običaje češke, kojih su dužni držati se suci. To je prva češka proza pravnička, veoma cijenjeni izvor slavenskog prava.

Djela didaktična.

Pošto u to doba padala je moralnost kod plemstva, kraljeva i vitezova kao i kod raznih zanatnika i gradjana, to propovjedači svećenici ne samo riječju u crkvi nego i spisima karali su mane tog doba. Na taj način pojavili su se tendeciozni didaktični i satirični spisi.

Glavni od njih su: „Desetero zapovijedi božjih", „Satire o zanatnicima", „Ezop", „Basna o lisici i vrču", „Prepiranje vode s vinom", „Svadja duše sa tijelom", „Katonove moralne propovijedi" i Alan ili moralna obnova prvobitne usavršenosti čovjeka".

U „Desetero zapovijedi božjih" opisuje pojedine zapovijedi i pokazuje tri vrsti ljudi, koji griješe proti svake zapovijedi i grozi im paklenim mukama ne ostave li se grijeha. Najviše grmi proti egoizmu, koji se nalazi kod svih staleža. Egoizam je pogrješka proti sedmoj zapovijedi. Iz egoizma se razvija kradež, isisavanje bližnjega i pohlepa za novcem. Knezovi osiromaše puk, pop za novac da odriješenje, krojač sukno okrada, seljak ne daje desetinu i t. d.

Zanimljiv je spis Satire o zanatnicima, u kojemu crta nemoralne čine sedmero staleža postolara, konšela (prisjednika suda), kovača, pivara, brijača, mesara i pekara. Postolari troše zasluženi novac u krčmi, a došavši kući tuku žene, konšeli daju pravo za novac i zločincu i t. d. Grozi na koncu paklenim mukama griješnicima. Nepoznati prevodilac Ezopovih basna slijedi takodjer cilj moralni. Nadodao im je uvod, gdje opisuje boj mana proti krijeposti.

Bajka o lisici i vrču od nepoznatog autora je originalna. Pripovijeda kako lisica svojom tvrdoglavošću izgubi život, privezavši na svoj rep vrč kojega spusti u bunar, pri čemu sama zaglavi.

Svadja duše sa tijelom. U tom spisu prikazuje se prepiranje duše sa tijelom, jer da je tijelo krivo njezinoj propasti, a na to tijelo stavlja protivne razloge.

Prepiranje vode s vinom. Ovdje se prepiru voda i vino o prvenstvo, dok im pijani sudac mistr sv. Pisma sudi, da svijetu treba vina i vode; neka pije svaki što može.

Katonove moralne propovijedi bile su prevedene na češki polovicom XIV. vijeka.

Alan je spis, koji crta mišljenje srednjeg vijeka o svemiru, po kojem je zemlja središte svemira, a oko nje vuku se devetero nebesa. Prikazuje takodjer obnovu prvobitne usavršenosti čovjeka, izgubljene grijehom.

Najvažnije je vrijeme stare literature češke od nastolenja Karla IV (1346) sve do konca XIV. vijeka. Nastolenje Karla IV na češko prijestolje je zlatno doba za češku historiju. Bio je to muž velikog duha i velike energije. Pomagao je znanosti i umjetnosti. Uzgojen u Parizu gledao je Prag učiniti sličnim Parizu, zato pozove u Prag umjetnike slikare, kipare i graditelje talijanske i francuske. Od njega ostadoše umjetnički spomenici, jer on dade sazidati crkvu sv. Vita, kraljevski dvor (hrad), kameni most preko Vltave u Pragu i grad Karlštain. Osnovao je i univerzitet u Pragu g. 1348.

Povijesna i pravnička djela.

Karlo IV, otac domovine, muž velikih sposobnosti, dobri poznavalac latinskog jezika i historije, napiše svoj životopis Vita Caroli u latinskom jeziku. Sam Karlo dade svoj spis prevesti na češki.

U tom svom djelu Karlo IV pripovijeda život svoj i svojih predja sa svim dogadjajima i vodi tim svog sina Vaclava, nasljenika prijestolja k mudrom vladanju. Dogodjaji su uzeti sve do g. 1340. Djelo ima 14. poglavlja, a nepoznati autor nadodao je još 4 poglavlja. za dogadjaje do g. 1346. Karlo IV. sastavi „legendu o sv. Vaclavu", koja je bila prevedena na češki. Kao pobožni vladar napiše spis „Vyklady a duchovni naučeni" (Tumačenje i pobožna poduka), takodje djelomice na češki preveden. Kao u historiji tako i u pravništvu istakao se je Karlo IV kao veliki vladar. Dao je sastaviti „Majestas Carolina" (Majestat Karlov) latinski t. j. zbornik prava državnog, kaznenog i gradjanskog. Karlo je htjeo tim spisom uzakoniti običajno zemaljsko pravo, ali ne podje mu za rukom radi otpora plemstva. Ipak spis i preko toga ostaje znamenitim djelom.

Karlov dvorski historičar Přibik Pulkava z Radenina, mistr univerzite praške i rektor škole kod sv. Jilji u Pragu, po nalogu Karlovu napiše „Kroniku češku" u kojoj uzimlje češku historiju od gradjenja kule babilonske sve do smrti Eliške Přemuslovne g. 1330. To je prva kronika pisana češkom prozom.

Drugi historičar na dvoru Karlovu bio je Talijanac Jan Marignola, dvoski kapelan. On napiše Kroniku svijeta t. j. historiju naroda. u kojoj je takodjer historija češka do g. 1283 po Kozmi i nasljednicima.

Treći historičar bio je Beneš Krabice z Weitmila, kanonik praški. On napiše latinsku kroniku u kojoj nastavlja kroniku Kozmovu opisujući dogadjaje od g. 1283 sve do smrti Jana Lucemburskoga (1346), a zatim vladanje Karla IV do g. 1374.

Putopisna djela.

U srednjem vijeku čeznuli su mnogi vitezovi i plemići da vide svijeta. U to doba nadje se nepoznati prevodilac latinskog putopisa Marco Polova „Milliona", te i mistr Vavrinec z Březové počešti putopis Put Jana Mandevilla, pun fantastičnih dogadjaja. To poslednje djelo bilo je najraširenija knjiga mimo biblije u srednjem vijeku.

Viteška epika i legendarni spisi.

Za vlade Karla IV pojaviše se nekoja epska viteška djela u češkom jeziku, preobradjeni iz njemačkih izvora. Najznamenitije je djelo: Tristam i Izalda. Ta epska pjesma ima 9000 stihova. Sadržaj: Tristam vodi sobom stricu Marku, kralju Kornavalskom Izaldu kao nevjestu. Na putu se zaljube jedan u drugog te ostanu vjerni jedan drugom do smrti. Kralj Marko koji ih proganja, oprosti im mrtvima i dade ih skupa pokopati. Dogadjaj je pun svakakvih scena i tulačkih prigoda. Druga epska pjesma slična prvoj je: Tandariaš i Floribella sa 1800 stihova. Ne zaostaju za tima dvjema, romantičnošću svojom epske pjesme: Vojvoda Arnošt i Jetřich Berunsky.

U ovo doba pojavljuje se viteški roman, koji je u srednjem vijeku bio prozvan kronika.

Vrijedna je spomena „Kronika Trojanska", prevedena iz latinske kronike dva puta češki, a kao prva knjiga tiskana 1468 g. Ovamo može se ubrojiti „Pripovijest o Aleksandru Velikom" i „Roman o Apoloniu, kralju tirskom". Oba su djela preradjena iz latinskog na češki. Za doba Karlovo vladanja pojaviše se dvije legende u stihovima pune romantizma i to: „Legenda o sv. Katarini" i „Legenda o sv. Dorotei". Legenda o sv. Katarini prikazuje ljubav sv. Katarine Kristu i njezinu smrt za krščansku vjeru. Sama legenda sadržaje 3519 stihova.

Legenda o sv. Dorotei crta smrt mučeničku sv. Dorotee, koju dobrovoljno nastupi ne htijući poći za suprugu poganskom kralju Fabriciju.

Legendarni spisi u prozi.

U ovo doba ističe se legendarna proza češka i to djela: „Passional", „Život Gospodina Isukrsta", „Životi svetih otaca" i „Josef i Aseneth". Passional je zbornik legnda u prozi prevedenih iz Legenda aurea Jakuba de Voragine. Nepoznati prevodilac izostavio je životopise nekojih zapadnih svetaca, a nadodao je životopise svetaca čeških i slavenskih kao i Karlovu legendu o sv. Vaclavu.

Život Gospodina Isukrsta je češka legenda izradjena po djelu sv. Bonaventure „Meditationes vitae Christi".

Životi svetih otaca sadržavaju legende o svecima kao o sv. Antunu, Hilarionu i t. d. Josef i Aseneth, legenda pripovijeda o kćeri Putifarovoj, ženi Josipovoj kao i o njegovom životu. K legendama može se pribrojiti duhovne pripovijesti, kao „Život Adamov", „Solfernus" (prepirka pakla s Kristom, zato što je svrgnuo ohole andjele), „Belial" (prepirka pakla s Kristom, zato što je oslobodio svete oce iz limba), „Barlaam i Josafat" (crta obraćenje mladog kraljevića Josafata na krščansku vjeru pustinjakom Baarlamom).

Djačka djela i pučka (narodna) pjesma.

Osnovanjem sveučilišta u Pragu, postade Prag življi, bučni i veseli, jer djaci dolazeći i zraznih krajeva Njemačke i Poljske kao iz samog kraljevstva u Prag, provadjahu život pun strasti i ljubavnih scena sa pjesmom na latinskom jeziku, a kasnije češkom. Od ljubavnih lirskih pjesama ističe se „Pjesma Završova" (Piseň Závišova), u kojoj ljubavnik čezne za svojom dragom. Oblik pjesme ima makaronska popjevka Detrimentum patior i pjesma Tajna žalost. Zanimljiva je satira u stihovima „Podkoní a žák" (Konjušar i djak), gdje svaki od njih hvali svoj stalež, a ipak oba zlo prolaze. Prozom napisano djelo „Tkadleček" je učena prepirka medju odbijenim zaručnikom i Nesrećom. Tkadleček okrivljuje Nesreću, da je ona kriva, što ga je ostavila Adlička Pernikařka i izgubila ljubav prema njemu. Djelo je puno humora i ljubavnih sentencija.

Od pučkih pjesama ovog doba se ističe pjesma o Štemberku. Ovdje u pjesmi se crta ljubav mladog Štemberka prema Anici, kćeri gradjana Mělničkog. Mělnički gradjani zamrziše ga i primamivši ga u polje ubiše ga. Od drama kasnijih je zanimljiva igra „O uskrsnuću Kristovu i njegovoj proslavi" postavši oko g. 1360—1380. Igra je puna humora i satira.

Literatura u vrijeme reformacije.

Već za Karla IV moralnost bila je duboko pala, a za njegova sina Vaclava IV još više. Radi toga pozove Karlo IV Njemca Konrada Waldhausera g. 1358 iz Beča u Prag. Ovaj bijaše glasoviti propovjednik. On u crkvi karaše mane svojeg doba svih

staleža, te i pokvarenih fratara. Svoje propovijedi napiše u djelu latinskom Postilla, koja je bila kasnije prevedena na češki. Njegov primjer pobudi druga dva propovijednika Čeha Jana Miliča z Kroměříža i mistra Matjeju z Janova. Milič sa svojim češkim propovijedima mnogo ljudi privede moralnom životu. Matjej iz Janova bio je teoretičarom, koji se je u mnogim stvarima približio već k nazorima kasnijeg protestantizma. Njegovo latinsko djelo „De regulis veturis et novi testamenti" (O pravilima staroga i novoga zakona) je reformnog duha držeći se glavno Sv. Pisma i odbacujući kult prama papi i svećenstvu. Matjeju z Janova pravo kršćanstvo je goruća ljubav i vjera u Krista. U ovo doba istakoše se tri češka pisca: Smil Flaška z Pardubic, Ondrej z Dubé i Tomaš Štítný.

Smil Flaška z Pardubic. Smil Flaška, sinovac nadbiskupa Arnošta z Pardubic, jedan od najbogatijih plemića čeških tog doba sastavio je djelo „Nova rada" (Novi savjet). Novi savjet je alegorija u stihovima, u kojoj predočuje Flaška svoj ideal kršćanske države. Sadržaj je taj: Mladi kralj lav pozove na savjet sve četvoronožne životinje, a preko orla sve ptice. Pojedina životinja savjetuje mu sa svoga stanovišta, kako treba da upravlja državom. U ovoj alegoriji podučaje Smil Flaška kralja i plemstvo o upravi države, o dužnosti kralja i podanika. Ondrej (Andrija) z Dubé, bio je najveći sudac kraljevstva češkog od g. 1361—1394. Odstupivši iz ureda, u dokolici napisao je jelo „Výklad na právo zemské české" (Tumačenje prava zemlje češke).

Tomáš (Toma) Štítný ze Štítného (1331—1401). Tomáš Štítný svrši univerzitet u Pragu i iza nauka vrati se na svoje imanje, gdje se posveti uzgoju svoje djece i literaturi. Vraćaše se pak često u Prag, da sluša propovijedi Waldhauserove i Miličeve. Ali po smrti njegove supruge i troje djece od petero naseli se sa sinom i kćerkom u Pragu sve do smrti. Tomáš

Štítný promišljavaše dugo o uzgoju svoje djece, te za živa ih podučavaše, a da bi slijedili dobre primjere kršćanske sastavi djela pobožno-moralna. Kasnije preobradi djela za općinstvo. Glavno djelo Štitnoga jesu „Reči besední" (Povjerljivi razgovori). U tom djelu u obliku razgovora je rastumačena pobožna sholastička filozofija Štitnoga, njegov nazor o Bogu, o tajnosti svete trojice, o anđjelima, o čovječjem padu, o božjoj milosti, o glavnim grijesima i t. d. Preveo i preradio je Štítný na češki iz latinskog djela sv. Augustina, sv. Bonaventure i t. d. U „Razgovorima nedeljnim i svetačnim" sadržana su tumačenja biblijskih tekstova. Osim toga Štítný napisao je traktate, kao: 1. O vjeri, o nadi i o milosti. 2. O trima staležima (t. j. djevičanskom, udovskom i ženidbenom). 3. O gospodaru, o gospodarici i o čeljadi.

Svoje traktate (rasprave) originalne i prevedene sastavi Štítný u zbornike, od kojih se je sačuvao jedan od g. 1376, a imenuje se: „Knížky šestery o obecných věcech křestanských" (Šestero knjiga o općim stvarima kršćanskim). U Štitnom digla se je vrhuncu staročeška proza. Štítný piše prvi o teološkim stvarima češki, i ako mu to prebacuje sveučilišni mistri, a on se proti toga nekoliko puta brani. On je prvi filozof češki, privrženik sholastičke filozofije, u to doba prenesene iz Pariza u Češku.

II. SREDNJE DOBA LITERATURE ČEŠKE.

Od početka XV. stoljeća do polovice XVIII. stoljeća. Husitsko doba.

Kao što je Jan Viklef, profesor teologije na sveučilištu oksfordskom karao u svojim djelima nemoralnost ondašnjeg svećenstva, tako i Jan Hus. Viklef dalje učio je, crkva mora da se vrati siromaštvu,

mora da se odrekne nauke kao što je nauka o promjeni hljeba i vina u tijelo i krv Kristovu pri misi i t. d.

Nauka Viklefova našla je u to doba najviše pristaša u Češkoj, jer su mnogi češki djaci učili na sveučilištu u Oksfordu, a traktate Viklefove kao i ideje donosili u Češku.. Češki mistri Jeronim Pražský, koji upozna s naukom Viklefovom Husa, Stanislav z Znojma, Stjepan z Palče, Jakov z Stříbra bijahu pristaše te nauke, a njima na čelo stupi za kratko doba mistr Jan Hus.

Mistr Jan Hus (oko 1370—1415).

Mistr Jan Hus, rodio se je oko g. 1370 u južnom češkom gradiću Husincu. Na sveučilištu u Pragu postade g. 1396 mistrom a g. 1402 rektorom, te priključi se češkim mistrima za reformaciju crkve. Kako se u to doba istakao kao propovijednik, postade ispočetka ljubimac kraljev i nadbiskupov, a osobito puka. Ali kad je kasnije počeo da brani djela Viklefova u kapeli betlemskoj u Pragu, koja su bila spaljena na zapovijed nadbiskupovu te i žigosao trgovinu sa oproštenjima bude od Pape Jana XXIII.. ekskomuniciran. Ode iz Praga u južnu i jugozapadnu češku, gdje držaše propovijedi. U ovim krajevima osobito zavuče ideja Husova u boj za pravdu i pravo cijeli puk, te se istakne puk tih krajeva za obranu ideja Husovih iza njegove smrti na lomači g. 1415.

G. 1414 bio je pozvan u Kostnicu na koncil pod zaštitom cara Sigmunda. Ali koncil proglasi ga krivovjercem, pošto se nije htjeo pokoriti autoritetu crkve i odreći se svoje nauke, bude spaljen na lomači g. 1415. Hus je mnogo zaslužan. On već na univerzitetu praškom učini, da Česi dobiše tri glasa, a tudjinci jedan sa dekretom kutnogorskim (1409), te time Česi dobiše upravu univerziteta u svoje ruke. Hus stvori pravopis diakraticki, koji se sa malim

promjenama i danas upotrebljava.. Taj pravopis poprimiše po njemu Hrvati i Slovenci. Hus je svoja češka djela pisao praškim narječjem, te pošto su bila napisana čistim jezikom, bila su temelj književnom jeziku. Prva svoja djela pisao je Hus latinski, a kasnije češki. Od latinskih spisa ističu se „De ecclesia“ (o crkvi) i „De orthographia bohemica“ (o pravopisu češkom). Od čeških spisa najglavniji su: Výklad vieri (Tumač vjere), desetero zapovijedi i molitve Gospodinove, Ogledalo čovjeka griješnika, Kćerka ili O spoznaji pravog puta k spasenju, Jezgra kršćanskog učenja, Postila, O simoni (prodavanju svetinja) i t. d.

Glavno latinsko djelo „De ecclesia (O crkvi): Osnovne misli tog djela su: Ljudi su unaprijed odlučeni k spasenju ili predestinovani proklestvu. Glavom crkve je Krist, ne papa. Za članove crkve Kristove treba računati te, koji žive po njegovu zakonu. Oproštenje grijeha dobije se samo od Boga pravim kajanjem.

Značajni je spis Husov „O Simonii“ (prodavanju svetinja). Hus se je cijelom dušom digao proti toj opačini, koja se je za njegovo doba tako uvriježila, da su pape, biskupi, fratri, popovi i svjetski ljudi trgovali sa svetim stvarima.

Ali kako u ono doba papa drmaše sa prijestoljima i narodima, to htjede, da se češki narod bilo milom bilo silom privede natrag katoličkoj crkvi. Cijeli skoro narod češki bio je uz Husa, te papa pozove kršćane na križarski rat proti češkom narodu, narodu Husovom.. Taj isti narod vodjen duhom Husovim hametom porazi svoje neprijatelje.. Vodja Husita bio je jednooki muž Jan Žižka iz Trocnova, koji se je odlikovao ne samo kao vojnik nego kao i pisac. Jan Žižka napisao je spis Red vojske Jana Žižka i njegovih saveznika (1423). Njemu se pripisuje pjesma „Ko su božji bojovnici“, najbolja pjesma husit-

skog doba. Pjevale su se i druge pjesme na slavu junaka i na boj.

Husitsko doba stvorilo je razne biblije kao bibliju Draždjansku ili Leskovecku, bibliju Litoměřicku ili Slavatovsku, bibliju Emausku i bibliju Olomučku i t. d. Pobožne pjesme oko 70 ima kancional jistebnicki (po g. 1420). U to Husitsko doba napisano je bilo dosta latinskih i čeških traktata i satira. Kasnije se Husiti rascijepaše u dvije stranke: stranka taborska, koja se je držala Husa i njegove nauke radikalno i stranka praška, koja se nije htjela odreći rimske crkve.. Medju obim strankama dodje do bitke kod Lipana g. 1434, gdje je bila poražena stranka taborska i tu padne njezin ženijalni vojskovodja Prokop Veliki. Iza pobjede stranka praška vrati se u krilo katoličke crkve i prizna Zikmunda za kralja.. Od svih reformacija crkvenih ostade samo kalež, a njegovi sljedbenici prozvani stranka utrakvista ili kaležnjaka. Od utrakvista istakne se mistr Jan iz Rokycana. Mistr Jan Rokycana (1397—1471) je muž velikog govorničkog dara i velikih duševnih sposobnosti. M. Jan Rokycana, prijatelj kralja Jurja iz Podjehrada bio je izabran g. 1435 biskupom od utrakvističkih staleža, a kao takav uplivaše na javne dogadjaje sa propovjedaonice i sa svojim češkim djelima Postilla i Basilejská kompaktáta..

Drugi veliki duh tog doba bio je Petr Chelčický oko (1390—1460). Petr Chelčický bio je seljak iz Chelčický kod Vodnjan. Chelčický neko doba živio je u Pragu i tu se upoznao sa reformacijom husitskom preko praških propovijednika. Upoznavši tako djela Husova i Viklefova kao i misli valdenskih i taborskih reformatora, te i sv. Pismo, stvori dva glavna djela Postillu ili knjigu tumačenja spasonosnih (1441) i Sietviery pravé (Mreža prave vjere 1441). Već u prvom svom traktatu O duchovním boji (oko g. 1420—1421) osudjuje svaki rat, jer se rat protivi zakonu božjemu: Ne ubij! U drugim dvama traktatima O cierkvi svaté a O trojim lidu (O crkvi svetoj i O tri vrsti puka) diže se proti taborskoj stranki, koja dijeli ljude po nauci Viklefovoj na tri staleža svećenički, viteški i radnički, što se protivi evandjelju.. Chelčický u svojim djelima u Postilli i u Mreži prave vjere podava svoju nauku, koja glasi: Čisti je zakon božji kakvi su vršili prvi kršćani, ali kada je Konstantin sa papom Silvestrom podržavio crkvu, tada je pala prava kršćanska vjera.. Državu pravi kršćanin ne potrebuje, jer vrši dobra djela po zakonu Kristovu ne obziruć se o državu.. Dalje glasa Chelčický ,da nije dozvoljeno osvetiti se, a niti protiviti se zlu nego je potreba svaku nepravdu podnašati. Rat je proti zakonu božjemu: Ne ubij! Dalje glasa, pravi kršćanin ne smije da bude kraljem, ni činovnikom, ni sucem a ni trgovcem, jer su to staleži, koji se protive crkvi. Država za Chelčickog je izvora poganskog, sagradjena na nasilju. Za Chelčickog je Sv. Pismo jezgra kršćanske vjere, a što nema u Sv. Pismu to odbacuje. Zato odbacuje štovanje svetaca, vjeru u čistilište i t. d. Mnoge ideje Chelčickove prigrlio je ruski filozof Lav N. Tolstoj. Ideje Chelčickove na savjet Jana iz Rokycana provode u život nekoje doba Češka Braća.

Utrakvizam za vladanja Jurja Podjebradskog.

Odani prijatelj kralja Jurja, dvorski sudac i moravski državnik bijaše Ctibor Tovačovský iz Cimburka.. Ctibor Tovačovský (1437—1494) gorljivi utrakvista u svojem djelu Hadání Pravdy a Lži o kněžské zboží a panování jich (Boj Istine i Laži o popovska dobra i upravljanje njihovo) brani vjerske nazore kralja Jurja, te i političke. U drugom svom djelu napisanom g. 1481 „Kniha Tovačovska“ podaje Ctibor Tovačovský glasovito pravničko djelo kao zbornik moravskog prava, utemeljen napravnim moravskim običajima.

Protivnikom kralja Jurja bio je Hilarius Litoměřický (1412—1468), koji svoje nazore protihusitske prenese u djelu Trakat panu Janovi z Rozenberka (1467). Protivnikom Ctibrovim bio je Pavel Židek (1413—1471), trostruki mistr, muž velikih sposobnosti a slabog značaja. Svuda sa svojim značajem steče neprijatelje, a dobri vladar Juraj primi ga na dvor, da ne trpi pri koncu života bijedu.Po uputi kralja Jurja napiše djelo „Spravovna“ u kojoj poducaje kralja o dužnostima kraljevskim i ljudskim. U tom djelu savjetuje kralja, da uvede red u državi i podredi se papi u vjeri kršćanskoj i da podigne staru slavu praškog sveučilišta. U ovo doba bile su štampane prve biblije. Prve štampane biblije su: biblija Praška g. 1488, biblija Kutnogorska g. 1489 i biblija Benatska g. 1506.

Ali i tendenciozna poezija ne zaostaje. Dva nepoznata pisca napisaše veću pjesmu nazvanu Rada zvířat (Savjet životinja), u kojoj savjete podavaju razne životinje seljaku.

Putopisi. Putovanje poslanstva kralja Jurja Podjebradskog do Pariza kralju Ljudevitu XI g. 1464 opisuje Jaroslav paž Albrehta Kostke, vodjom poslanstva kralja Jurja. Šašek iz Birkova opisuje putovanje Lava iz Rožmitala do zapadne Evrope. Stanislav Pavlovský, biskup olomucki preveo je to djelo na latinski Finis terrae, koji prevod je sačuvan, a original izgubljen. Latinsko djelo bilo je prevedeno Fr. A Slavíkom na češki, a Al. Jirásek napisao je pripovijest za mladež po uzoru putovanja Šaškova „Z Čeh až na konec světa“ (Iz Češk do na kraj svijeta).

Prvo putovanje do Svete zemlje podava Martin Kabátník, te to svoje putovonje do Male Azije, Palestine i Egipta diktovao je g. 1492 pisaru litomišlskom vrativši se iz svijeta u Češku.

Najbolji od svih putopisa podava Jan Lobkovic na Hasištejně (1450—1517). Opisuje život vojnički

i samostanski, opisuje znamenite crkve, gospodarske odnošaje i t. d. Opisao je to u svom djelu Putování l. P. 1493 k božímu hrobu vykonané (Putovanje l. G. 1493 k božjemu grobu obavljeno). Napisao je još didaktično djelo g. 1504. „Zpráva a naučení synu Jaroslavovi, co činiti a čeho nechati“. Poučno djelo u odnošaju prama prijatelju i slugi, o uzgoju djece, o upravi gospodarstva i t. d.

Što se tiče strukovnih djela ističe se Herbař latinski i češki od Krištana iz Prachatic, te od njega potječe Lekařské knichy. On prevede na češki još djela Araba Phasesa i Talijana Saliceta Ranarstvo (Ranné lékařství). Umro je 1439.

Humanizam i Jednota Češke Braće (1471—1620).

Kako je već spomenuto, nauku su Chelčickovu provadjali u život Češka Braća. Češka Braća živili su moralno, u bratskoj ljubavi, u pokori i u radu, skromno se odjevali i jeli, a nikakve službe državne ne uzimali. Duhovnim vodjom ispočetka Jednoti Češke Braće bio je Řehoř prez. Krajči (umro 1474), koga je slušala cijela Jednota. Jednotu samu počeše proganjati već sam Rokycana i Juraj iz Podjebrada, jer se odijeliše od katoličke crkve i od utrakvista. U samoj Jednoti došlo je do konflikta, jer moradoše odstupiti od ideja Chelčickovih u slučaju vojničke službe, javnih služba i t. d. Zaslugu ima u tom Lukaš Pražský (1460—1520), nasljednik Řehořov. Lukaš Pražský bio je imenovan od Češke Braće biskupom g. 1500, a od tog doba do smrti živio je u Mladoj Boleslavi.. On je napisao „Otazky dětinské“, katekizam Češke Braće. Mimo to „Zprávy při službách úřadu kněžského“, priručnik nauke o vjeri, i knjigu „O původu cierkve svaté“, o uzroku postanka Jednote Češke Braće.

U ovo doba u Češkoj hvata jako korjenje humanizam. Već sam Petrarca za Karla IV, živeći neko

doba na njegovom dvoru, brinuo se je, da velikog vladara dobije za ideje humanističke i poticao ga da se proglasi rimskim carem. Karlo IV na to ne pristane. Ali humanizam širen po cijeloj Evropi raširi se i u Českoj u humanizam latinski i u humanizam češki. Kako je poznato, humanizam imao je za cilj novo uskrsnuće duha grčkog i rimskog preko slavnih djela grčkih i latinskih.

Najslavniji češki humanista je Bohuslav Hasištejnski iz Lobkovic (1461—1510). Svršivši sveučilišne nauke u Italiji i proputovavši Italiju vrati se u Češku i tu u domovini izdavaše svoja latinska djela. Od njegovih djela se ističe „Ad S. Venceslaum Satyra" i „O poloze Prahy a mravech jejího obyvatelstva". Krasna je takodjer molitvena pjesma Ad beatem virginem, a i druge latinske pjesme. Bohuslav Hasištejnski otudjio se je svome narodu, te u svojim djelima napada ga slično kao talijanski humanista Eneas Sylvius u Kronici Českoj, napisanoj na latinskom. Ali drugi češki humanista smjera latinskog Jan ml. od Rabštejna (umro 1473) napisao je jedino djelo „Dialogus", znamenitu raspravu o političkim prilikama Češke za vlade Jurja Podjebradskog, u kojoj visoko cijeni svoju domovinu i svoj narod.

U isto doba javlja se i humanizam češki. Čeških humanista bio je cilj uzdignuti narodnu češku literaturu na temelju studija starih klasika. Češki humanizam stvorili su utrakviste, dok latinski češki katolici.

Vodjom češkog humanizma je Viktorin Kornel ze Všehrd (oko 1460—1520), mistopisar kraljevstva češkog. Prevodio je na češki kršćanska latinska djela crkvenih sv. Otaca i djela latinskih humanista. Njegovo glavno samostalno djelo češko je „O právech, soudech a deskách země české knihy devatery" (O pravu, sudu i zemaljskim tablama zemlje Češke). Djelo pokazuje pisca kao izvrsnog pravnika i kao

branitelja puka češkog i češkog kralja proti nasilnom plemstvu, te postavlja se proti svakom nasilju i ratu..

Prijatelj Kornelov je češki humanista Řehoř Hruby od Jeleni (oko 1460—1514). Preveo je mnoga latinska klasična djela humanistička i djela sv. Otaca. Od djela prevedenih ističe se satira slavnog njemačkog humaniste Erasma Rotterdamskoga „Chvala blaznovství" (Pohvala ludosti). Univerzitet praški dobiva početkom XV. vijeka za kratko doba štovatelja humanizma i to je bio Václav Písecký (1482—151), prvi prevodilac iz grčkog jezika na češki. Písecky preveo je „Isokratovi govori k Demoniku". Njegov djak Zikmund od Jeleni (Sigismundus Gelenius, 1497—1554) izdavao je u Bazileji latinske klasike i prevode grčkih klasičkih djela na latinski.

U ovo doba ističe se Vilem z Pernštejna (oko 1453—1522),najveći hofmistr kraljevstva češkog. Sa ugovorom svetovaclavskim (smlouva svatovaclavska 1517) izravna prepirke medju plemstvom i gradjanstvom. U kraljevstvu češkomu za kratko doba počelo se širiti luteranstvo. Apostolom luteranstva bio je utrakvista Matej Poustevník (umro oko 1542). U svom djelu List Pražanům (1519) kara nemoralnost doba. Napisao je još „List do konsistoře (1525). Širenju luteranstva stade na put Jan Paška od Vratu, primator praški, utrakvista.Tu borbu medju luteranima i utrakvistima živo prikazuje Bartoš Písař (1470—1535). Vodja luterana Jan Hlavsa z Liboslave, njegov prijatelj Bartoš i drugi luterani bili su izagnani iz Praga 1525. Bartoš se vrati g. 1529 u Prag, iza srušene samovlade Paškove od kralja Ferdinanda. Napisao je tu borbu Bartoš u djelu „Kronika Pražska ili Knihy o pozdvižení jednech·proti druhým v obci pražské".

U ovo doba bile su u Českom kraljevstvu četiri vjerske struje: katolička, utrakvistička, češke braće i luteranska. Čim je sjeo na prijestolje Ferdinand I.

1526 obnovi red u zemlji, te stade dizati katoličku vjeru, a proganjati protestansku.

Ali pokvarenost ne bijaše manja nego za Husovog doba radi toga pojaviše se nekoji pisci moralisti i to: Tomáš Bavorovský (umro (1562), katolički svećenik. Napisao je „Postillu Českou", u kojoj kara mane svih staleža, pa i mane luteranskih i katoličkih popova. Da podigne moral kod luterana brinuo se je Vavřinec Leander Rvačovský (1525—1590), pop utrakvistički, ali nazora luteranskih. Napisao je satiru „Masopust", u kojoj šiba mesopustne razuzdane zabave.

Mecena humanističkih pisaca za vladanja Ferdinanda I. i Maksimilijana II. bijaše Jan Hodějovski od Hodějova (1496—1566), češki magnat. Od humanističkih pjesnika čeških, pišući latinski, u to doba istakao se je Matouš Kolin (latinski Collinus) z Chotěřiny (1516—1566). Češki pišući humanista društva Hodějovskoga je Mikulaš Konač (latinski Finitor) z Hodišt'kova (umro 1546). Konač mnogo je prevodio na češki iz latinskog, a osobito didaktičko-moralna djela, kao što su: „Životy a mravná naučenie mudrcuo přirozených", „Zrcadlo mudrosti sv. Crhy biskupa neboli Čtverohranáč", zatim bájky Bidpajovy ili „Pravidlo lidského života." Originalno njegovo djelo „Kniha o hořekování a nařikání Spravedlnosti, kralovny a paní všech ctnosti" (Knjiga o jadikovanju i jaukanju Pravednosti, kraljice i gospodje svih krijeposti). Ovdje pravednost putuje k svima staležima, te nalazi svuda egoizam, nenavist, nevjeru, lakomost, oholst i druge mane, a jauče nad pokvarenosti ljudstva. Preveo je još dramu njemačku Judyth i Kroniku češku od Aenea Sylvia.

Drugi vrsni humanista doba Ferdinandova je Sixt z Ottersdorfu (1500—1583),utrakvista. Preveo je na češki knjigu O věcech a zpusobení národa tureckého od Pavla Jovia. Revidirao je Nový Zakon po grčkom originalu. Opisao je borbu staleža proti Ferdinandu g. 1546 u knjizi „Akta aneb knihy památné o přibězích let 1546 a 1547". Samo djelo ima historičku vrijednost. Izdao je još djelo Diarium (Dnevnik) sabora g. 1575, gdje je bio kao zastupnik pri konfesijinim ugovorima. Za Ferdinanda I. preveo je Zikmund z Puchova (rodjen 1520) latinsko djelo na češki Cosmographia universalis (Obecný popis světa) od Šeb. Münstera, profesora u Bazileji. Zikmund od Puhova raširio je djelo o povijesti domaćoj i svjetskoj.

Oldřich Prefat z Vlkanova (1523—1565) napisao je djelo „Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny", u kojemu crta svoje putovanje nazorno i usporedjuje odnošaje domaće sa tudjim. U ovo doba medju humanistima našao se je glasoviti matematičar, astronom, suradnik Tyha de Brahe i liječnik Maximilijana II. Tadeáš Hájek z Hajku, latinsko ime Nemicus (1525—1600). On prvi izmjeri okolicu prašku. Na češki preveo je latinsko djelo Andreje Mattiolia (1500—1577) Herbař, inače Bilinar. Ovdje dobiva češka bilinska terminologija znanstvenu vrijednost.

„Kroniku o založení země české" izdao je Martin Kuthen z Šprinberka (umro 1564). Ali najobljubljeniji kroničar češki ovog doba je Vaclav Hajek z Libočan (umro 1552), pop katolički. Izdao je Kroniku češku g. 1541, a piše je u katoličkom duhu do g. 1526. Kronika je puna tendencija i napisana je lakim popularnim stilom, ali je historički nekritična.

Nasljednik u uredu biskupskom Lukaša Praškog je Jan Augusta (1500—1572), biskup Jednote Češke Braće. Čovjek ambiciozan, dobar govornik i pisac mnogih duhovnih pjesama. Za svoje utrakvističko uvjerenje bio je 16 godina zatvoren, u tamnici na Křivoklatu. Njegov životopis napisao je Jakub Bílek (1516—1581), u knjizi „Život Jana Augusty", u kojemu opisuje tamnovanje svoje i Augustovo.

Drug Augustov je Matěj Červenka (1521—1569), biskup i pisar Jednote. Napisao je povijest svoga doba, povijest Jednote od g. 1530—1546 u djelu „Poznamenání některých, skutků božích obzvláštních".

Jednota Češke Braće rascvjeta literarnim djelovanjem od muža veoma darovitog, biskupa Jednote, a to je: Jan Blahoslav (1523—1571). U 34. godini života bio je imenovan za biskupa. Jan Blahoslav pohadjao je sveučilište u Wittenbergu, Königsbergu i Baselu. Muž velikih sposobnosti stavi se na čelo Jednoti, te i proti samom Augustu, neprijatelju izobrazbe, napisao je „Filippiku proti misomusům" (Filippika proti neprijatelja izobrazbe), u kojoj dokazuje da je izobrazba potrebna čovjeku. Jan Blahoslav izdao je djelo „O původu Jednoty bratrské a řadu v ní" (O postanku Jednote bratske i reda u njoj). Crta postanak Jednote sve do izbora popova g. 1468. Pomoću dva brata u Jednoti izdao je Blahoslav u Ivančici u Moravskoj, gdje je bio biskupom „Kancional Šamotulský". U kancionalu sabrano je oko 700 duhovnih pjesama sa notama. Kancional bio je opet izdan, a najkrasniji je Kancional Ivančický od g. 1576. Blahoslav napisao je teoretsko djelo Musica, u kojemu daje poduku pjevačima i uvod u glazbu pjesnicima i komponistima. Preveo je uzorno Novi zakon iz grčkog na češki, te pri prevodu upoznao je dobro češki jezik, pa ne žaleći truda sastavi Gramatiku češku, prvu znanstvenu gramatiku. Uzorom toj gramatici bila je gramatika češka od Beneša Optata iz Telča i Petra Gzela iz Praga. Napisao je djelce „Vady kazatelův" (Pogriješke propovjednika), a to je prva češka teoretska knjiga o govorništvu. Ukazuje pogriješke govorničke i prikazuje kako se treba čuvati tih pogriješaka. Blahoslav bio je duša Jednote i njezinim ocem.

S njim počima razvoj Jednote, koja je kasnije stvorila velikog svjetskog pedagoga Jana Amosa Komenskoga. Tajni pristaša Jednote bio je Daniel Adam z Veleslavina (1545—1599). Neko doba bio je profesor na praškom sveučilištu, ali ostavi tu službu, te se oženi g. 1576 sa kćerkom slavnoga i bogatoga tiskara Jurja Melantricha z Aventina. Po smrti tastovoj preuzima tiskarnu i s njom učini češkoj literaturi velike usluge, starajući se o podignuću izobrazbe svoga naroda. Zasluge njegove su velike pri izdanju raznih djela, a sam izdao je rječnike i historička djela. Njegovo originalno djelo je Kalendar historički 1578, u kojemu prikazuje različite dogadjaje domaće i tudje, koji su se desili na sve dane u godini. G. 1585 izdao je Adam z Veleslavina Kroniku češku od Enee Sylvia i Kroniku o osnivanju zemlje češke od Martina Kuthena z Šprinsberka. On je preradio glasvito njemačko djelo Regentbuch od humaniste Jana Lauterbecka na češki i izdao ga g. 1584 pod naslovom „Politia historica". Ta knjiga podučaje o upravi zemlje. Veleslavin izdao je latinsko-češki rječnik g. 1574 Dictionarium linguae latinae kao i druge rječnike tri i četverojezične, a ističe se rječnik „Silva quadrilinguis" (1598) češko-latinsko-grčko-njemački kao i stvarni rječnik Nomenclator quadrilinguis.

Pomoćnik Veleslavinov bio je Jan Kocin z Kocineta (1543—1610), prevodilac „Crkvene historije" od Eusebia i Kassiodora. Kocin preveo je takodjer Löwenklauovu Kroniku o narodu turskom (1594). Kao kancelar staroga grada praškog, Pavel Kristan Klatovský z Koldina (1530—1589), izdao je djelo „Prava gradska kraljevstva českog i nadgrofovstva moravskog". To je djelo vrijedilo kao zakonik gradski sve do g. 1786.

U ovo doba ističe se dobri putopisac i humanista češki Krištof Harant z Polžic i Bezdružic (1564—1621). Harant proputovao je zapadnu i južnu Evropu kao i Orient. On bijaše dobar risač i poznavalac jezika, a za života bio je u službi dvorskoj i gradskoj.

Sudjelovao je u revoluciji staleža proti Ferdinanda II., te plati glavom g. 1621. G. 1598 putovao je do Svete zemlje i okolnih krajeva, te na molbu prijatelja izdao je svoj putopis: Put od kraljevstva češkoga do Mletaka, a odatle po moru do Svete zemlje, zemlje židovske i dalje do Egipta (1608). Harant popisuje krajeve, gradove i narode kao i gospodarske. državne i vojničke prilike.

Gorka sudbina stigne putopisca Vaclava Vratislava z Mitrovic (1576—1635) na njegovom putovanju g. 1591 u Carigrad, pridruživši se poslanstvu carskog dvorskog savjetnika Fridriha Krekvica. U Carigradu ispočetka išlo je dobro cijeloj družini, ali kad je Krekvic bio optužen radi špijunaže, bude zatvoren on i cijela družina. Krekvic izgubi glavu, dok cijela družina bila je okovana u galijama, a zatim zatvorena u teškoj tamnici, te vratila se u Češku istom 1595. Mladi pisac pripovijeda živahno sa naivnom jednostavnošću svoje doživljaje i svojih drugova. Čitaoca dira do srca tragično pripovijedanje, pomješano sa humorom i optimizmom piščevim. To djelo bilo je prevedeno na njemakči, engleski, ruski, a djelimice i na srpsko-hrvatski i bugarski. To malo djelo „Příhody Václava Vratislava z Mitrovic" (Dogodjaji Vaclava Vratislava od Mitrovic) sadržaje popis putovanja do Carigrada i kroz Carigrad kao i patnje u turskom zarobljeništvu.

Najplodniji pjesnik doba Rudolfova je Šimon Lomnický z Budča (1552 rodjen, a oko 1662 umro). Bijaše vješt stihotvorac bez pjesničkog dara. Svoje pjesme piše, da se udvara moćnima i bogatima, osobito gospodi od Rožmberka i od od Hradca. Od njegovih mnogobrojnih radova vrijedna je spomena zbirka poučnih pjesama pod naslovom „Instrukcija ili poduka mladom gospodaru". Drugo njegovo zaslužno djelo je prvi katolički „Kancional" (1595), sadržaje slikovane legende. Napisao je proti lakomstvu

djelo „Tobolka zlatá" (1615), a proti bludnosti djelo „Kupidova strijela" (1590).

Boljeg karaktera bio je njegov savremenik Mikuláš Dačický z Heslova (1555—1626). Na koncu života skupio je svoje pjesme i izdao ih pod naslovom „Prostopravda" (Gola istina). Premda je proveo život po krčmama u pijančevanju, po kutnogorskim ulicama u ljubakanju i u svadjanju, ipak je ostao plemenitog duha za narodnu stvar. U Prostopravdi se nalaze razuzdani stihovi, sastavljeni pri vinu i buntovni stihovi proti ugnjetavanju vjere, proti narodnoj slabosti i proti zlih popova. Veliku cijenu socijalnu i kulturnu imaju „Paměti" (Memoari) Dačickovi, u kojima crta dogadjaje sve do g. 1626, te otkriva uzroke o neuspjehu češke revolucije i crta bijedu narodnu po porazu bijelogorskom. Od historičara ove dobe vrijedan je spomena Poljak Bartoloměj Paprocký z Hlohola (1540—1614), koji je napisao za života oko četrdeset djela što u poljskom, a što u češkom jeziku. Paprocký pobjegne iz Poljske u Moravsku progonjen od svojih zemljaka. Tu u Moravskoj napisao je u poljskom jeziku djelo „Zrcadlo slavného markrabství moravského" (1593). Kasnije, boraveći u Češkoj sastavi na češkom jeziku djelo „Diadoch ili Nasljedstvo kneževa, kraljeva i staleža čeških (1602). Iz češke preseli se u Šlesku i ovdje izda Štambuch slezský (Rodoslovnu knjigu šlesku) 1609. Knjige se temelje na historijskim starijim djelima i na proučenim listinama.

Od domaćih historičara ističe se Václav Březan (umro oko 1618). Březan bio je arhivar i bibliotekar gospodskog plemenitog doma Rožmberskoga, te sastavi Rožmbersku kroniku, ali od kronike doprlo je k nama dva posljednja dijela historije Ržmberske, a to Život Vilema i Petra Voka od Rožmberka. Březan napisao je takodjer genealogičke monografije i o drugim plemenitim rodovima. Njegova kronika se približuje po načinu pisanja historijskim djelima novodobih historičara.

Vrhunac u razvoju znanstvene narodne literature postignut je izdanjem biblije Kralicke, koja je izašla u šest svezaka u g. 1579—1593. Prvi dio biblije, Stari zakon, izašao je u pet dijelova od g. 1579 do g. 1588; a g. 1593 šesti dio i to prevod Novog zakona od Blahoslava. Glavni pisci Kralicke biblije bili su Ondřej Štefan, Isaiaš Cibulka i Jan Eneáš Boleslavský. Stari zakon bio je preveden od braće u Jednoti, te time Jednota stvorila prvu znanstvenu bibliju prevodom Sv. Pisma iz hebrejštine, proučavanjem prevoda latinskih i grčkih, te i parafraza kaldejskih i sirskih, a proučile su se takodje sve tiskane i nekoje rukopisne biblije češke. Biblija Kralicka je usavršeno češko klasično djelo, te to djelo je dovršilo razvoj literarnog jezika, kojemu je temelj položio Hus. Kralicka biblija i Kamenskoga Labyrint bili su utjeha braći u Jednoti za progonstva u tudjini.

Dva slavna muža Jednote u dobi najveće borbe medju katolicima, luteranima i Češkom Braćom u Jednoti bili su Budovec i Žerotin.

Václav Budovec z Budova (1551—1621). Václav Budovec dobije veće vaspitanje na evropskim sveučilištima, koje raširi sa svojim putovanjima po zapadnoj Evropi boraveći dvanaest godina izvan domovine. God. 1577 vrati se u domovinu, te krene kao član carskog poslaništva u Carigrad iste godine. Za njegova sedmogodišnjeg boravka u Carigradu nauči turski i arapski jezik, a prouči takodjer mohamedansku religiju. Plod njegova studija je djelo Antialkoran (1614), u kojemu dokazuje, da kršćanske crkve medju sobom razlikuju se malo, jer sve drže se učenja dogmatičkog o Trojstvu božjem (O Trojici), te proganjanja medjusobna su nerazumna. Ovdje se Budovec stavi prvi u ono doba za toleranciju vjersku. On učini velike zasluge Jednoti Češke Braće kao njezin član i zaštitnik. Njegova je glavna zasluga, da češkim staležima, gradovima i selima bijaše zajamčena vjerska sloboda sa glasovitom listinom majestatom Rudolfovim, izdanim g. 1609. To doba opisuje u svom djelu Akta i dogadjaji, koji su se desili medju trima staležima kraljevstva češkoga, tijelo i krv pod obim prilikama primati, od g. 1608 do 23 februara 1610.

Za vrijeme revolucije češke g. 1618 nalazio se je i Budovec medju direktorima, koji su izabrali za kralja Fridriha Falackoga i od kojega je primio ured presidenta apelacije. Ali iza poraza čeških staleža na Bijeloj gori bude i Budovec zatvoren, te pogine od krvničkog mača 21. juna 1621. kao starac od sedamdeset i četiri godine na starogradskom trgu u Pragu.

Zaštitnik Jednote Češke Braće u Moravskoj bio je Karel stariji od Žerotina (1564—1636). Rodio se je u Brandysu nad Orlici. Žerotin svrši više nauke na zapadno-evropskim sveučilištima, gdje nauči nekoliko živih jezika, a svoje nauke produbljuje mnogogodišnjim putovanjima po zapadnoj Evropi. Vrativši se u domovinu preuzme upravu svojih imanja u ruke, te se i oženi. Iza smrti ženine ode g. 1591 u Francusku, gdje je boravio sve do g. 1593, da se priuči ratnoj vještini u taboru Henrika IV. Svoje vojničke sposobnosti upotrebio je u taboru pred Ostrehomem protiv Turaka. Vrati se g. 1594 u domovinu, pozvan od Rudolfa II. kao član zemaljskog suda u Moravskoj. Ovdje u Moravskoj bude vodjom strane protestanske, i kao takav branio je slobodu vjersku i prava zemaljska proti plemstva i katoličke hierarhije u saboru i pri sudu. Taj rad prikazao je u svojim djelima Zápisové o soudu panském od g. 1594—1614 i Popsání sněmův obecních v Brně 1594, 1596 i 1597. Već g. 1602 Žerotin ne sudjeljuje u zemaljskom sudu, te od tog doba življaše izvan političkog života kratko vrijeme. Ali kad ga g. 1607 u saboru Juraj od Hodic prikori, da zlo radi, što darove božje u sebi ugušuje, on napiše opširni list pod naslovom

Apologia ili Obrana, od mene Karla starijega od Žerotina gospodinu Jurju od Hodic (1606). Obrana je klasična proza češka i kao veliki literarni spomenik češkog govorništva. U Obrani Žerotin prikazuje žalosno moralno i gospodarsko stanje zemlje, neslogu staleža, slabost vlade, a to ga vodi uvjerenju, da je najbolje šutjeti i nadati se boljoj budućnosti od Boga.

Žerotin ne pridruži se češkoj revoluciji g. 1618 proti dinastiji, te ga staleži zatvore u Brnu i konfisciraju mu imanja. Po porazu čeških staleža bude oslobodjen i vraćena mu sva imanja. Njegovom zaštitom svećenici Češke Braće po porazu na Bijeloj gori boravili su u Brandysu n. O., ali ta zaštita ne trajaše dugo, jer sam Žerotin ode dobrovoljno u Vratislavu. Bijaše mu slobodno vraćati se na svoja imanja u Češku i Mravsku. Pri jednom takvom posjetu u Přerovu nenadno umre 9. listopada 1636.

Žeritonova je zasluga, da nijesu bili moravski poraženi staleži tako oštro kažnjeni kao češki, jer on ih je uzimao kod dvora u obranu. Od velike su vrijednosti za studije historije tog doba sačuvana Žerotinova pisma. Glavni uzrok revolucije čeških staleža ležao je u tom, da brane vjersku slobodu osobito luteransku i Češke Braće od intolerantnih katoličkih svećenika, a osobito jezuita. Jezuiti došavši u Češku gledali su širiti katoilčku vjeru i silom. Staleži drugih vjeroispovijesti videći, da im se krnje njihova vjerska i staleška prava digoše revoluciju, koja je kasnije svršila bitkom na Bijeloj gori 1620. Po porazu glavni vodje luterana i Češke Braće bijahu smaknuti g. 1621, a tko od staleža nije htjeo pristupiti na katoličku vjeru morao se je iseliti iz Češke. Iseliše se najbolji sinovi českog naroda, te kao ekzulanti stvoriše najbolji cvijet literature češke srednjeg doba. Tri glavna pisca ekzulanta su: Pavel Stranský, Pavel Skála i Amos Komenský.

Pavel Skála ze Zbořе (1583 po g. 1640). Pavel Skála svrši svoje studije visokoškolske na sveučilištu u Wittenbergu. Najprije po svršenim naukama živio je u Žatcu, zatim u Pragu, gdje g. 1618 je bio u uredu pri vladi direktorskoj, te po porazu staleža opusti domovinu s Fridrikom Falckim kod kojega je bio još dvije godine u službi. Zatim se je trajno nastanio u Freiburgu u Saskoj, gdje je izdao „Hronologiju crkvenu“, historiju ljudstva sve do g. 1618 u pet dijelova. Kasnije izdao je glavno svoje djelo „Historiju crkvenu“ počimljući povijest crkvenu od vremena apostolskih sve do g. 1623, u kojoj prikazuje postanak i razvoj reformacije kao i borbu katolicizma s protestantizmom. Djelo je pisano objektivnim načinom, u kojemu prikazuje ne samo mane katolika nego i protestanata.

Pavel Stránský (1583—1657). Bio je učiteljem, zatim gradskim pisarom i bogatim gradjaninom grada Litoměrice. Ali kada g. 1620 stade na čelo tamošnjih gradjana proti nasilnom prestupu na katoličku vjeru, ostavi domovinu g. 1627; te pri koncu života bio je u Toruni kao profesor tamošnjeg protestantskog gimnazija. Napisao je latinsko djelo Respublica Bohemiae (Česka država) g. 1634 štampano prvi put u Leydenu. Djelo bilo je prevedeno na njemački, a izdano od eksjezuite Ign. Cornova u sedam svezaka (1792—1803). Stránský prvi podaje sistematsku sliku češke države. On prikazuje u dvadeset poglavlja prirodne i političke prilike svoje domovine. Hvali bogatstvo Češke i u zvijezde kuje češki jezik, te dokazuje samostalnost Češke i cijeni prava češka, a protivnikom je intolerancije katoličke i luteranske. Stránský tim djelom prikazao je Češku sa geografske, etnografske i političke strane.

Posljedni biskup Jednote i jedan od najvećih pedagoga svijeta je Jan Amos Komenský (Comenius, 1592—1670). Rodjen je 28. marta 1592 u Ugarskom Brodu u Moravskoj. Stekao je izobrazbu najprije u bratskoj školi u Stražnici g. 1604—5, a g. 1608 podje na latinsku školu u Přerov. G. 1611 bio je poslan

na sveučilište u Herborn, a zatim u Heidelberg. Vrativši se u domovinu iza svršenih nauka bio je učiteljem u bratskim školama i propovijednikom. Najprije je podučavao na školi přerovskoj, a g. 1618 ode za svećenika i upravitelja bratskog zbora u Fulnek. Ali iza tri godine njegova boravka u Fulneku carska vojska zapali Fulnek, te Komenský skrivajući se po šumama i gradovima moravskim nadje tek g. 1623 utočište sa ostalom braćom na imanju Žerotinovu u Brandysu nad Orlicom. Ali po strogim mandatima proti nekatolika podje i Komenský u progonstvo, te nadje utočište g. 1628 u Lešnu poljskom, gdje je već bila g. 1627 prva bratska općina. Već u domovini u Moravskoj preveo je na češki nekoje psalme, sastavio mapu Moravske (izdao 1627), a punih četrdeset godina sastavljao je rječnik češkog jezika, kojega materijal uništi požar g. 1656 u Lešnu. Najbolje njegovo djelo je Labyrint svijeta i raj srdce (1623), koje je kasnije prevedeno na njemački, ruski, madjarski i engleski. To djelo napisao je u Brandysu g. 1623. Temeljnu misao preuzeo je od evangelijskog propovijednika, njemačkog mistika Jana Valentina Andree i to od njegovih djela Putnik i Kršćanski gradjanin. Komenský u tom svom djelu prikazao je bijednu sliku ljudskog društva, koja na oko izgleda krasna. Tu putnik prolazi gradom, koji prestavlja ljudsko društvo, njegovim ulicama u kojima stanuju razni staleži, te na oko vidi krasu i prednost života. Putnik progledao je život svih staleža, te došao i u grad Sreće, ali ne nadje ni ovdje mira. Na koncu Bog ga potakne, da traži mir u svojoj duši i u svom srcu. Poda se u srcu svome Kristu i upozna na svijetu nove radosti. Kada je mandatima kraljevskim morao Komenský sa braćom ostaviti Brandys, on da ih potješi napiše djelo Centrum securitatis (Hlubina bez pečnosti 1625). Vlastito učiteljsko iskustvo i Didaktika Eliaša Bodina potakne Komenskog da napiše Didaktiku Češku, ali izdao je samo latinski prevod. U Didaktici podao je uputu kako treba da budu uredjene škole. Komenský traži mimo učnja predmeta takodjer uzgoj moralni i tjelesni. Školstvo dijeli na školu matersku do 6 godina, pučku do 12 godina, latinsku (gimnaziju) do 18 godina i visoku (akademiju) do 24 godine. Zatim izdao je Janua linguarum reserata i Informatorium školy mateřské. U Informatoriu podučaje majke, kako treba da malu djecu vedu k pobožnosti i moralnosti, te kako da usade prve početke znanja djeci u glavu na pr. imena životinja, biljaka i t. d. Napominje Komenský roditelje, da se brinu i o razvoj tjelesni djeteta.

U Janua linguarum reserata (Brána jazyků otevřená) podaje Komenský samostalnu metodu pri učenju jezika latinskog. Komenský postavlja to pravilo, da učenje riječi mora biti vezano na upoznavanju stvari. Za života Komenskoga „Janua" bila je prevedena u dvanaest evropskih jezika i četiri azijska. Najveći ideal, kojemu Komenský krčio put je njegova misao stvoriti djelo o svim ljudskim znanostima. Tu misao o pansoffi ili sveznanosti dovršio je djelom Pansophiae diatyposis (Nákres vševědy) izdanim u Elbingenu 1643. Već g. 1641 bio je pozvan u Englesku, da reformira školstvo pansofijskim nacrtima. Iza deset mjeseci morao je ostaviti Englesku uslijed gradjanskog rata u zemlji. Komenský ode u Švedsku, pozvan od veletrgovca Ludwiga Geera, a kasnije u Elbingen u Prusku. Potporom švedske vlade nastavi svoja literarna, didaktična i pansofična djela. U Lešnu izdao je djelo Najnovija metoda jezika (Methodus linguarum novissima) g. 1649, gdje je bio g. 1648 kao biskup svoje crkve. Ali kad mirom Westfalskim izgubi posljednu nadu na povratak u domovinu napiše Testament umiruće majke Jednote bratske (Kšaft umírající mátky Jednoty bratské 1650), u kojemu se oprašta Komenský s narodom u imenu svoje crkve. Iz Lešna ode Komenský g. 1650 u Ugarsku na poziv Zikmunda Rákóczia, da refor-

mira tu školstvo. Ovdje u Ugarskoj napisao je glasovito djelo Orbis pictus (Svět v obrazích). Je to „Brána jazyků“ sa slikama. Vrativši se u Lešno, ovdje izgubi cijelo svoje imanje, svoju biblioteku i svoj riječnik „Thesaurus linguae bohemicae“ požarom grada 1656 za švedsko-poljskog rata. Od bijede oslobodi ga Lovre de Geer, kod kojega u Amsterdamu dovrši svoj plodni, ali mukotrpni život g. 1670 na 15 novembra. Pokopan je u Naardenu. Komenský izdao je sva svoja didaktična djela (Opera didaktica omnia) g. 1657. Prije smrti oprosti se s Jednotom sa spisom „Žalosni glas zaplašenoga božjom srdžbom pastira k raspłašenomu ginućem stadu“, a sa ljudstvom „Savjet opći o napravljanju stvari ljudske“ i „Jedno potrebno“ (Unum necessarium, 1668). U spisu Unum necessarium zanosi se Komenský idejom za sveopće bratimljenje naroda.

Svojim djelima Komenský ubraja se medju prvima dobročiniteljima ljudstva. Sam je postao utemeljiteljem narodnog školstva, te pokazivao potrebu uzgajati mladost u materinskom jeziku, a uzgoj raširiti na sve ljude. Komenskoga zasluga je velika, jer je poboljšao uzgoj mladeži, sa svojom pansofijom išao je k cilju raširiti izobrazbu na cijelo ljudstvo i k čežnjam panharmoničkim gledao utemeljiti trajni mir i harmoniju ljudskog društva. Time se je pokazao pravi pristaša čistog, nepokvarenog kršćanstva.

Protureformačna literatura.

Iza poraza na Bijeloj gori 1620. jezuiti ugrabiše sve škole pod svoju upravu, ali sami ne postigoše željenih rezultata, jer češki jezik sa njihovom vjerskom literaturom nije bio na visini literarnih djela čeških reformatora. Oni stvoriše anarhiju jezičnu, jer mnogo latinskih i njemačkih riječi uvedoše u češki jezik. Češka literatura 17. i 18. vijeka je literatura katolička, kojoj bijaše cilj češki narod sav na-

silnim sredstvima od strane Habsburške dinastije prisiliti na katličku vjeru .Dvije trećine češkog naroda bilo je pristaša luteranske i češko-bratske crkve, a jedna trećina katoličke crkve prije poraza na Bijeloj gori 1620. Kroz kratko doba prosti puk morao je sav preći u katoličku crkvu, dok staležima bilo je dozvoljeno ili stupiti u krilo katoličke crkve ili se iseliti kao pristaše luteranske ili Češko-bratske crkve.

U tim dvjema vijekovima ipak se je našlo nekoliko pisaca, koji osjećajem katolici ne zaboraviše svoj narod, te dizahu njegovu narodnu svijest, koja bijaše duboko pala iza poraza na Bijeloj gori 1620 i iza progonstva nekatolika.

Dobro poznati iz češke historije muž je pisac grof Vilem Slavata z Chlumu i Košumberka (1572—1652). Slavata bijaše Češki Brat, ali boravkom u Italiji na naukama i potaknut nadom na visoku karijeru, obrati se na katoličku vjeru. Oženivši se bogato sa Lucijom z Hradce dobije velika imanja u Češkoj i Moravskoj po smrti njezina brata Adama z Hradce. Slavata dostigne činovničku karijeru carskog komornika i predsjednika najvećeg zemaljskog suda. Po porazu čeških staleža protestantskih bude imenovan od Ferdinanda kancelarom dvorskim. Slavata osvećivaše se staležima za defenestraciju g. 1618. te gledaše potpunoma uništiti moć staleža sa konfiskacijama imanja. Da bi opravdao apsolutizam Ferdinandov i svoj politički rad, izdao je historičko djelo u četrnaest svezaka. U dva prva sveska prikazuje doba od g. 1608—1619, koja su najpotrebnija za upoznanje političkih dogadjaja njegovog doba. Tim dvijema sveskama pridruži još dvije sveske. U drugih deset svezaka napisao je opću historiju vezanu sa češkom sve do g. 1592.

Od pisaca pjesnika ovog doba ističe se Felix Kadlinský (1613—1675), koji je preveo zbirku pje-

sama duhovnih Trutznachtigall od Fridriha von Spee (1591—1635), njemačkog pjesnika 17. vijeka.

Nadjoše se medju jezuitima muževi plemenitog narodnog osjećaja, koji dadoše više prednost svome narodu nego svome redu. To su bili jezuiti Bohuslav Balbin i Matěj Václav Šteyer, njima se pridružuju Pešina i Beckovský.

Bohuslav Balbin (1621—1688). Bohuslav Balbin, jezuita, rodio se je u Hradci Kralovu. Stupivši u red jezuitski bio je poslan medju evangelike, da ih obraća na katoličku vjeru. Njegov mirni način pri obraćanju na vjeru ne svidjaše se glavarima reda, te ga poslaše kao profesora na jezuitske škole. Kao profesor ne ostane dugo, jer uzgajaše mladost u duhu narodnom, radi čega ga optuže vladini i plemićki krugvi kod reda, a ovi ga maknuše i zabrane mu dodir sa djaštvom. Zatim Balbin posveti se proučavanju histrije svoga naroda. Proučavao je izvore za svoja historička djela, te sa svojim izvornim i arhivarnim studijama napiše povijest Češke „Epitomae rerum bohemicarum" (1670—77). Radi toga djela bijaše poslan za kaznu iz Praga u Klatov. Tu je prikazao, da je kruna češka bila izborna i da je jezik češki bio vladajućim jezikom u Češkoj. Njegovo drugo patriotsko djelo je „Miscellanea historica regni Bohemiae". To djelo imalo je sadržavati 20 svezaka, ali jedva je dovršio polovicu. U tom djelu je htjeo Balbin prikazati slavnu prošlost svoje domovine i time podizati narodnu svijest. Od tog djela za narodnu renesansu najkorisniji je dio „Bohemia docta", koji dio izašao je tiskom sto godina po smrti Balbinovoj. Ali njegov patriotizam pokaže se u apologiji češkog jezika „Dissertatio apologetica pro lingua slavonica, praecipue bohemica" (1671). U tom djelu brani češki jezik, pokazuje njegovu slavnu prošlost i raširenost. Balbin diže ovdje svoj glas proti zlim savjetnicima, koji potiču narod na

bunu, te da bi tako mogli dobiti konfiscirana imanja od buntovnika. Sva svoja djela napisao je Balbin latinski.

Drugi jezuita, dobri patriota bijaše Matěj Václav Šteyer (1630—1692). Šteyer utemelji sa svojom majkom zakladu pod imenom „Baština sv. Vaclava" na izdavanje dobrih katoličkih knjiga čeških. Sa svojim kolegama reda jezuitskog izdao je u prevodu bibliju t. z. Biblija svetog Vaclava. Mimo to izdao je Šteyer Kancional češki. Njegova Ortografija, zvana Žáček, je djelo u kojemu je razložio pravila češkog pravopisa abstrahovana iz Kralicke biblije. Balbinov prijatelj, Tomaš Pešina od Čehoroda (1629—1680) kanonik kod sv. Vita i tit. biskup, htjeo je napisati historiju Moravske, ali dovrši kratki pregled historički Moravske Prodromus Moravographiae (Předchůdce Moravopisu). Napisao je historiju ratova u Moravskoj do g. 1526 pod naslovom „Mars Moravicus".

Jan František Beckovský, svećenik križarskog reda, napisao je u češkom jeziku djelo „Poselkyně starých příběhu českých" (Glasnica starih zgoda čeških). U prvom djelu je preradjena Hajkova kronika. Pešina i Beckovský su pisci katolički, ali osjećajem patrioti češki. Oni protestuju proti ugnjetavanju češkog naroda, ali osudjuju husitsko doba.

Najveći neprijatelj čeških reformatorskih knjiga bio je fanatični jezuita Antonin Kniáš (1691—1760). Koniáš u svojoj katoličkoj gorljivosti izgorio je oko 30.000 čeških knjiga, te je sastavio „Clavis haeresim claudens et aperiens" (Klíč kacířske bludy k rozeznání otvírající) i „Index zabranjenih knjiga" (1729). Koniáš je uništavao knjige Češke Braće i knjige protestanata.

Tim svršava srednje doba literature češke, koje je dalo ne samo češkom narodu Husa, Chelčickog i Komenskog nego i čovječanstvu. Oba tri velika muža su ponos češkog naroda, a mi drugi slavenski

narodi, kojega je češkoslovački narod grana velikog slavenskog stabla, takodjer s ponosom gledamo slavnu prošlost češku u borbi za slobodu savjesti i vjerskih nazora.

III. NOVO DOBA LITERATURE ČEŠKE.

S praktične strane može se razdijeliti novo doba literature češke od g. 1780 do Lumirovaca, a najnovija doba od Lumirovaca do danas.

Češčka literatura prosvjetnog doba (1780—1815).

Evropska protureformacija nije mogla zadržati napredak u prirodnim znanostima i razvoj novih ideja, da se ne rašire po Evropi. Kada je Kopernik sa svojom naukom dokazao da je sunce središte zemlje, te za kratko doba pristadoše ne samo uz to mišljenje astronomi i fizičari nego i ostali učeni svijet, od tada drma znanost vjersku tvrdoglavost jezuita i oslabljuje njihov upliv u školama. Francuski pak enciklopedisti, vodjeni Voltairom zagovarali su slobodu razuma i savjesti kao i ravnopravnost svih vjera. Josip II. i njegova majka Marija Terezija zagrliše te ideje, te počeše provadjati reforme u monarhiji. Marija Terezeija počne reformirati škole, a po njoj provodi reformu njezin sin Josip II. On raširi studije realnih predmeta i filozofije na univerzitetima a zamjeni latinski jezik sa njemačkim. On dade g. 1781 potpunu slobodu toleranćnim patentom i sruši nevoljništvo. Josip II. zavede 1787 novi kazneni zakon i ravnopravnost svih gradjana pred sudom. Ali kada Josip II. g. 1781 ustanovi njemački jezik za jedini državni jezik, a 1787 sposobnost zanatničku kao i podijeljenje stipendija ovisno o znanju njemačkog jezika, naidje na otpor. On centralista i apsolutni vladar nije računao na feudalno plemstvo i konservativno svećenstvo, a ovdje se je osjećao

otpor. Svećenstvo nije mu moglo oprostiti njegovo liberalno mišljenje u stvari crkve, jer im je on stara prava oduzimao, te i oduzeo mnoga imanja crkvena kao i zatvorio mnoge samostane. Plemstvo je gledalo, da opet dobije moć u državi, a Josip II. sa apsolutizmom oduze im moć i stegne povlastice. Jedan deo tog plemstva i svećenstva u duhu prosvjete osjećalo je potrebu sa širenjem narodnog jezika osviješćivati i oslobodjavati puk od tmine neznanja. Na koncu vlada popusti, te dvornim dekretom od 28. listopada 1791 uredi stolicu češkog jezika i češke literature na univerzitetu u Pragu. 13. marta 1793 novo imenovani profesor František Martin Pelcl započe predavati češku literaturu.

Prvi od plemića, koji suzbijaše njemački jezik je grof František Kinský, koji u svom djelu Erinnerung über einen wichtigen Gegenstand von einem Böhmen g. 1773 izdanom piše, da češko plemstvo mora da upozna prije češki jezik i češku historiju nego tudje jezike i historije. Njemu se pridružuje Jan Alois Hanke z Hankenšteina sa djelom Empfehlung der böhmischen Sprache und Literatur. Tako i František Martin Pelcl, Karel Hynek Tham i Jan Rulík brane češki jezik i preporučuju njegovo učenje.

František Martin Pelcl (1734—1801) je prvi profesor češkog jezika doba josefinskog. Pelcl dovrši filozofiju i pravo, te utjecajem Dobnerovim, Cornovim i Dobrovskog mnogo je koristio češkoj stvari. Sam pak posvetio se je nauci češke historije. Pelcl pisao je gotovo sva svoja djela njemački. Izdao je Kurzgefaste Geschichte der Böhmen (1774) i Böhmische, mährische und schlesische Schriftsteller aus dem Orden Jesuiten(1786). On dovrši takodjer dvije historičke monografije „Kaiser Karl der Vierte“ (1781) i „Lebensgeschichte des Königs Wenceslaus“ (1788—90) kao i novu kroniku češku u češkom jeziku (1791—1796), gdje popularno prikazuje češku historiju sve do g. 1429. Izdao je od starijih pisaca Bal-

binovu „Obranu slavenskog jezika“ i od Vratislava z Mitrovice „Zgode“ sa patriotskim predgovorom. Vodjen nazorima Dobrovskog, oca slavistike, napisao je u tom duhu gramatiku češku „Grundsätze der böhmischen Gramatik“ (1795). Pri koncu života vjerovao je Pelcl o sigurnu budućnost češkog naroda.

Drugi čovjek predstavnik češke historije za preporoda je Job Felix (Gelasius) Dobner (1719—1790). Dobner bio je rektor piaristske kolleje praške. On je izdao latinsku kroniku Hajkovu od g. 1761 do 1782 „Wenceslai Hagek a Liboczan Annales Bohemorum“ do g. 1198 i prikaže Hajka kao podlog laživca, koji je radi osobne koristi prikazao neistinito češku historiju. Dobner je upotrebio listine, rukopise i druge domaće i tudje izvore, te kao prvi kritički historičar pokazao svjetlo u istraživanju češke historije. Izdavao je takodjer g. 1764—83 „Monumenta historica Bohemiae nusquam antehac edita“, u kojima su kronike češke kao Kosmova, Pulkavova, Dalimilova i t. d. Dobner nadje dosta pristaša medju češkim historičarima svojeg doba, koji proučavaju kritički češku historiju po izvorima. Jedan od pristaša Dobnerovih je Mikulaš Adaukt Voigt (1733—1787), piarista i profesor opće historije na bečkom sveučilištu. Napisao je nekoliko velikih djela numismatičkih, kulturno historičkih i literarnih. Numismatičko djelo Voigtovo je „Beschreibung der bisher bekannten böhmischen Münzen“ (1771). Kulturno historička i literarna djela Voigtova su „Effigies virorum eruditorum“ (1773), „Acta litteraria Bohemiae et Moraviae“ (1775 i 1783) i „Über den Geist der böhmischen Gesetze in den verschiedenen Zeitaltern“ (1788). Zaslužni je o raširenju sveučilišne biblioteke klementinske i karolinske njezin upravitelj Rafael Ungar (1743—1807). Ungar ne uništava djela proglašena na indeksu za heretična (bludna), nego sam izda djelomični popis čeških knjiga „Allgemeine böhmische Bibliotek“ 1780. Tri zaslužna čovjeka za

razvoj češke literature su Durych, Procházka i Dobrovský.

Václav Fortunát Durych (1735—1802) je utemeljiteljem slavistike u Češkoj. Najprije se je zanimao sa istočnim jezicima, a zatim slavenskim, osobito staročeškim jezikom i starinama. Durych gledao je podati sliku o jezicima i narodima slavenskim kao i o historiji celog starog slavenstva. On kao učitelj Dobrovskoga utječe na potonjega, tako da Dobrovský stvara prvi osnove znanstvene slavistike. Durych je više filozof jezika slavenskih, te više osjeća kao romantičar nego što kritički prosudjuje slavensku historiju i slavenske jezike. Njegove dvije glavne radnje su „De slavo-bohemica sacri codicis versione dissertatio“ (O slavensko-češkom prevodu Pisma svetoga 1777) i nesvršena „Biblioteca slavica“ (1795). U ovoj posljednjoj radnji raspravlja o različitim pitanjima slavenske prošlosti. Nasljednici Durychovi su Dobrovský i Šafařík.

František Faustin Procházka (1749—1809), fratar reda pavlinskoga, ravnatelj univerzitetske biblioteke. Procházka trudi se poput Pelcla, da popularizira historiju i literaturu češku. On prvi izdaje staročeška djela kao Dalimila, Pulkavu i t. d., a g. 1786 izda 12 staročeških spisa. Prevede iznova Sveto Pismo za puk. Od strukovnih znanstvenih djela su: „De saecularibus liberalium artium in Bohemia et Moravia fatis commentarius“ (1782) i „Miscellaneen der böhmischen und mährischen Literatur“ (1784). U prvom djelu raspravlja o razvoju znanosti i umjetnosti u Češkoj i Moravskoj, u drugom pak o istraživanju starije češke i moravske literature. Djak Durychov Dobrovský je glavni utemeljitelj slavistike, otac slavenske nauke.

Josef Dobrovský (1753—1829). Rodio se je 17. kolovoza 1753 u Djarmotima u Ugarskoj. Gimnaziju pohadjao je u Njemačkom Brodu i u Klatovima, a filozofiju u Pragu. G. 1772 nastupi noviciat jezuitski

u Brnu, ali već g. 1773 papa Klement ukine red jezuitski, te Dobrovský vrati se u Prag da svrši bogoslovlje. Iza svršenog bogoslovlja primi mjesto privatnog učitelja u obitelji Fr. A. Nostitza, koja je bila središte inteligencije. Ovdje su se sastajali svi glavni muževi učenog svijeta u Pragu. Tu se Dobrovský upozna s Pelclom i Mikulašem A. Voigtom, literarnim historičarom. Uplivom tih muževa kao i uplivom svog učitelja Durycha Dobrovský posveti se studiju historije i literature češke mimo teologije. G. 1786 primi red svećenički, te postade vicerektor, a g. 1790 rektor generalnog seminara u Hradišti kod Olomuca. Ali g. 1790 ukine car Leopold II. seminar, a Dobrovský bude umirovljen, te življaše kao privatni učenjak sa svojom malom mirovinom u Pragu. Često bijaše gost nekojih plemićkih porodica, kao grofova Nostitz, Černin i Štenberka, da se liječi na ladanju od duševne bolesti, koja se je na njemu pojavila od vremena do vremena. G. 1792 ode u Švedsku i u Rusiju, da traži češke knjige i rukopise, a g. 1794 u Italiju. Dobrovský je proputovao i druge nekoje države. Dopisivao se je sa cijelim učenjačkim svijetom, a sam Goethe cijenio ga je visoko. Umre g. 1829 šestog januara u Brnu, gdje je i ukopan. Dobrovský kao mladi diakon kritički je dokazao g. 1778, da „Fragmentum Pragense evangelii sancti Marci vulgo autographie“ nije vlastitim rukopisom sv. Marka. Dobrovský izdao je mnogo manjih spisa, a od većih tri. Glavni spis Dobrovskog je „Ausführliches Lehrgebäde der böhmischen Sprache“ (1809 i 1819). U njemu podaje sliku češkog jezika, gdje najviše se bavi sa sklanjanjem i sprezanjem. Glagole razdijelio je u šest razreda, što vrijedi i danas. Dobrovský u drugom svom spisu, velike literarne cijene, podaje temelje slavističkim naukama, a to su „Institutiones linguae slavicae dialecti veteris“ (g. 1822). S tim djelom utemeljio je Dobrovský slavistiku, jer je ovdje po prvi put podana slika staroslovenskoga jezika.

U tom spisu dolazi i klasifikacija slavenskih jezika i povijest jezika.

Treće veliko djelo Dobrovskog je „Deutschböhmisches Wörterbuch“, kojega prvi dio izda g. 1862, a tek g. 1821 izda drugi dio pomoću Puchmajera i Hanke. Dobrovský u časopisima Böhmische und Mährische Literatur“ (1779—1780), „Literarisches Magazin von Böhmen und Mähren“ (1786), „Slavín“ (1806) i „Slovanka“ (1815) podao je mnogo znanstvenih radnja iz jezika slavenskih i iz literatura iz doba prošlog i sadašnjeg. G. 1792 izda Dobrovský „Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur“, a isto djelo preradjeno g. 1818. Autor rastumačio je u tom djelu srodnost češkog jezika sa ostalim slavenskim jezicima, borbu sa latinskim i njemačkim jezikom, razvoj češkog jezika iza husitskih ratova, literarni pad protireformacijom po Bijeloj gori. Djelo je znanstvene cijene, napisano u duhu narodnom. Dobrovský pri koncu života pisao je i češki. Bijaše proti ekstremu čeških purista, a to proti nekih novih pisaca, koji gledahu stvarati nove riječi češke, gdje ih nije bilo. Zasluga je Dobrovskoga velika u slavistici i bohemistici, a imao je kao utemeljitelj slavistike cijenu svjetsku. Dopisivao se je mimo domaćim i tudjim učenjacima kao s našim učenjakom Kopitarom.

Za vladanja Josipa II. gledahu češki patrioti pomoću kazališta osviješćivati narodni duh češki. Pozornica služila je cilju, da raširi josefinske ideje, osobito prosvjetu i oplemenjivanje puka kao i literatura. Iza Beča Prag je bio drugi grad u monarhiji, gdje se je kazališna umjetnost tješila naklonosti općinstva. Predstavljalo se je njemački, tek g. 1785 počelo se je predstavljati češki u novom sagradjenom kazalištu. Već g. 1786 sagradiše češki rodoljubi drveno češko kazalište na Konjskom trgu, današnji Vaclavski trg, koje kazalište ili Bouda dobije ime c. k. patriotsko češko kazalište iza posjeta Josipa II. God.

1787 stupi u život drugo češko kazalište, a od g. 1793 vegetira gotovo dvadeset godina. Sa padom josefinizma pada i kazalište. Dobrovský računa na 300 čeških kazališnih komada, koji su se prikazivali od g. 1786—1792. Malo je komada bilo tiskanih, tako da je većina izgubljena. Ali na češkoj pozornici dolaze i djela njemačkih i bečkih autora kao Weidmanna, K. F. Henslera, Schrödera, Mayera, Ifflanda, Hagemanna i t. d.

Od dramatskih pisaca ovog doba ističu se:

Ant. Jos. Zima sa svojom glavnom dramom Oldřich i Božena. Taj igrokaz prikazuje ženidbu kneza Oldřicha sa Boženom, kćerkom jednog seljaka. Pisac stavlja seljaka pokraj kneza i plemića. Njemu je glavna zadaća, da češki knez ima češku kneginju i češki dvor od domaćih ljudi. Tu se javlja demokratizam i nacionalizam. Velika je zasluga braće Thamove za češko kazalište i za češki preporod, a glavna zasluga za kazalište je Václava Tháma.

Václav Thám (1765—1816), doktor filozofije, pisac i glumac. Donosio je na češku pozornicu igre bečih autora, a sam napisao je nekoliko viteških drama iz historije češke, i to: „Břetislav i Jitka", „Vlasta i Šarka", „Švedska vojna u Češkoj" i t. d.

Njegov brat Karel Ignác Thám (1763—1816) upoznao je češko općinstvo sa Shakespearom i Schillerom. Václav Thám izda almanah češke poezije u prošlosti i sadašnjosti u dvije sveske „Básně v řeči vázané" (1785). Tu dolaze pjesme Konačove, Lomnickoga, Kadlinskoga, V. Stacha, J. B. Dlabača, V. M. Krameriusa i drugih.

Prokop Šedivý (1764—1810), dramaturg i pisac kazališnih komada. Napisao je dvije praške lakrdije „Masné krány" (Masni dućani) i „Pražšti sládci" (Praški pivari). Mimo to napisao je nekoliko pripovijesti. Najbolje njegovo djelo je lakrdija Praški pivari, gdje prikazuje život pivarske družine pri zabavi i u sjeti. Osim Václava Tháma izda i Jaroslav Puchmajer almanah pjesama u pet svezaka od g. 1795 i 1797. Po Puchmajeru prozove se ciela družina pjesnika, družina Puchmajerova.

Antonin Jaroslav Puchmajer (1769—1820), katolički župnik, Puchmajer i njegove pristaše drže se u poeziji pravila prozodijske teorije Dobrovskoga. Za njih vrijedi Dobrovskog nauka o akcentu, rodoljubni osjećaj i purizam u poeziji, ali ta njihova poezija je poeazija oponašanja. Puchmajer uživa u ljubavnoj lirici, u didaktičnim pjesmama, satirama, odama elegijama, baladama i romancama. Za Puchmajera i njegovu školu poezija češka postaje više češka i slavenska, da uzgaja općinstvo u češkom duhu. Unutrašnjeg čuvstvenog života ta poezija nema. Puchmajer preradio je Montesquienovo djelo „Chram Gnídský". Puchmajerove basne uzete iz Lafontaina bile su inventar školskih knjiga. Od Puchmajerovih pjesama ističu se ode rodoljubne, osobito pjesma na Jana Žižku iz Trocnova. Napisao je i gramatiku ruskog jezika (njemački 1820).

Njegov saradnik bijaše Sěbestián Hněvkovský (1770—1847). Izdao je nekoliko humorističkih balada i romana. Najbolje njegovo djelo je komični ep „Děvin", u 12 pjevanja (1805), gdje prikazuje tradičnu bajku o djevojačkom ratu u Češkoj.

Hněkovskog prijatelj Vojtěch Nejedlý (1772—1842) — pisac velikih historičkih epa Otokar u Pruskoj, Vratislav, Vaclav, Karel IV. — ostao je skoro nepoznat općinstvu.

Brat Vojtěchov Jan Nejedlý (1776—1834), advokat i profesor češkog jezika na sveučilištu u Pragu je jedan od najglavnijih članova družine Puchmajerove. Izdao je dva sveska idil Gessnerovih, preveo prvo pjevanje Iliade, izdao časopis češki „Hlasatel Český".

Mladji pisac od Jana Nejedlia je Václav Matěj Kramerius (1759—1808). Kramerius bijaše najotvoreniji pristaša josefinizma. Bijaše znameniti redaktor

novina „Krameriusove c. k. rodoljubne Novine". U tim novinama donosio je članke popularne, da puk uzgoji u duhu narodnom i josefinizmu. Osobito pomagala je narodnom preporodu priloga tih novina „Večernja skupština općine Dobrovicke" 1801) i „Prijatelj puka", a izdao je veoma rašireni Novi kalendar tolerantni. G. 1790 Kramerius utemelji vlastitu tiskaru i nakladu knjiga t. z. Češku ekspediciju, gdje je izdavao staročeška djela.

Slovačka literatura prosvjetnog doba.

Slovačka bivši pod Ugarskom uživala je vjersku slobodu i u njoj nadjoše utočište češki eksulanti. Češkim jezikom služili su se slovački evangelici pri bogoslužbi. Puk stenjao je pod jarmom grofova, te tek josefinizam donio je slobodu puku. Na Slovačkoj protivreformacija nije bila tako okrutna kao u Češkoj i u Moravskoj, jer ovdje uživahu slobodu kako katolici tako i protestanti. Ispočetka pišu Slovaci kao Česi češkim jezikom, ali po malo uvadjaju Slovaci slovački. Medju prvim slovačkim djelima je štampana knjiga u Trnavi g. 1691, a to je Prava katolička ručna knjiga od Mikulaša Tomášia iz Žiline. Drugo slovačko djelo polazi od Josefa Ignáca Bajza (1754—1836) i to „Kršćansko-katolička vjerska knjiga" u pet svezaka.

Trnava bijaše kulturno središte katoličkih Slovaka, dok Prešpurk (Bratislava) evangelističkih Slovaka. Prešpurk bijaše i političko i kulturno središte, jer ovdje bijaše slavni licej, kojega pohadjahu Kollar, Šafařík i Palacký. U ovom liceju učio je češki jezik Jiři Palkovič (1769—1850). On je izdao zbirku pjesama „Muza ze slovenských hor" (1801) i izdavao je 1818) i „Tatranku" (1832—1847).

Bohuslav Tablic (1767—1832) izdao je svoje Poezie u šest svezaka, te i antologiju tudjih pjesnika „Engleska Muza u čehoslovačkom ruhu". Mimo to

izdao je zbirku pod imenom Slovenski veršovci (1805—1812), u kojoj dolazi starija slovačka poezija 17. i 18. vijeka.

Mimo Palkoviča i Tablica ističu se Jiři Ribay kao lingvista, Mihal Semian kao historik i Ladislav Bartholomeides kao geograf.

Utemeljitelj slovačkog literarnog jezika je Antonín Bernolak (1762—1813). Antonin Bernolak bijaše medju prvim slovačkim filozofima. On proglasi samostalnost slovačkog jezika i literature, te izabere zapadnoslovački dialekt kao literarni jezik. Još kao teolog u Bratislavi izda g. 1787 djelo „Disertatio philologico — critica de literis Slavorum, de divisione illarum, nec non accentibus", u kojem djelu raspravlja o slavenskim literaturama i postavlja slovački jezik medju slavenske jezike, te izreče potrebu o literarnom slovačkom jeziku. G. 1790 Bernolak izda drugo djelo „Gramatica slavica ad systema scholarum nationalium accomodata", gdje podaje pravila slovačkog jezika. Po njegovoj smrti izadje njegov rječnik u šest svezaka „Slowár Slowenski Česko-Latinsko-Německo-Uherski" g. 1825—27. Bernolak utemelji „Učeno društvo slovačko" g. 1793 u Trnavi, kojemu bijaše cilj o izdavanju i širenju slovačkih knjiga.

DOBA ROMANTIZMA.

Doba narodnog preporoda imalo je cilj dizanje opće pučke naobrazbe, dok doba romantizma traži uzgoj srca kod pojedinaca kao i kod naroda. U doba romantizma vidimo, da najveći muževi češki poput muževa Engleske, Francuske i Njemačke traže veze s pukom, kojega skoro obožavaju. Češki romantičari stajali pod uplivom njemačkih pisaca kao Jakuba i Wilhelma Grimma, Goethea, a osobito Herdera, te glasali su i širili slavensku misao medju puk. Češkomu preporodu za romantičkog doba je cilj

češka narodnost, slavenstvo, jezik, prošlost i demokratizam. Češki romantičari drže, da simbol naroda je jezik i običaji tog naroda, a da češki narod mora da gleda svoju sigurnost u cijelom slavenstvu.

Medju prvim romantičarima ovog doba je Josef Jungmann (1773—1847). Rodio se je u jednom selu kod Praga 1773. Učio je u Pragu filozofiju i pravo, bio je privatni učitelj, a od g. 1799—1815 profesor gimnazije u Litomjericima u Češkoj, a zatim u Pragu kao ravnatelj akademske gimnazije, u kojem gradu umre 1847. Jungmann stajaše pod uplivom ideja Volterovih i Lessingovih, kao pod uplivom romantizma Herderova, te on prikloni se češkoj narodnosti i slavenskoj ideji, a odvrati se od kozmopolitizma josefinskog doba. Jungmann glasio je prvi slavensku misao s riječima „Slaveni nad sve". Slaveni su narod budućnosti, te vidjaše u silnom slavenstvu spas češkog naroda. Sam učio se slavenskim jezicima, te i drugima preporučivao je učenje slavenskih jezika. Jungmannova najbolja literarna radnja je romanca Oldřich i Božena g. 1806. Njegova zasluga je velika u prevodima. On prevede religijski ep engleskog pjesnika Miltona „Izgubljeni raj" 1811, Chateaubriandovu pripovijest „Attala" 1805, idilski ep Goetheov „Hermann i Dorothea", nekoje pjesme Herderove, a od Schillera glavno „Pjesmu o zvonu" i t. d.
U tim prevodima pokazao se je dobrim umjetnikom, te imaše upliv na kasnije pjesništvo. Tu je stvorio mnogo novih čeških riječi po uzoru slavenskih jezika, a osobito poljskog i ruskog. Jungmannova najveća zasluga leži u Riječniku češko njemačkom, koji je izašao u g. 1835—1839 u pet velikih svezaka. Na njemu je Jungmann radio preko trideset godina i stvorio monumentalno znanstveno djelo trajne cijene. Jungmann izdao je takodjer Historiju češke literature od doba najstarijeg do 1820 godine. On izda g. 1820 „Slovesnost (Poetiku) ili zbirku primjera sa kratkom raspravom o slogu. Jungmann i njegova škola

uvedoše u češkim pjesmama analogijsku ortografiju po istraživanju Dobrovskog, dok J. Nejedlý, Palkovič i pristaše stajahu na ortografiji Češke Braće. Jungmann pri svom literarnom i znanstvenom radu steče pristaša. Stvori se pjesnička škola Jungmanovih pristaša, a pri znanstvenom radu osnovaše njegovi pristaše strukovnjaci prirodopisci znanstveni češki list „Krok" Duša tog lista bijaše Jan Svatopluk Presl (1791—1849). Presl svrši medicinski fakultet, ali se posveti prirodopisu, koji predmet podučavaše od g. 1820 na medicinskom fakultetu u Pragu. Presl sastavi prve prirodoznanstvene češke knjige: Carstvo sisavaca, Mineralogiju, Geologiju, Hemiju, Tehnologiju, a glavno njegovo djelo je Botanika. Presl stvori mnogo novih imena u svim tim djelima. On izdavaše Tehnologijski časopis (1837—39) i sastavi Nauku o zanatima, u kojoj podaje zanatnicima češka imena za zanatničku radnju, stroje i orudja. Okolo lista „Kroka" stajaše znanstvena družina Jungmannova. Tu se ističu Antonin Jungmann (anatomija), Antonin Marek (filozofija), Vojtěch Sedláček (mjerstvo i fizika), Jan Evangelista Purkyně (fiziologija). Drugi učenjak iza Presla je Jan Evangelista Purkyně (1787—1869), glasoviti fiziolog i sveučilišni profesor u Breslavi i u Pragu. Purkyně skupa sa prof. Janem Krejčim utemelji g. 1853 popularno prirodoznanstveni časopis „Živu". U tom časopisu pisao je Purkyně krasne popularne članke. Purkyně preveo je nekoje pjesme Schillerove i t. d.

Prijatelj Jungmannov Antonin Marek (1785—1877) svećenik, bijaše glavni pristaša škole Jungmannove. Sa svojim pjesmama pristigne samog Jungmanna. Marek je utemeljitelj češke političke poezije. U svojim rodoljubnim odama, elegijama i heroidima tuguje o nestalnoj slavi i sili svoga naroda u prošlosti i poniženog stanja u sadašnjosti, ali nada se boljoj budućnosti. Marek sretno je preveo balade Schi-

lerove: „Der Taucher“ (Ronac), „Der Kampf mit dem Drachen“ (Boj sa zmajem) i t. d.

Od družine Jungmannove ističe se Matěj Milota Zdirad Polák (1778—1856). Polák bijaše neko vrijeme učitelj, potom profesor češkog jezika na vojničkoj akademiji u Bečkom Novom Mjestu, a postigne čast generalmajora, te kao takav nešto se je otudjio svome narodu. Kao časnik učestvovao je u Napoleonskim bitkama. U mladim godinama (1809 —1820) javlja se na parnasu češkom. Proslavi se sa svojim glavnim djelom „Uzvišenost prirode“, izdanim g. 1819. U toj lirskoj pjesmi u šest pjevanja crta krasu prirode i scene u prirodi, kao oluju na kopnu i na moru, rad na polju, život na zemlji, svemir, gorstvo, uzduh naše zemlje, krasu zvijezda, te slavi Stvoritelja svijeta. Polak crta prirodu poluznanstveno i polupjesnički, kao njemački i engleski pjesnici filozofske poezije XVIII. vijeka. Njegova pjesma ne doseže tudje uzore.

Polakov „Put u Italiju“ (1818) je djelo literarne i kulturne cijene. On u tom svom djelu crta umjetničke spomenike, domaće poljodjelstvo, vjerske i društvene običaje, te crta prirodnu krasu Italije.

Pošto su češki romantičari teško osjećali, da češki narod nema veliku narodnu poeziju kao što Nijemci svoje Niebelungen, Jugoslaveni narodne pjesme, stoga nekoji gledahu patvoriti djela starog doba literature češke. Dva čovjeka Vaclav Hanka i Josef Linda patvoriše stara djela i proglasiše kao nalazene rukopise. Sretni nalaznik „Kralodvorskog rukopisa“ g. 1817 je Vaclav Hanka (1791—1861), pjesnik i filolog češki. Hanka, djak Dobrovskoga, poznavaše glavne slavenske jezike kao i starolslovenski. Učio je u Kralovom Hradcu, Pragu i Beču. Stekavši izobrazbu postade u Pragu kustodom muzejne biblioteke, a g. 1823 bibliotekarom. Kao pjesnik proslavi se pjesmama, sastavljenim u duhu narodnih pjesama. Nekoje njegove pjesme postadoše narodne kao n. p.

„Moravo“. Nepoštenim načinom prisvoji nekoje srpske i ruske pjesme, koje su samo prevodi srpskih i ruskih narodnih pjesama. Ali Hanka izda takodjer prevod srpskih narodnih pjesama „Prostonárodní srbská Musa do Čech převedena“. Hanka izdavaše stara češka djela skupa sa Lindom, te pomanjkanje staročeških teksta nagradjivahu sami. Glavni dio tog patvorenja palo je na Hanku. Hanka se ističe u tom radu, osobito nalaženim „Rukopisem Kralodvorskim“. Ipak mu se mora priznati zasluga, što je širio slavensku uzajamnost medju Slavenima, a osobito medju Rusima i Jugoslovenima sa Česima. Václav Alois Svoboda (1791—1849), gimnazijski profesor. Prevodio je pjesme Schillerove. Sam je napisao nekoliko oda i epskih pjesama.

Josef Linda (1789—1834). Bio je redaktor Praških novina. Najbolje njegovo djelo je historičko-mistički roman „Zora nad poganstvom ili Vaclav i Boleslav“ (1818). U tom romantičnom djelu prikazuje staro slavensko doba u borbi sa češkim kršćanstvom. Boleslav ubije brata Vaclava, češkog kneza, koji primivši kršćansku vjeru oslabi češku samostalnost. U drugom svom djelu „Jaroslav od Šternberka“ (1823) prikazuje boj proti Tatarima.

Silnu polemiku prouzroči Hankov i Lindov rad u patvorenju rukopisa Kralodvorskog i Zelenogorskog. Od Hanka potječu staročeske lirske pjesme, dok od Linde epske pjesme. Hanka kao filolog upravi staročeški tekst. G. 1816 oglasi Linda, da je našao Pjesmu Višegradsku, a g. 1817 nadje Hanka u Dvoru Kralovom antologiju staročeških epskih, lirsko-epskih i lirskih pjesama t. z. Rukopis Kralodvorski. U tom rukopisu dolazi osam epskih narodnih pjesama od Sama do g. 1241. Te pjesme su:

1. Oldřich i Boleslav (sadržaje istjeranje Poljaka iz Češke g. 1004 za vodstva Oldřicha i Jaromira junačkim Česima).

2. Beneš Heřmanov ili poraz Sasa seoskim pukom za vodstva Beneša g. 1203.

3. Jaroslav ili O velikim bitkama kršćana sa Tatarima g. 1241 i konačnu pobjedu Moravaca nad Tatarima.

4. Boj Neklanova vodje Čestmira s Vlaslavom za poganskog doba.

5. Ludiše i Lubor, u kojoj pjesmi prikazuje se pobjeda Lubora u viteškim igrama na dvoru kneza zalabskoga i Luborovo ovjenčanje rukom kneževe kćerke Ludiše.

6. Zaboj, u kojoj pjesmi crta se pobjedonosni boj Zaboja i Slavoja proti tudjincu Ludviku u češkom pravijeku.

7. Zbyhoň, u toj lirsko-epskoj pjesmi crta se oslobodjenje zaručnice zaručnikom od ropstva Zbyhonjina.

8. Jelen, u toj lirsko-epskoj pjesmi prikazuje se žalosni konac ljubljenog junaka, ubijenog neprijateljskom rukom.

U rukopisu Kralodvorskom dolazi još šest lirskih pjesama g. 1818 bio je poslan anonimno načelniku, grofu Kolovratu Libušin sud ili rukopis Zelengorski.

Premda su se češki rodoljubi ponosili tim otkrićem i slavili Hanku, te pokazivali svijetu sjajne pjesme svojih predja, ipak Dobrovský prvi proglasi za patvorene te rukopise. Druga pjesnička patvorenja „Ljubavna pjesma kralja Vaclava 1818 i Evangelium svatojanski 1820 kao i češke glosi riječnika Mater verborum tek iza nekoliko decenija otkriše kao patvorena djela. Polemika vodjena opet u god. 50, 60 i 70 oko rukopisa Kralovedvorskog i Zelenogorskog svrši g. 1886, kada je prof. Jan Gebauer, potporovan T.G. Masarykom, J. Gollom i drugim češkim učenjacima dokazao patvorenje tih rukopisa.

T. G. Masarýku, J. Gollu i J. Gebaueru kao i mnogim drugim više im je stalo na istini nego do lažljivog patriotizma tako zvanih romantičara kova Hankova i Lindova.

Jan Kollar (1793—1852). Rodio se je u Mošovcima na Slovačkoj 29. jula 1793.Pohadjao je školu u Kremnici, Banjskoj Bistrici, Bratislavi, a kasnije u Jeni, gdje je svršio teologijski fakultet. Ode u Jenu g. 1817 na evangelijski teološki fakultet, pa je tu boravio sve do proljeća g. 1819. U Jeni vidio je slavnost na Wartburku s kojom oslaviše njemački djaci tristogodišnju uspomenu njemačke reformacije. Tu u Jeni naidje Kollar na veliko oduševljenje Nijemaca, koji su težili k sjedinjenju svih Nijemaca. Kollar pobudjen tim narodnim pokretom stvaraše planove o sjedinjenju svih Slavena. God. 1818 upoznao se je Kollar s Minom Schmidtovom, kćerkom evangelijskog župnika u Lobedi blizu Jene, te zaljubivši se u nju htjede se s njom oženiti i odvesti ju sobom na Slovačku. Majka njezina ne htjede pristati na ženitbu, jer željaše kćerku imati blizu sebe. Tek po smrti Minine Majke, oženi se Kollar s Minom g. 1835 po sedamnaestogodišnjem rastanku. Kollar izda u duhu Petrarcovu prve ljubavne pjesme pod imenom Básne (Pjesme) g. 1821, koje su bile napisane u slavu Wilhelmine Schmidtove, a osobito prvi soneti. Ali ljubav k Mini miješa se s ljubavlju k narodu, a sama Mina postaje idealom i simbolom, predstavljajući ju Kollar kao kćerku stare majke Slavie. Te prve pjesme bile su klica glavnom Kollarovom djelu nazvanom Slávy dcera, izdanom u tri pjevanja godine 1824.

Svako pjevanje imalo je 50 soneta, skupa 150 soneta. G. 1832 izda Kollar „Slavy dcera" u pet pjevanja o 615 soneta, a definitivno izdanje iz g. 1852 Kollarova djela „Slavy dcera" imalo je 645 soneta. Kollar podigao je Minu na kćerku božice Slavie. Pjesnik vodjen Milekom (slavenskim bogom ljubavi) putuje po krajevima polapskih Slavena. Slaveni od Labe k Visli, a od Dunava k Baltu izginuše. Izginuše Slaveni, ali ostadoše šume, rijeke, gradovi i sela, te

sačuvaše svoja stara slavenska imena. Na koncu pjesnik ipak se nada boljoj budućnosti živućih slavenskih naroda. Pjesma stoji pod uplivom Byronovim i Danteovim .Izdanje prvo od g. 1824 imalo je tri pjevanja, prvo Zala, drugo Laba, treće Dunav. U izdanju od g. 1832 dolazi još četvrto pjevanje Lethe, a peto Acheron. To drugo izdanje je dosta izmijenjeno od prvog. Pjesnika vodi Milek po svijetu slavenskom . U posljednja dva pjevanja Mina daje pjesniku vijesti iz slavenskog neba (Lethe) i pakla (Acheron). U četvrtom pjevanju majka Slava kraljuje u nebu opkoljena svojim štovateljima sinovima i kćerima, zaslužnim za slavenstvo. U petom pjevanju prikazuje Kollar pakao kao Dante, u kojemu trpe muke neprijatelji Slavena i narodne izdajice.

Kollar putovao je Italijom, a na tom putu prolazio je Hrvatskom, te taj put kroz Hrvatsku opisao je u svom prvom „Cestopisu". Iz putovanja Italijom postadoše dva putopisa, drugi ostao je nedovršen. Kollarovo putovanje po Italiji urodi plodom, jer Kollar izda fantastičko znanstveno djelo Staroitalija slavenska (1853), u kojemu dokazuje da većina stanovništva gornje Italije je porijekla slavenskog. Kollar umre u Beču 1852, a njegovi ostatci bijahu prevezeni g. 1903 u Prag. Kollar izda sa Blahoslavom i Šafařikom „Pjesme svetske slovačkog puka u Ugarskoj" 1823 i 1827 u Pešti. Mimo to izda g. 1831 i 1844 Nedjeljne, svetačne i prigodne propovijedi i riječi, u kojima dokazuje, da idealom svećenika je pokraj vjere narodno poslanje i prosvjećivanje puka. Kollar napisao je g. 1825 Čitanku i g. 1826 Slabikar za pučke škole. Takodjer izda Uspomene mladjih godina svoga života. Kollar je napisao i još nekoje spise, ali sa svojom Slavom dcerom proslavi sebe, te kao Slaven bijaše idealista a u poeziji romantičar.

Pavel Josef Šafařík (1795—1861), prijatelj Kollarov, rodio se je 13. maja 1795 u selu Kobeljarovi na Slovačkoj. Kao Kollár pohadjao je sveučilište u

Jeni. Već na liceju u Kežmarku (1810—1815) postade čehoslovački rodoljub i Slaven. U 19. godini izda zbirku pjesama Tatranska muza s lirom slavenskom g. 1814. U Jeni na sveučilištu g. 1815 posveti se estetskim i literarnim naukama, gdje je boravio dvije godine. Vrativši se u domovinu primi u Prešpurku mjesto privatnog učitelja. Ovdje se upozna s Palackim, te izda snjim u njemačkom jeziku spis Počeci češkog pjesništva, osobito prozodije metričke. Šafařík preveo je i izdao Aristofanove Oblake, Theokritove Idile i Schillerovu Mariju Stuart. G. 1819 primi Šafařík mjesto profesora i ravnatelja na srpskoj gimnaziji u Novom Sadu.

Šafaříkovo prvo znanstveno djelo je Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten g. 1826. S tim djelom upozna zapadnu Evropu sa slavenskom kulturom i prošlošću. Najglavnije djelo je „Über den Ursprung und die Heimat des Glagolitismus" g. 1858, u kojemu djelu dokazao je Šafařík, da je glagolica starije pismo nego ćirilica. Šafařík dodje godine 1833 u Prag, gdje potporom prijatelja i mjesom censora za belletristička djela skromno življaše. On odbije ponudu na profesorsko mjesto na sveučilištima Moskve i Berlina. G. 1842 bijaše imenovan kustodom, a g. 1848 bibliotekarom sveučilišne knjižnice u Pragu. gdje umre 26 jula 1621. Glavno njegovo djelo je „Slovanské starožitnosti" (1837), u kojemu prikazuje historiju i kulturu Slavena od najstarijeg vremena. Sliku svijeta slavenskog njegovog doba podaje u knjizi „Národopis slovanský" g. 1842. Šafařík prvi je studirao jugoslavensku literaturu, koju je on glavno samostalno istraživao. Poslije njegove smrti izdao je Jireček sve studije njegove o jugoslavenskoj literaturi pod titulom „Denkmäler der südslavischen Literatur (1864—65).

Prijatelj Šafaříkov, František Palacký, je tvorac češke moderne historije. Rodio se je 14. juna g. 1798 u Hodoslavicima u Moravskoj. Učio je licej u Preš-

purku, gdje se nadahne duhom rodoljuba. Ovdje sa velikim zanimanem upozna se sa historičkim djelom Bolingbrokea Letters on the Study and Use of History, djelom Blairovim Lectures on Rhetoric and Belle Letters i sa historičkim djelima Rhobertsona i Gibbona, te Karamzinovom Historijom Rusije i Johannesa Müllera Historijom Švicarske. Uplivom Kollarovim prihvati se mladi Palacký učenju češke historije i literature. Ispočetka mišljaše Palacký na karieru protestanskog svećenika, ali odustane od te namjere, te uzme mjesto odgojitelja u Prešpurku g. 1818—1823. G. 1820 upozna se u Beču sa Dobrovskim. Došavši g. 1823 u Prag uplivom Dobrovskoga, postade Palacký arhivarom u domu grofova Kašpara i Františka Šternberka, da napiše generalogiju njihova roda. G. 1829 Palacký bio je imenovan od češkog plemstva historiografom češkog kraljevstva. U mladim godinama Palacký bavio se je pjesništvom, te sastavi g. 1814 prve svoje pjesme bez estetske vrijednosti. Kasnije studira estetiku, te izda u Kroku g. 1823 Pregled historijske estetike i njezina literatura. Ali Palacký ostavi poeziju, te se cijelom energijom posveti češkoj historiji. Već g. 1822 napiše raspravu velike cijene An- und Aussichten der böhm. Sprache und Literatur, ali ju izda tek 1874 u Gedenkblätter. Palacký u Pragu postade redaktorom g. 1827, te uredjivaše Časopis društva rodoljubnog muzeja u Češkoj sve do g. 1837. Po uzoru Matice Srpske ustanovi se u Pragu Matica Češka sa odborom na izdavanju čeških knjiga i k cilju učenja češkog jezika i češke literature g. 1831 Palacký spojio je dvije generacije, generaciju Dobrovskog i generaciju Jungmanna. Bijaše razborit čovjek, koji gledaše umiriti prepirke medju obim generacijama. G. 1818 utemeljio se je Muzej český zaslugom napredne češke aristokracije, a taj muzej bio je, i danas je, ponos češkoslovačkog naroda. Palacký dobije titulu historiografa od češkog plemstva g. 1829, ali tek g. 1838 bio

je titul od vlade potvrdjen. On, da bi napisao češku historiju putovaše po domaćim arhivama, te i po stranim kao njemačkim arhivama, u Vatikanu 1837 i u Parizu 1853. Palacký izda g. 1829 Würdigung der alten böhmischen Geschichtschreiber, u kojemu djelu ocjeni stare kronike od Kosme do Hajka. G. 1848 izda Popis kraljevstva Češkog, u kojemu popisuje općine u Češkoj. G. 1842 izda spis Prethodnici husitskog pokreta u Češkoj, a g. 1869 Documenta Magistra J. Husa vitam doctrinam, causam illustrantia. Manje političko djelo Palackog je Ideja austrijske države, izdano 1865. U tom djelu Palacký savjetuje Austriji, da si uredi federativnu upravu države po narodima.

Glavno pak djelo Palackog je Historija češkog naroda u Češkoj i Moravskoj u pet dijelova. Prvi dio izašao je g. 1836 njemački, a g. 1848 češki. Djelo je dovršeno g. 1876. Palacký napisao je historiju češkog naroda od najstarijeg vremena sve do g. 1526. U tom djelu prikazuje Palacký idealni pravijek Slavenstva na temelju demokratske slobode, te u husitskim bojevima vidio misao i ideal češki proti Njemstvu. U husitsko doba vidi vrhunac češke historije. U djelu ističe se obrana Jurja Podjebradskog, koji je Palackomu idealni vladar. Palacký koliko kao historičar posveti život radu za češki narod toliko kao političar i rodoljub. Od g. 1848 bijaše Palacký najuplivniji političar češki. Već sam spomenuo, da Palacký gledaše medju dviju generacija borbu oslabiti, te time zajedničkim radom svih rodoljuba dizaše napredak češkog naroda, koji ga prozove svojim ocem.

Češko pjesništvo pod uplivom pučke pjesme.

Od pisaca, na kojih uplivaše najviše narodna pjesma ističe se František Ladislav Čelakovský. Rodio se je u Strakonicima 7. marta 1799. Pohadjao

je gimnaziju u Budějovicima i u Pisku, a filozofiju u Pragu i u Lincu. Po svršenoj filozofiji primi Čelakovský mjesto kao privatni učitelj g. 1822, te kao takav služio je sedam godina, ali za to doba posvetio se je slavistici, prevadjao, skupljao narodne pjesme i stvarao svoje prve pjesme. G. 1829 izda svoje pjesničko djelo „Oglas ruskih pjesama", a g. 1839 „Oglas čeških pjesama". Od g. 1828 Čelakovský bio je redaktor i korektor Časopisa za katoličko svećenstvo, a od g. 1833 do g. 1835 redaktor Praških Novina. Od g. 1835 do g. 1841 trpio je Čelakovský u oskudici i bijedi, a te g. 1841 pozove ga sveučilište u Breslavi za profesora slavistike, gdje je boravio sve do g. 1849, koje godine se vrati u Prag, pozvan na filozofski fakultet za profesora slavistike. Ali življaše već malo doba, jer smrt pokosi tog prvog češkog pjesnika umjetnika g. 1852. Čelakovský uplivom Herderova djela, „Stimmen der Völker in Liedern" sastavi zbirku slavenskih pjesama „Slovanské národní písně" (Slavenske narodne pjesme) u tri sveska (1822, 1825, 1827). U toj zbirci dolaze češke i slovačke pjesme, kao prevodi pjesme ruske, maloruske, lužičke, poljske, srpske i t. d. G. 1840 izda Čelakovský zbirku pjesama pod titulom Ruža stolista, u dva dijela. Prva polovica je ljubavna, druga refleksivno-didaktična. U Ruži stolistoj dolaze pjesme visoke umjetničke cijene i pjesme bez nje. Veoma se cijene Epigrami Čelakovskog, satiričkim načinom sastavljeni. „Kvítí" Čelakovskog su osobiti epigrami, u kojima pjesnik humoristički kritizira doba i ljude.

Svojim „Ohlasy" Čelakovský preporodio je češku poeziju u duhu narodne pjesme.

U „Oglasu ruskih pjesama" od Čelakovskog je jedna od najboljih Bohatýr Murovec, u kojoj pjesnik crta junaka Murovca, koji kažnjava divlje Tatare, a pokopa pobožno nesretnog mladića.

U „Oglasu čeških pjesama" krasna je balada Toman i šumska djevica, u kojoj crta pjesnik demoničku moć strastvene ljubavi. U Oglasima čeških pjesama većina njih je lirska, dok u Oglasima ruskih pjesama prevladavaju epske pjesme. Čelakovský vodio je korespondenciju sa Vukom Stefanovićem Karadžićem, Fr. Prešernom, Stankom Vrazom i Mat. Čopom. Čelakovský stvori svoju školu. Najbolji njegov epigon je Josef Jaroslav Langer (1806—1846). Upliv Čelakovskoga na Langra opaža se se u njegovim pjesmama „Selanky" (1830), u kojima uvodi češke bajke i priče. Krasne su njegove satiričke pjesme „Koprive", u kojima cilja na protireformaciju, na jezuite, na germanizaciju i t. d. U svom djelu „Bohdamečki rukopis" (1831) ruga se taštini malogradskih djevojaka. Satirom pak „Dan u Kocourkovu" (1832) prikazuje put kroz Kocourkov, malim gradom, gdje se ruga purgarskoj ograničenosti, gluposti, osobito opičenju po tudjim uzorima. Njegovo najbolje literarno djelo je „Krakovačky" (1835), u kojemu oblikom poljskih pjesama odjekuje nesretna ljubav. Langer skupljao je češke pjesme i učio narodne običaje, te izda Češke prosto-narodne običaje i pjesme 1834. On osudjuje oponašanje narodnih lirskih pjesama, jer da ih je nemoguće imitirati, a dopušta imitiranje narodne epike.

Drugi epigon Čelakovskog je Jos. Krasoslav Chmelenský, kao pjesnik i kritičar. Pisao je pjesme u narodnom duhu, od kojih je pjesma „Nad Berounkou pod Tetínem" postala narodna.

Medju epigonima Kollarovim i Čelakovskog nalaze se mnogi katolički svećenici, djaci Bernarda Bolzana (1781—1848), sveuč. profesora u Pragu, čovjeka slobodoumnika. Bolzano učio je svoje djake u duhu kršćanskog humanizma, da žive za opće dobro.

Medju svećenicima pjesnicima ističe se osobito Boleslav Jablonský, vlastitim imenom K. Hynek

Tupý (1813—1881). Od nužde i pod pritiskom očevim stupi u samostan. Najbolje njegove pjesme su „Pjesme milosti", u kojima opjeva svoju ljubav. Najpopularnije i glavno djelo Jablonskog je zbirka didaktičnih pjesama „Mudrost otcovska", u kojima prikazuje mladeži krasne pojave prirodne i uči ju ljubiti domovinu i Boga, jer Bog je središte svemira, a domovina središte čovjeka. Lubimo osim Češke i slavensku domovinu, sve Slavene našu braću. Jedini svezak „Pjesama" 1841 dugo je bio obljubljen kod češkog općinstva.

U pravom katoličkom duhu pjevao je Karel Vinařický (1803—1869), kanonik Vyšegradski. Vinařický utemelji „Časopis katoličkog svećenstva" 1829. Kao pjesnik je umjetnik formalista, te prevodilac klasičkih djela i njihov imitator. U svojoj satiričkoj alegoriji „Sněmy zvířat" 1841 (Sabori životinja) stupi on kao branitelj konservatizma u politici, te je proti jednakosti i slobodi gradjana, pravi aristokrat. U tom djelu oštro se stavi proti novim smjerovima kulturnim, literarnim i političkim. Od njega polaze Pjesme djetske i zbirka „Varyto a lyra" 1843, u kojoj pokazuje melodiju češkog jezika.

Probošt kapitule Vyšegradske Václav Štulc (1814—1887) utemelji katolički časopis Blahověst, u kojemu se opaža kao iskren rodoljub, ali zagriženi katolik. Njegove zbirke pjesama Perle nebeske, Harfa Sionska i t .d. nemaju veće literarne cijene. Štulcova glavna zasluga je kao prevodioca Mickiewiczovih pjesama.

U ovo doba ističe se Jan Erazim Vocel (1802—1871, profesor arheologije i historije umjetnosti na praškom sveučilištu. Vocel rodio se je u Kutnoj Hori, u gradu slavne prošlosti češke. Bio je na sveučilištu u Pragu i u Beču. Tu u Beču ostane 17 godina kao privatni učitelj kod aristokratskih porodica, te ovdje napiše svoje historičke novele u njemačkom jeziku „Der letzte Orebit", „Der Kristallograph" i t. d. Vrativši se u domovinu nastavi rad literarni u češkom jeziku. Čitanjem Pelclove kronike podlegne njezinom uplivu, te napiše ciklus (red) historičkih romanca, balada i elegija „Přemyslovci" 1838 i „Mač i kalež" 1843, u kojima opjeva češku historiju i historijske ratne dogadjaje sve do uništenja taborske braće. G. 1846 izda Vocel „Labyrint slave", u kojemu pripovijeda, da češki narod dobit će slobodu svojom prosvjetom. Kao arheolog napiše „Pravijek češke zemlje" (I. 1866, II. 1868), u kojemu prikazuje češki pravijek. To je glavno njegovo životno djelo. Vocel je dobro poznavao češku umjetnost.

Po primjeru Čelakovskog skupljaše narodne pjesme, narodne običaje i basne, arhivar grada Praga, Karel Jaromír Erben (1811—1870). Erben skupio je Pjesme narodne u Češkoj (u tri sveske, 1842—5), koju zbirku proširi iza 20 godina. G. 1860 Fr. Sušil izda potpunu svoju zbirku „Moravske narodne pjesme", te potpuni na taj način svoju zbirku Moravskih narodnih pjesama od g. 1835, koje bijahu uzorom Erbenu pri skupljanju narodnih pjesama. G. 1865 izda Erben „Sto prostonárodních pohádek a pověstí slovanských v nářečích původních", a g. 1869 „Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských" (Izabrane mite i priče narodne drugih grana slavenskih). Osim toga prevede Erben staroruske pjesme (Riječ o puku Igorovu, Nestorov letopis ruski i t. d.). Najviše se je proslavio Erben sa svojom Kiticom izdanom g. 1853.

Kitica sadržava balade, basne i legende narodne. U toj zbirci pjesama prozvani Kitica Erben podava nam narodnu tradiciju o nadzemaljskim bićima, davši im umjetničkom kompozicijom definitivni oblik. Sadržaj tih pjesama je većinom tragični. U svim pjesmama opaža se etičko stanovište, koje odgovara kršćanskom i slavenskom nazoru. U njima čovjek vodi borbu sa višim moćima ili zlim ljudima ili sa strastima. Prekršaj moralnog zakona biva često te-

ško kažnjen ili sa kajanjem ta kazna biva blaga. Pjesama je skupa dvanaest. U „Vodenjaku“ prikazuje nam pjesnik ljubav majčinu kćerci, ljubav kćerke djetetu, sinu vodenjakovu. U sukobu dviju ljubavi pobjedi ljubav majčina kćerci, ali uz teški gubitak kćerke, jer izgubi svoje dijete, kojega vlastiti otac usmrti iz zlobe. U „Vrbi“ je prikazana majčina ljubav, koja je silnija od smrti. Balada Erbenova „Poklad“ (Blago) je dubokog sadržaja i puna pjesničkih izražaja, koji se dojmi duše čitaoca. U toj baladi prikazuje nam pjesnik majčinu lakomost za zlato pri kojoj izgubi dijete. Kasnije našavši ga majka upoznade, da dijete joj je nad zlatom u cijeni. U baladi „Svatebna košulja“ prikazuje nam pjesnik djevojku, koja doprovodi svoga dragoga k grobu i tako saznavši, da je mrtav prosi majku božju o milost. Djevojka bila je kažnjena, jer se je rugala majci božjoj u bolesti. Kitica je češka klasična knjiga trajne umjetničke cijene.

Erben izdao je takodjer stara češka djela kao Tomaša Štitnoga šest knjiga, Život sv. Katarine, češka djela M. Jana Husa, Bartošovu Kroniku Prašku, Put Haranta od Polžic i veliki Izbor literature češke iz XV. i XVI. vijeka. G. 1857 izda Erben kao arhivar korisne stare listine (od g. 600—1253) pod titulom Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae.

Drama i beletristika.

Češka drama počima da se razvija za Jana Nepomuka Štěpanka (1783—1844), koji je bio tajnikom „stavovskog divada“ (staleškog kazališta) i upraviteljem. Od g. 1812 bio je dramaturgom i režiserom čeških predstava. Napisao je sam mnogo drama, a ističe se komedija Čeh i Nijemac, te historička drama Opsada Praga od Šveda. Prvi pak, koji stvori samostalnu češku scenu bio je Vaclav Kliment Klicpera (1792—1852, gimnazijski profesor i ravnatelj akademske gimnazije praške. Napisao je oko 60 dramatičkih djela. Najbolja drama Klicperova je Soběslav, knez seoski (1824). Ta tragedija napisana je duhu Shakespearovu. Nekoje njegove komedije kao Rohovin Četverorogi, Hadrian od Řimsa, Čarobni klobuk, Zli jelen, Svaki nešto za domovinu, Vesela igra na mostu i t. d. ne izčezoše ni danas iz čeških pozornica.

Prvu sudbinsku tragediju uvede na češku pozornicu František Turinský (1797—1852). Njegova tragedija „Angelina“ (1821) je sudbinska tragedija, puna lirskih motiva. Iza te tragedije napisao je Turinský historijsku tragediju iz života rimskog „Virginie“ (1838), zatim historijski igrokaz „Pražani“ g. 1648 i nesvršenu dramu „Přemysl Ottokar“.

Prvi ozbiljni historički dramatičar je Karel Simeon Macháček (1799—1846), gimnazijski profesor. Njegova najbolja drama je tragedija Záviš Vitkovec, gospar od Ruža, u kojoj je prikazao borbu Zavišovu sa Přemyslom Ottokarom II. Záviš svrši tragički po naredbi kralja Václava II., pošto je nekada izdao Ottokara.

Iza Klicpere najviše doprineo je razvoju češkog kazališta Josef Kajetan Tyl (1808—1856). Tyl zahvali se na činovničko mjesto u vojničkom uredu, te posveti se sasvim kazalištu i literaturi. On bijaše pisac, redaktor, režiser i glumac. G. 1846 Tyl bijaše dramaturg čeških predstava pri „stavovskom divadlu“, ali za austrijske reakcije ostavi g. 1851 Prag, te sve do svoje smrti putovaše glumačkom družinom kao ravnatelj po češkim gradovima, da daje predstave. Od njegovih romana i novela ističu se: „Dekret kutnogorski“, „Rozina Ruthardova“, „Posljedni Čeh“, Branibori u Češkoj“ i t. d. Ali glavni njegov literarni rad je u dramama, kojih je napisao preko sto komada. Tyl napiše g. 1835 dramu Čestmir. Tylova historička drama Kutnogorski rudari

(1847) prikazuje prva radničko pitanje. Cenzura ju zabrani za kratko doba, te na taj način izgubi se sa pozornice prva socijalna drama češka. G. 1848 igrala se je tragedija Tylova Jan Hus, a bijaše izdana g. 1849. Ta tragedija bila je vrelo primljena od općinstva, jer je Tyl Jana Husa i njegove pristaše prikazao kao reformatore i kao Čehe i Slavene. Tylova drama Jan Žižka iz Trocnova (1849) sadržaje gesla novovijekog demokratizma, te kao temelj države uzimlje narod. Krvavo krštenje ili Dragomira i njezini sinovi (1848) je tragedija puna Kollarovih slavenskih misli, te propagira političku slobodu i samoodredjenje naroda. Tylove igre obljubljene kod općinstva bile su: „Gospodja Marjanka, majka pukovnije", „Tvrdoglava žena", „Praški flamendar", „Strakonički dudaš" i t. d. U lakrdiji „Fidlovaka" dolazi pjesma Gdje domov moj, koju Česi uzeše za narodnu himnu. Jedna od najboljih njegovih drama sa umjetničkog gledišta drži se Strakonički dudaš, u kojemu je uveo bajkove motive.

Ali najveći uspeh doživjela je Tylova drama „Paličova dcera" (Kćer palikuće 1846), u kojoj prikazuje ljubav kćerke k ocu i njezino požrtvovanje, koja da spasi oca uzimlje na sebe njegovu krivnju.

Tylova je zasluga, što je kroz kazalište osviješćivao češki puk, jer je u svojim djelima previše isticao ime češko, te mladja generacija — medju koju spada Havlíček — prigovarala mu je na često spominjanje imena Čeh. Osobito se je na Tyla satirički oborio Havlíček, na Tylov roman Posljedni Čeh.

Osim Klicpere i Tyla, koji mimo drama pisahu i historičke pripovijetke, ističu se Jan Jindřich Marek i Prokop Chocholoušek.

Jan Jindřich Marek (1803—1853), pseudonim Jan z Hvězdy. Pisao je lirske i epske pjesme. Njegove balade Horymirov skok i Povratak iz Palestine se do danas deklamovaju. Njegove zbirke historičkih novela „Konvalinký" (Djurdjice) ili „Zbirka originalnih romantičnih pripovijedaka iz starih i novih vremena" bile su dugo čitane. Veću umjetničku cijenu imaju Jarohněv od Hrádku i Mastičkář (Nadriliječnik). U Jarohněvu od Hrádku brani Marek kralja Jurja od Poděbrad.

Popularni romanopisac je Prokop Chocholoušek (1819—1864). Kao mladić proputovao je jugoslovenske krajeve, te vrativši se u Češku izda djelo „Jug" u tri sveska, u kojemu uzdiže srca svojih čitalaca za jugoslovenske junake, koji ne mare za život boreći se proti neprijatelju, da izvojšte slobodu svome narodu. Chocholoušek izda veći historički roman Templari Češkoj (1843, 3 svez.), gdje prikazuje doba posljednjih Přemyslovaca. U ovom romanu opaža se upliv Waltera Scotta. Slabije su novele Kćerka Otakarova, Jiřina i t. d.

Popularni postade osobito sa svojom humorističkom knjigom Kocourkov ili Znamenitosti velikog grada Kocourkova i njegova stanovništva (1848).

Pisac humorista ovog doba je František Jaromír Rubeš (1814—1853). Rubeš je sin pivara, koji stupivši u praški seminar uvidi brzo, da to nije za njega. Ostavi seminar te upiše se na prava. U Pragu utemelji humoristički časopis Paleček (1842—1847). Rubeš upoznavši život praški, humorom opisuje scene, modu, slabi uzgoj djece, pijančevanje i t. d. u svojim zbirkama Deklamovanke i Pjesme. Njegova humoristička pripovijetka Gospodin Amaneunsis na ladanju (1841) bila je dugo obljubljeno štivo općinstva. I drugi njegovi humoristički spisi imaju i danas cijenu kao Harfenice, Gospodin Trouba i t. d.

Byronski romantizam u češkoj literaturi.

Byron, veliki engleski pjesnik nadje epigona kod svih naroda evropskih, a osobito slavenskih. Reprezentant tog novoromantizma češkog, stvorenog uplivom djela Byronovih je Karel Hynek Mácha (1810

—1836). Mácha, sin siromašnog mlinara u Pragu prodje tužnu školu djetinjskog doba. Življaše pod utjecajima lokalnih tradicija i običaja, te sa čitanjem viteških romana postade pesimista. Njegov nazor na život još više ojača poljska romantika, koja stajaše pod uplivom Byronovim. U mladosti čitao je romantička djela Mickiewiczeva, Slowackog i poljske prevode Byronovih djela Parisina, Childa Harolda, Korsara i t. d. Glavno djelo Máchovo je „Maj" (1836). Maj je lirsko-epska pjesma u četiri pjevanja. Mácha opjeva ljepotu prirode u mjesecu maju, te nam prikazuje kako blijeda djevojka očekiva na obali jezera dragog. On ne dolazi na ladji, nego njegov drug, koji joj javlja, da je njezin dragi ubio po njezinom padu njezinog zavodnika, svoga oca. Bio je uhvaćen, te drugog dana gine na stratištu. U tamnici zločinac razmišlja o prošlom životu i blizini smrti, te predstavlja si praznost vječnosti i beskonačno ništavilo. Drugog dana kad mu odrubi glavu mačem. Iza sedam godina pjesnik vidi blijedu lubanju Vilemovu i dozna žalosnu sudbinu. Pjesnik odlazi na obalu jezera, te opazi kako vjetar se igra s lubanjom. Ali pjesnik u žalosnim stihovima spominje se svog djetinjstva i očajava na svojoj budućnosti. Mladost prošla, sadašnjost gorka, a cilj nepoznat, gdje srce nadje utjehu. Pjesma je čarobna glazba bolesne naravi, puna melodije, te svojim opisivanjem ljudskog života i prirode silno pesimistična. Sama pjesma stoji pod uplivom Byronovih djela Parisine, Korsara, Uznika Chillonskog i Gjaura. Drugo djelo Máchovo roman Cigani stoji pod uplivom djela Waltera Scotta i Byrona. Njegova proza Obrazi (slike) iz života moga (Bezděz, Marinka, Krkonošska put 1834) je životopis njegov i njegov putopis. Bezděz i Krkonošska put su putopisni fragmenti, a Marinka novela. Iza smrti Máchove, njegov prijatelj Karel Sabina (1813—1877) pokušao je izdati g. 1845 sva Máchova djela. G. 1848 Sabina bio je zatvoren kao socialni demokrat i osta osam godina u zatvoru. Ali vrativši se iz tamnice stupi iz nužde, u službu tajne policije, radi toga bio je g. 1872 izlučen iz svih čeških društava. Sabina izdao je g. 1841 svoje Pjesme u duhu Máchovu, Byronovu i njemačkih novoromantičara. Najbolja njegova pripovijetka je Oživljeni grobovi (1870), u kojoj prikazuje svoje utiske iz Olomucke tamnice. Sastavio je nekoliko libreta „Prodaná nevěsta", „Braniboři v Čechách" „V Studni"). Sabinova glavna zasluga leži u kritici.

Václav Bolemir Nebeský (1818—1882) podlegne uplivu Máche, Sabine Mickiewicza, Byrona, Heinea, a osobito Lenaua. Nebeský izdao je Pjesme lirske, pune svijetobola Byronskog. Najviše se je proslavio sa svojom lirsko-epskom pjesmom Protunošci (Antipodi) 1844. U toj pjesmi htjeo proslaviti pobjedu duha nad materijom, idealizma nad materializmom. Nebeský je prevodio grčke i latinske drame pisaca Aristofana, Aischyla, Terentia, Plauta i t. d., te novogrčke narodne pjesme i španjolske romance. Nebeský je veoma zaslužan kao literarni historičar. Napisao je cijenjene rasprave o Shakespearu, Calderonu i drugim svjeskim piscima, te uvode k starijim češkim djelima izdanim Aleksandreidi, Tristamu, legendama i t. d.

Mlada Slovačka.

Antonin Bernolak uveo je fonetički pravopis i proglasio samostalni jezik slovački, što je već bilo spomenuto. Od njegovih glavnih privrženika je katolički svećenik Jan Hollý (1785—1845). Hollý bijaše veliki slovački rodoljub, te sa svojim pjesmama utemelji samostalno pjesništvo slovačko uzevši narječje trnavsko za literarni slovački jezik. Napisao je mimo pjesama, idila i elegija tri velike epske pjesme: Svatopluk, gdje Svatopluka prikazuje kao vla-

dara slovačke države; Ćirilo-Metodiada zanima se kršćenjem velike Moravske; Slav, u kojemu idealizira pravijek slovački.

Od drugih slovačkih pisaca ističu se Jan Chalupka i Karel Kuzmány. Jan Chalupka (1791—1871), evangelijski svećenik, napisao je nekoliko kazališnih komada bez literarne cijene. Chalupka pisao je satiričkim načinom. Vesela igra Juvelir, drama Dobrovoljnici i t. d. dugo su zabavljali općinstvo.

Bolji je pisac Karel Kuzmány (1806—1866). Kuzmány ispočetka pisao je češki, a kasnije slovački. Kuzmány napisao je krasnih rodoljubnih pjesama. Vrijedne su spomena pjesme: Kto za pravdu hori (1848); Do zbroje, Slovania (1851) i t. d.

Evangelijski svećenik i znameniti slovački pjesnik je Samo Chalupka (1812—1863). Chalupka jedan od najvećih slovačkih stihotvoraca. Njegove epske pjesme dižu se visoko na slovačkom parnasu, jer to su pjesme svijesnog rodoljuba. Spominjem pjesmu „Junak" ili ognjivu rapsodiju „Mor ho!" Sastavljao je balade u narodnom duhu po Erbenovu uzoru, na pr. Turčin Poničan (iz doba turskog jarma na Slovačkoj). Slovaci se literarno razlučiše sasvim od Čeha g. 1844, ali u kulturnim i političkim prilikama tražili su uvijek držati dobre veze sa svojom braćom Česima. Kulturno slovačko središte postade Turčanský sv. Martin sa Maticom Slovačkom, koju Madjari zatvore g. 1875, a koncem g. 1918 bila je opet obnovljena u novoj samostalnoj češkoslovačkoj državi. Glavni vodje potpune literarne razluke su Ljudevit Štúr i Josef Miloslav Hurbanský.

Ljudevit Štúr (1815—1856), profesor evangelijskog liceja u Bratislavi, te kao takav literarno i politički uplivaše na generaciju slovačku. Štúr napiše dva djela g. 1846, a izda ih u Bratislavi i to: „Narječje slovačko ili potreba pisanja u tom narječju" i „Nauka slovačkog jezika' '.Štúr bijaše redaktor lista „Slovačke narodne novine". Napisao je epske pjesme Svatoboj i Matouš iz Trenčina, a g. 1853 sam Štúr izda zbirku Spevy a piesne. Kao pjesnik je manje cijenjen. Njegov rad stoji glavno u znanosti.

Josef Miloslav Hurban (1817—1888), evangelijski svećenik. Hurban utemelji literarni almanah Nitru g. 1842,a g. 1846 Slovenské Pohlady, a bijaše redaktor Slov. Pohladu do g. 1851. On bijaše sa Šturom Hodžom borilac za slovačka politička prava i zastupnik slovačkog kulturnog pokreta za samostalnu slovačku literaturu. Hurban pisao je epske i lirske pjesme, političke članke i novele. Najbolja njegova novela je Olejkar. Njegove pjesme imaju malu literarnu cijenu.

Michael Miloslav Hodža (1811—1870), evangelijski svećenik. Pisao je lirske rodoljubne pjesme u duhu Kollarovu i napisao je epsku pjesmu Matora s epizodom o Janošiku. Hodža bijaše veliki rodoljub slovački.

Prvenstvo medju slovačkim pjesnicima ovog doba ima Andrej Sladkovič (1820—1872), evangelijski svećenik. Sladkovič je najveći pjesnik škole Šturove. Rodio se je 30. marta 1820 u Krupini, gdje je njegov otac bio učitelj na gradjanskoj školi. U Krupini svrši pučku školu. Pohadjao je licej u Štiavnici, a evangelijsku teologiju u Bratislavi. U to doba bijaše u Bratislavi Ljudevit Štur, te utjecaše na mladog Sladkoviča. G. 1843 ode Sladkovič na teologiju u Halle, gdje je pohadjao predavanja teološka i filozofska. G. 1844 vrati se u domovinu, te primi mjesto privatnog učitelja. Sladkovič primi svećeničko zvanje u Hrotu i Radvanu, gdje 1872 umre.

Napisao je mnogo lirskih i epskih pjesama, a najbolja njegova djela su: Marina, Detvan, Milica, grof Mikulaš Šubić Zrinjski na Sihoti.

Od ovih najviše se ističe Detvan (Iz dobe Matije Korvina 15 stoljeće). U pjesmi Detvan opjeva Sladkovič lijepu prirodu slovačkog kraja Detve i njegove karakteristične ljude, najosobitije pleme slovačko.

Martin iz Detve i Jelena iz Detve bijahu ljubavnici. Martin slučajno ubije kraljevskog sokola, te svoj čin prijavi sam kralju, koji se kralju kod preslušanja svidi, te ga kralj dodijeli kraljevskoj svojoj gardi. Martin postade vodja crne garde, ne zaboravi svoj rodni kraj i hodjaše u posjete Jeleni u Detvi, gdje su mladići i djevojke priredjivali nedjeljne zabave. U pjesmi je lijepo opisan život gorskog slovačkog plemena. Sladkovič pjesnik crta svoje pleme kao sretne ljude, krasnih sposobnosti, te njihovu nošnju, pjesmu i plesove.

Andrej Sladkovič je veliki liričar i epičar, Samo Chalupka veliki pisac balada a Janko Král (1822—1876) najženijalniji pjesnik Šturove škole. Kraljeve pjesme i balade dišu jakom subjektivnošću pjesnika. Njegova muza sanja o bratstvu naroda i o pobjedi slobode, melanholično ječi i osjeća ljubav prema svom puku. Jaroslov Vlček izdao je g. 1893 u T. sv. Martinu Stihove Janka Kralja.

Jan Botto (1829—1881) stariji. Botto rodio se je g. 1829 u Vyšnom Skálniku. Umro je kao inžinir u Banjskoj Bistrici 1881. Njegova muza stoji pod uplivom slovačkih narodnih pjesama i češkog romantičara Mache. Njegov pjesnički govor je čarobna glazba slovačkog parnasa, te pokazuje dobrog pjesnika. Botto u svojim baladama simbolizira život svoga naroda, a vidi njegov spas u slavenskoj uzajamnosti kao Kollar. Glavne Bottove pjesme su: Baj Maginhradu i Smrt Janošikova. Osim toga krasne su: Pjesme vojničke, Margita i Besna, Povijest bez konca. Najbolja od svih pjesama je romantička pjesma Smrt Janošikova. Janošik, pravim imenom Juro Janošiak, bijaše hajdučki vodja. Liptovskog sv. Mikulaša sud osudi ga 16. marta godine 1713 na smrt na vješala radi raznih zločinstva. Ali kako je onda sudbina puka bila zavisna na gospodskoj samovolji, te puk nije imao nikakva prava, a samo dužnosti, stoga je puk vidio u Janošiku branitelja svoga i ostao mu Janošik u najboljoj uspomeni.

Najbolji pisac novela škole Šturove je Janko Kalinčak (1822—1871), gimnazijski profesor. Kalinčak pokušao je svoj pjesnički dar u pjesmama, koje dišu duhom narodnih pjesama. Pjesma Moja mladost (1847) stoji pod uplivom Machove poezije. Najbolja Kalinčakova novela je Reštauracija (1860), u kojoj prikazuje život slovačkih plemića na ladanju, borbu njihovu za sačuvanje obiteljskih tradicija i njihovu politiku, a pisac nas do konca novele veže čarobnim načinom svoga pripovjedačkog dara, punog humora.

Karel Havliček Borovský (1821—1856).

Najglavniji češki žurnalista doba 1848 je Karel Havliček Borovský. Rodio se je u selu Borovu kod Přibyslave u Češkoj g. 1821. Pohadjao je pučku školu u Iglavi, a gimnaziju u Njemačkom Brodu. Svršivši 17 godina ode u Prag, te stupi u sjemenište, ali iza pola godine istupi iz zavoda radi njegovih slobodoumnih nazora. Iz Praga uputi se u Rusiju kao odgojitelj i kao Slaven vrsti Kollarove. U Rusiji upozna samovladu ruskog cara, rusku vladu, ruski narod i djela ruskog pisca Gogolja. Iz Rusije se vrati kao umirnjeni Slaven, a kao veći rodoljub Čeh. Havliček postane redaktorom Praških novina, koje su imale literarni prilog Češku pčelu. Izdavao ih je od g. 1846—1848. Kasnije je Havliček izdavao u drugoj redakciji „Narodne novine“ sa političko-satiričkim prilogom „Šotek“ od g. 1848—50., a od 1850—51 u Kutnoj Gori „Slovana“. Ali austrijska vlada radi njegovih narodnih i vjerskih nazora kao i političkog pisca knjigama Duh Narodnih novin i Epištole Kutnohorske 1851 internira ga nasilno g. 1851 u Brixenu u Tirolskoj. Iz Brixena vlada ga je pustila iza dvije godine tamnovanja u Češku, a bivši bolestan na plućima umre 1856 u Pragu, gdje je i pokopan. U Bri-

xenu napisao je svoja najbolja djela, a to su: Tirolske elegije, Králj Lavra, Krštenje sv. Vladimira i Epigrami, kojima je kritizirao crkvene i političke prilike u Austriji i u Rusiji. U legendi Krštenje sv. Vladimira prikazuje Havliček, kako ruski car Vladimir naredi utopiti nepokornog boga Peruna, a zatim raspiše natječaj na ispražnjeno mjesto po bogu Perunu. Djelo je upereno proti svjetskom apsolutizmu. U Tirolskim elegijama Havliček humoristički crta svoje putovanje u Brixen. U djelu Obrazy z Rus (Slike iz Rusije) crta Havliček simpatijom ruski narod, ali osudjuje političku i narodnu reakciju u Rusiji. Havliček bio je pristaša austroslavenske politike. Bijaše ipak žrtva austrijske reakcije, a mimo njega bilo je i drugih žrtava. Od tih se ističu Fr. Matouš Klacel i Augustin Smetana.

František Matouš Klacel (1808—1882), augustinac, plodni pjesnik i širitelj modernih nazora u Moravskoj. Klacel bio je profesor filozofije u Brnu, g. 1844 otpušten iz službe, a od g. 1848—1852 kao žurnalista. Za vrijeme reakcije povuče se u samostan, te g. 1869 ostavi domovinu i podje u Ameriku, gdje i umre. Klacel g. 1836 izdao je svoje Lirske pjesme, a g. 1837 Pjesme. Najbolje njegovo pjesničko djelo je basna u stihovima Ferina Lišak g. 1845. Klacel izda nekoja filozofska djela, a ističe se njegova praktična Etika 1847 i Počeci znanstvene češke filologije 1843. Klacel bijaše panteista, sklonjen hegelovskoj filozofiji.

Pristaša Hegelove filozofije bijaše Augustin Smetana (1814—151), najdublji češki filozof, koji je vjerovao u Darwinovu teoriju o razvoju životinja i biljaka, jer da žive dalje u svojim potomcima. Svoje filozofske nazore podava u svojim djelima Der Geist, sein Enstehen und Vergehen i Die Bedeutung des gegenwärtigen Zeitalters. Smetana istupi iz katoličke crkve, a bio je ekskomuniciran i progonjen do smrti.

Hegelovac Jan Ignac Hanuš (1812—1869), pro-

fesor filozofije. Glavna njegova filozofska djela su: Nacrt psihologije, Nacrt logike na metafizičkom temelju, Analiza filozofije Tomaša Štitnog i t. d.

Razvoj češke moderne proze.

Utemeljitelj moderne krasne češke proze je Božena Němcová (rodjena Panklova). Božena Němcová rodila se je 5. februara 1820 u Beču. Njezin otac bijaše u službi kneginje nachodske, a imao je troje djece. Božena (Barbora) bijaše najstarije dijete. Svršivši 17 godinu uda se za Josefa Němcova. Proživila je svoje mlade dane u lijepom dvorcu ratibořskom nedaleko Češke Skalice u sjeveroistočnoj Češkoj. Mimo to kao udana boravila je na Chotěbořsku, na Šumavi, na Slovačkoj, a najviše u Pragu. Slušba muža joj bijaše vezana na mijenjanje mjesta, dok se na koncu ne preseli ona sa djecom u Prag. Ali kad joj muž izgubi službu g. 1853, ona radila ie cijelom dušom mnogo literarno, te od bijede, žalosti i bolesti umre još mlada 21. januara 1862. U Pragu upoznala se je Němcová s mnogim češkim piscima i buditeljima naroda. Najviše utjecao je na Němcovu Dr. Čejka, sveuč. profesor i prevodilac nekojih Shakespearovih igara i španjolskih romanca. S mužem boravila je najprije u Černom Kostelcu, a taj boravak opisuje u pripovijetki Siromašni ljudi. G. 1841 dodje u Prag i tu skupi oko sebe krug inteligentnih ljudi Dr. Čejka, Václav Bolemir Nebeský i t. d. U Pragu boravila je tri godine, a od g. 1845 s mužem u Domažlicama. Tu stvorila je svoje Narodne bajke i priče (1846—1847). Němcová se sasvim preseli u Prag g. 1850. Kasnije izda Němcová Slovačke bajke i priče. Svugdje Němcova, gdje je boravila učila život ljudi. Pod tim uplivom napisala je Slike iz okolice Domažlicske, Slike iz slovačkog života i t. d. Iz pučkog života stvori B. Němcová svoje realistične novele, Divlja Bara, Karla, Koliba u gorju i romane Babica

(preved. na srp. hrv.) i Gorsko selo. Socijalne pripovijetke su: Dobri čovjek, Rozarka, Baruška. Kao uspomena na djetinstvo je krasna pripovijetka Gospodin učitelj. Najbolje njezino djelo je roman Babička (Babica), u kojoj je Němcová prikazala svoju sretnu mladost, svoju dragu babicu i sve ljude, koji vezahu njezinu misao na njezine mlade dane. Němcová crta vjerno život ljudi, te nas vodi svojim pripovijedanjem koncu svog djela rekao bih čarobnim načinom. Babica je klasično djelo češke literature, a imalo je uspjeha u Češkoj i u tudjini. Prevedeno je na više jezika.

Kao što Němcová prikazuje život seoski tako i František Pravda (vlast. imenom Vojtěch Hlinka) 1817—1904. U svojim „Pripovijetkama iz kraja" i „Pripovijetkama za puk" podava vjernu sliku češkog puka u jugozapadnoj Češkoj. Ipak njegove pripovijetke sa moralnom tendencijom zaostaju za djelima Božene Němcove. Uzorom bijaše mu njemački novelista Auerbach.

Družina Majova.

Nova generacija čeških pisaca tražila je nove puteve u češkoj poeziji, te uplivom Byronovih i Machovih dela kao i uplivom pisaca mlade Njemačke utemeljiše almanah Lada Niolá (1854) i almanah Maj (1858—1862), te po almanahu imenuje se družina Majova. Od nove generacije bijahu u družini Majovoj Hálek, Neruda, Heyduk i Světla, od starije Sabina i Frič. Od starije simpatizirahu s njima Němcová i Erben. Majiste gledahu u svojim djelima prikazati zbiljski život sadašnjosti. Pjesnici ove generacije polažahu za ciljem stvoriti poeziju realističku. Ta poezija imala je da bude socijalna i da vojuje za istinu i pravo, te da otkriva čir u tijelu ljudskog društva i da ga izliječi. Socijalna pitanja ima da proučava realistički pjesnik i da istinito crta socijalnu nejednakost: odnošaj radništva k poslodavcima, siromašnih

k bogatima, boj radnika za bolje životne uvjete i t. d. Pjesnik mora u svom djelu prikazati samo to, što je sam u istinu doživio. Uzorom Majistima bijaše Byron u strastvenoj ljubavi k slobodi i prirodi, a pisci mlade Njemačke (Heine, Lenau) uzorom u političkoj slobodi, napretku kulturnom i tendenciji u umjetnosti. Ispočetka bijahu kosmopolite, dok kasnije borci za narodne ideje.

Josef Václav Frič (1829—1890) bijaše íovjek revolucionarnog duha. Nalazio se je često u tamnici kao i u redakciji, te i u progonstvu i u internovanju. Boravio je dvadeset godina u progonstvu u Francuskoj, Njemačkoj, Rusiji i t. d.

Frič sastavio je stihove u duhu Byronovu „Rasprave duše" i revolucionarne pjesme „Pjesme iz bašte". Mimo tog pisao je pripovijetke i drame iz češke i slavenske historije Frič izdao je na koncu života svoje „Memoire" (u četiri sveska), u kojima podaje sliku svoje dobe i svoje osobnosti.

Vodjama družine Majove bijahu Halek i Neruda. Vítězslav Hálek (1835—1874) bijaše redaktor almanaha Maja, Slovanskih Besed, Zlaté Prahy i Květu. Imao je visoko mišljenje o pjesništvu i o pjesniku. Za njega pjesnik ima da usavrši čovjeka, oslobodi i učini potpunim mužem. Ispočetka bijaše kozmopolita u pjesništvu, ali promijeni svoje nazore, te od oponašavanja tudjega romantizma vraća se k narodnom pjesništvu i Erbenu. Ispočetka Halek bijaše pjesnik ljubavi. To se opaža u njegovim „Večernjim pjesmama" (1858), u kojima opjeva svoju ljubav. Lirsko-epske pjesme, Alfred, Krasna Lejla, Mejrima i Husejn (borba Albanaca s Turcima o slobodu), Goar (proti tiranstvu), Černý prapor (Crna zastava) i Dědicové Bílé hory (Potomci Bijele gore) su pod uplivom Machovim i Byronovim. Njegova najkrasnija pjesnička pripovijest je Djevojka iz Tater (1871). Halkove tragedije Car Alexej (1860), Sergius Catilina (1862), Kralj Vukašin (1862), Zaviš od Falkejštejna,

Kralj Rudolf i odlomak drame Juraj iz Podjebrad bile su pisane pod uplivom Shakespearovim, a u svoje doba imale veliki uspjeh. Halek doživio je takodjer veliki uspjeh u svojim pripovijetkama i novelama. Vrijedne su spomena: Komediant (autobiografski roman iz umjetničkog života Halkova doba), Naš djed, Domaći učitelj, Student Kvoch, Pod pustim brdom, Na salašu, Na imanju i U kolibi. Sve te radnje su odraz seoskog života. Halek izda g. 1874 zbirku Balade i romance i zbirku pjesama Basne iz našeg sela, te s tim pesmama zadobije sklonost općinstva.

Najviše Halek proslavi svoje ime ciklusom lirsko-refleksivnih pjesama U prirodi (1872—4, 172 pjesme). Tu nam pjesnik podava slike iz prirode, svoj sud o mudrosti Stvoritelja i o harmoniji svemira. Vodi nas k šumećem potoku, k biljisanju ptica i k šaputanju cvijeća i t. d.

Halek je zaslužan za češko kazalište ne samo kao pisac drama nego i kao kazališni kritičar. Vidili smo, da Halkove drame imaju gradju političku. Najbolja Halkova drama je tragedija Zaviš od Falkejštejna, koja bijaše u svoje doba od Nerude i Pflegera dobro ocijenjena.

Jan Neruda. Rodio se je g. 1834 u Pragu na Maloj Strani. Ovdje je pohadjao njemačku pučku školu i njemačku gimnaziju, a g. 1850 prestupio je na češku akademijsku gimnaziju. Već kao djak gimnazije čitao je djela Shakespearea, Scotta, Byrona i t. d. Svršivši gimnaziju upiše se na pravo, kasnije na filozofiju. G. 1858 bijaše suplentom na njemačkoj realci u Pragu. Ostavi profesuru i posveti se novinarstvu. Bio je pri uredništvu „Tagesbote aus Böhmen", „Čas", „Hlas", a kasnije sve do smrti kod Narodnich Listu, gdje je uredjivao i pisao feuilletone. Neruda ostade sam za cijelog života, te taj stari neženja posljedne godine života šetajući se Pragom bijaše milo vidjan od općinstva. Umre g. 1891 u Pragu. Za svog života Neruda je proputovao Evropu i Orient.

Proputovao je osobito Njemačku i Francusku. Nerudova muza počela je pjevati za kozmopolitske nazore, a s vremenom vratila se k narodu, te time je Neruda sa nekojim djelima narodni mistik. Pod uplivom pjesnika mlade Njemačke izda g. 1857 svoju prvu zbirku pjesama Hřbitovni kvíti (Grobno cvijeće), u kojoj odjekuje svijetobol i ismijavanje društvenim prilikama (socijalna nota). Neruda g. 1867 izda Knjigu stihova, najopsežnije njegovo djelo. U tom djelu dolaze krasne balade. Dijeli se knjiga na tri odsjeka. U drugom odsjeku crta pjesnik svoju ljubav k majci, ocu i Ani (svojoj dragoj), a najkrasniji je ciklus „Majci", gdje nježnim riječima prikazuje svoju ljubav k majci.

U svom djelu „Pjesme kozničke" (1878), pjesnik pjeva o mjesecu, o suncu, o zvijezdama, o zemlji i o čovjeku, te i o svemiru. Ali pjesnik pjeva o planetima kao pristaša modernog svijetskog nazora. Čovjek je za njega samosvijesni stvor, koji se diže nad prirodu, da otkriva sve tajne svijeta i svemira. Pjesnik uči ljubiti domovinu diže se u borbi za osobnu slobodu i narodnu. U borbi je razvoj svemira i napredak bića na zemlji. Cijeli svemir Neruda je personificirao i prikazao ga kao sliku zemlje i ljudskog života. Pjesnik je svojim kozmičkim pjesmama htjeo riješiti najkorisnija pitanja: položaj zemlje u svemiru, postanak zemlje i položaj čovjeka na zemlji i u svemiru. Pjesme kozmičke prevedene su na druge jezike.

Intimni život svoj pjesnik predočuje nam u knjizi „Prosti motivi". U tim lirskim pjesmama podao je Neruda svoju najsubjektivniju knjigu. Te pjesme sadržaju proljetne, ljetne, jesenske i zimske motive kao prirodne slike protkane refleksijama i promatranjima životnim.

Najpopularnije djelo Nerudovo su epske pjesme Balade i romance (1883). U njegovim pjesmama je uhvaćena religiozna predodžba češkog puka. Te

svoje pjesme pjesnik odijeva arhaističkim kostimom, te mimo dogadjaja donaša nam pred oči duboku moralnu misao svojih balada i prikazuje nam sve to nedostiživim humorom. Vrijedne su spomena: Balada o duši Karla Havlička Borovskog, Balada o duši, Balada češka i t. d.

Po smrti Nerudovoj izadje zbirka Pjesme od petka (Zpěvý páteční 1896). U njima se otkriva pjesnikova mistička ljubav k narodu.

Neruda napisao je pet komedija, a najpopularnija je Prodana ljubav (Prodaná láska 1859). Mimo komedija napisao je i tragediju Franceska di Rimini (1860). Ta njegova dramatska djela zaostaju iza njegove poezije, a ipak imadu vrijednost u razvoju češke drame.

Neruda napisao je 2260 feuilletona, a izdao 1000. Za svoga života izdao je pet svezaka Studije kratke i kraći, Slike iz tudjine, Manja putovanja i t. d. Neruda napisao je nekoliko zbirka pripovijedaka. Najbolje su „Arabeski“ (sličice iz malog, svagdanjeg života). „Ruzni ljudi“ je oglas njegovog puta do Balkana i do Carigrada. „Malostranske pripovijetke“ su remek djelo Nerudovo. U njima je Neruda krasno prikazao red nezaboravnih figura tog praškog predjela, te sve to oživio je s okolicom, sjedinio ljudske živote sa životom stvari. Neruda gleda na te tipičke stanovnike svog rodnog praškog predjela s prijateljskim humorom i sam s njima osjeća i shvaća njihove bolesti, jer su tu uspomene njegovog djetinjstva.

Prijatelj Nerudov je Adolf Heyduk (1835—1923). Adolf Heyduk rodio se je 7. juna 1835 u Rymburku u Češkoj. Bio je profesor na realci u Pisku, gdje je boravio i u mirovini, a tu i umro 6. februara 1923. Njegova zbirka je sentimentalna, puna nježnosti i osjetljivosti, te prodire u dušu čitaoca sa svojim romantičnim i idiličkim sadržajem, prikazanim naivnim i prostim načinom. Heyduk zagrijao je svoju poeziju na češkim i slovačkim pučkim pjesmama. Njegovi stihovi su lagani, veoma glazbeni, te u njima nam podaje sebe sama, svoju obitelj, domovinu, a osobito ljepotu Šumave i Slovačke. Krasne su melodične pjesme u zbirkama Pjesme, Ciganske melodije, Nove ciganske melodije i Treće ciganske melodije. Najkrasnije su pjesme oglasom njegova života Cestom, Roza i druge, posvećene umrloj svojoj djeci. Vrijedne su spomena pjesme Basne duše, Iz puta na Kavkazu i t. d.

Njegove rodoljubne pjesme su Cimbal i gusle kao i Pjevanja pošumavskog dudaša. Krasne su pjesme, vezane uz ljubav češke prirode kraja Šumave i Poltave: Šumsko cvijeće, Ptičji motivi i t. d. Najpopularnija je Heydukova pjesma Djedov zapis (Dědův odkaz 1879), te utječe na čitaoca kao čarobna priča.

Zanimljivi su njegovi memoari o družini Majovoj. Heyduk se ističe glavno kao pjesnik liričar.

Najdarovitiji od pjesnika družine Majove bio je pjesnik Rudolf Mayer (1837—1865), doktor prava. Bijaše nježni i senzitivni melanholik, koji svoje sanje i svoja čuvstva povjerio je noći i tmini, a pod tim utjecajem dišu njegove elegijske i rodoljubne Pjesme. Ali modernim pitanjima socijalnim shvatio je doba modernog čovjeka u dvjema epskim pjesmama Vječnost i U podne, gdje prikazuje konflikt radnika i kapitaliste.

Václav Šolc (1838—1871) bijaše revolucionarne naravi, liberalnih nazora i rodoljub češki kao i slavenski. On u nekojim svojim pjesmama pozdravlja ustanak Jugoslavena proti jarmu turskom i opjeva revoluciju poljsku. Izdao je zbirku pjesama „Prvosenky“ (Jaglaci). Ta zbirka bogata je pjesničkim sadržajem. U njoj pjesnik podaje svoje slavenske i češke nazore kao i ljubav slavensku i češku i ljubav prema potlačenima, te grmi proti tiranima slavenstva.

Karolina Světla (pseud. gospodje Johanke Mužakove, rodjene Rottove). Rodila se je u Pragu g. 1830. Njezini roditelji, imućni praški gradjani, dali ju

— kad je završila pučku školu — zajedno sa sestrom Sofijom u njemački djevojački zavod na odgoj. Tu je napisala prvu njemačku novelu. Saznavši, to učiteljice koje su imale nadzor, strogo joj zabrane pisati novele. Udavši se za svog učitelja glazbe Petra Mužaka postade Rottova dobra Čehinja. Mužak bio je rodom iz krkonoškog sela, koje se zvalo Světla, to ime uzme Karolina kao svoj literarni pseudonim. Tek iza smrti svog jedinog djeteta sasvim se Karolina Světla posveti literaturi. Světla pisala je većinom romane i pripovijetke iz seljačkog priprostog života iz rodnog kraja svoga muža — ispod Ješteda — kao i iz staropraškog života. Vrijedni su spomena djela iz seoskog života: Seoski roman (Vesnický roman), Križ kod potoka (Kříž u potoka), Nemodlenec, Lamačovo dijete, Frantina, Poljubac (Hubička) i t. d. Hubička bila je temelj operi Smetanovoj, najvećeg češkog komponiste. U Križu kod potoka“ opisuje Světla sudbinu seljakinje, koja je plemenitom žrtvom i trajnom vjernom ljubavlju spasila svoga muža pred uništenjem. Znamenita su njezina djela iz praškog života: Glasovi iz godine 1848 (Ohlasy z r. 1848), Zvonečkova kraljica, Prva Čehinja (iz života praških veletrgovaca) i t. d.

Njezinom literarnom radu bila je velika zapreka bolest očiju, te morala je kasnija svoja djela kazati u pero. Světlá umrla je g. 1899. Blagodaran narod imenovao je ulicu, u kojoj se je rodila njezinim imenom, a postavio joj spomenik u Pragu, u perivoju na Karlovom trgu. Světla napisala je još Literarne uspomene.

Gustav Pfleger Moravský (1833—1875). Rodio se je u Karasejni u Moravskoj 27. jula 1833, a umro u Pragu 20. septembra 1875. Pfleger je utemeljitelj socijalnog romana u Češkoj. Zagrijao se je na poeziji Novalisa, Lamartina, Macha, Byrona, Puškina i Mickiewicza. Napisao je roman u stihovima Gospodin Vyšinský, punim svijetobola. Pokušao je sa historičkim tragedijama i komedijama, a najbolje uspjela je komedija Telegram. Ta komedija bijaše prevedena na srp. hrv. i davala se u Zagrebu i Beogradu u njegovo doba. Njegova vrijednost leži u romanima sa gradjom narodnom i socijalnom. Izgubljeni život (1862), Iz malog svijeta (1864) i Gospodja fabrikantova. Zadnji je najbolji roman, u kojemu prikazuje svijesnog tvorničara na granici češko-njemačkoj. U romanu „Iz malog svijeta“ crta borbu radnika proti kapitalizma.

Václav Vlček (1839—1908) bijaše utemeljitelj i redaktor časopisa Osvěta (Prosvjeta). Napisao je red društvenih romana, u svoje doba obljubljenih. Najbolji su: Zlato u ognju i Vijenac lovorovi. Najbolje Vlčekove historičke drame su: Eliška Přemyslovna, Milada i Lipany. Sa strane umjetničke najbolja je tragedija Lipany (1881), u kojoj je živo i istinito prikazao kaležnjake, kao i ideje tog doba.

Dobri žurnalista i literarni historičar je Ferdinand Schulz (1835—1905). Od njegovih romana i pripovijedaka najbolji su Latinska babica (uspomene iz studentskog doba) i Član bratstva. Schulz bolje je uspjeo sa svojim raspravama literarno historičkim, kao što je studija o Halku, o Jungmannu i rasprava o Češkoj baladi i romanci.

Sestra Karoline Světle, gospodja Sofija Podlipska (1833—1897) je veoma zaslužna za narodnu prosvjetu i za socijalno pravo žene na njezin individualni razvoj. Napisala je mnogo romana i pripovijedaka. U djelu „Sudbina i darovitost“ (Osud a nadání) traži svestranu izobrazbu žene. Druga djela su Anna, Ljudske pčele (moderni život), Anežka Přemyslovna (historički roman), Přemysl Otakar II (historički roman) i t. d. Rad Sofije Podlipske ima više cijenu filozofsku nego umjetničku.

Alois Vojtěch Šmilovský (1837—1883) je glasnik slavensko narodnih nazora proti kozmopolitičkih, kao i prethodnik češkog realizma. Šmilovský je iz-

vrsni pisac realista malog češkog grada i malogradjana. Njegova djela i danas se čitaju uslijed dubokog poznavanja ljudskog srca, ljudskih tipova i darovitog opažanja. Šmilovský ima u svojim djelima čisti češki jezik, a podava narodnu psihologiju i filozofiju, kao i moralnu vrijednost djela, te je on romantičar i realista vrste Hugove. Najbolji njegovi romani su: Kapetan Dřevnický (1872), Parnassie (1874), U zori (Za ranních červanků 1875) i Nebesa (1880. Od njegovih pripovijedaka ističu se: Brašnar Kleofáš i Igla. U mladosti pisao je pjesme i drame.

Marljivi prevodilac Shakespearovih, Schillerovih i Goetheovih drama je Josef Jiři Kolár (1812—1896), glumac, dramski pisac i režiser. Napisao je sam red drama, od kojih najcijenije su: Monika, Žižkova smrt, Jeronym, Primator i popularni Praški žid. U Praškom židu prikazuje Kolár praškog žida Falu Eliaba kao češkog rodoljuba, veoma požrtvovanog po porazu čeških staleža na Bijeloj gori. Dobro su prikazane i druge osobe drame.

Sinovac njegov František Kolár (1830—1895) bijaše izvrsni glumac, koji je znao pučke smiješne tipove na pozornicu predvesti i podati im nezaboravnu živahnost. Najbolja tragedkinja bijaše Otilie Sklenářova-Malá, koja se je dala u službu Shakespearovih i Schillerovih drama. Osim Schillerovih i Scribeovih drama, osobito su se davale Shakespearove, te u godinama 1854—1872 „Matica česka" izda potpuni prevod Shakespearovih djela. G. 1846 proslave Shakespeara u „Uměleckoj besedi" češki umjetnici, kojega najviše oponašahu u djelima Halek i J. J. Kolár. Ali od tog doba sve više pojavljuje se francuska drama na pozornici češkoj, a osobito drame Scribeove, Dmasa ml. i Sarduove.

Od dramskih pisaca ističu se Emanuel Bozděch i Frant. Věnceslav Jeřábek.

Emanuel Bozděch (1841—1889). Bozděch je utemeljitelj moderne češke drame. Bijaše neko doba dramaturgom Narodnog kazališta u Pragu. Bozděchu bijaše uzorom Scribe, čije drame sam je oponašao i uveo na češku pozornicu. Najbolje djelo Bozděchovo je tragedija Baron Goertz, a zatim slijede po vrijednosti dramatičkoj vesele igre: Iz dobe kotillona (1872), Ispit diplomata, Učitelj svijeta u kućnoj haljini (Světa pán županu) i General bez vojska. Ove dvije posljednje komedije imaju gradju iz Napoleonovog doba. Djela posjeduju dobru arhitekturu, krasni dialog i duhovite dosjetke. Sa umjetničke strane računa se, da je mimo tragedije Bozděchove Baron Goertz, najbolja komedija Ispit diplomata (Zkouška státníkova).

František Věnceslav Jeřábek (1836—1893). On uvodi u svojim dramama probleme socijalne. Najvažnija njegova tragedija je Službeník svého pána (Vjerni sluga svoga gospodara), za njom slijede tragedije Sin čovjeka i Zavist. Mimo to pisao je komedije, a najbolja je Putevi javnog mišljenja (Cesty veřejného mínění), u kojoj je pisac podao oživljenu sliku ljudskog društva sa strane komične i oštro udarao na javno mišljenje.

Učenjak i literarni kritičar bijaše Josef Durdik (1837—1902), profesor filozofije na praškom sveučilištu. Durdik sa svojim djelima utjecaše na literarnu generaciju svojeg doba. Najprije je posvetio svoj život kritici, a zatim estetici i historiji filozofije. Vrijedni su spomena njegova djela: Sveopća estetika, Poetika, Historijski nacrt filozofije novog vijeka 1870, Historija najnovije filozofije, O poeziji i naravi lorda Byrona i Kritika, izbor ocjena. U člancima Kritike dolaze učena prosudjivanja većinom drama sa strogom objektivnošću s gledišta estetike. Pisao je sam pjesme i drame. Mimo to preveo je Parisinu od Byrona.

Panslavističke i historijske tendencije u novoj češkoj literaturi.

Kao što drugim slavenskim narodima bijahu krnjena prava tako i Česima. Iza sklopljene nagodbe austro-ugarske 1867, češki narod tražio je takodjer svoja prava na samostalnu državu u okviru Habsburške monarhije. Car Franjo Josip I. izda 12. septembra 1871 otpis, u kojemu obeća Česima potvrdu njihovih prava. Ali bijesni otpor Nijemaca i Madjara učini, da češki narod ne dobije nikakve autonomije. Iza ovih dogadjaja češka književnost bori se po boku češke politike i cijeloga naroda za priznanje svetih narodnih prava. Pjesnici tog doba u svojim djelima uzimlju gradju narodnu. Njih s vremenom ne opojišę samo narodne češke ideje nego i slavenske, jer u jakom slavenstvu vide i jak češki narod. Na čelu tog narodnog i panslavističkog pokreta u češkoj literaturi stoje Svatopluk Čeh i El. Krasnohorská kao pjesnici, a Třebízský i Jirásek pripovijedači.

Glavni reprezentant panslavizma bijaše Svatopluk Čeh. Skromnost je glavna vrlina tog slavnog češkog pjesnika i u vremenima, kada je bio na vrhuncu svoje slave. Njega ie zanimalo sve, što se je ticalo češkog naroda i ostalih Slavena. Ljubio je svoju domovinu, a tu ljubav domovinsku usadio mu je otac Fr. Čeh u mlade grudi, koji bijaše gospodarski činovnik u Ostředku kod Benešova. Tu se je rodio Svatopluk Čeh 21. februara 1846. Gimnaziju pohadjao je u Litoměřicima i u Pragu. Zatim se po volji očevoj upisao na pravo, a bio je advokatni koncipient u Slanima i u Pragu. Po smrti očevoj napusti pravničko zvanje, a posveti se cijelom dušom literaturi. Za svog života proputovao je Čech Češku, Moravsku, Rusiju sve do Kavkaza, slavenski jug, Francusku, Englesku, Dansku i Italiju. Godine 1874 izdao je Čech prvu zbirku Pjesama, u kojoj dolaze ciklusi Sni, Oluje i Adamite. A već g. 1880 izda Novu

zbirku Pjesama, u kojoj donaša Čech duža epska djela: Evropa, Čerkes (pripovijetke iz kavkaskog seljačkog života), Ve stínu lipy (U sjeni lipe, dogadjaji iz češkog seljačkog života), a iz husitskog doba Žižka. Čech izdao je tri epa: Václav z Michalovic (1880), Slavie (1882) i Dagmar (1883). Dagmar je ep baveći se sudbinom češke kraljice, koja se je udala za Valdemara, kralja Danskoga. U Lešetinskom kovaču (Lešetínský kovář) 1883 opisuje pjesnik borbu češkog kovača o svoje pravo proti moći i nasilju.

Čechov oštar humor i satiru poznamo u pjesmama humorističko-satiričkim: Petrklíče, Hanuman, Pravda, (Istina), Šotek i t. d.

Rodoljubno-političke lirske pjesme su: Jutarnje pjesme i Nove pjesme. Vrhunac njegove rodoljubno-političke poezije su: Písně otroka (Pjesme roba g. 1895), u kojima pokazuje pjesnik svome narodu pravo boriti se proti tiranima, premda je sadržaj pjesama prenio na Orient. Do sada izašlo je na 40 izdanja. Sve pjesme dišu rodoljubljem, ljubavlju k Slavenstvu, ljubavlju k istini, k slobodi i k demokraciji.

Arabeske i humoreske su umjetničke cijene. Najsavršenija je pripovijest Jestřab contra Hrdlička (iz Čechove pravničke praxe).

Od njegovih romana satiričkih odlikuju se: Prvi izlet gospodina Broučka na mjesec, Novi epohalni izlet gospodina Broučka u XV vijek i Šaroliki putovi po Češkoj.

Čech napisao je mnogo feuilletona i putopisa, od kojih se ističu Uspomene sa istoka. G. 1895 ostavio je Prag i stanovao u Obříství, a g. 1903 preselio se je u Troju kod Praga. Ovdje je umro 23. februara 1908.

Od svih Čechovih djela vrhuncu umjetnosti se dižu romantička djela, a to su: Adamite, Evropa, Čerkes i Václav z Michalovic. Čech nije stvorio pjesničku školu kao Vrchlický, ali mu stoje blizu idejama Ladislav Quis, Eliška Krásnohorská i František S. Procházka.

Ladislav Quis (rodio se je g. 1846), odvjetnik i prevodilac Goethea, Schillera, Kolcova i staroškotskih balada. Zaslužan je kao izdavatelj Havličkovih i Nerudovih djela. U njegovom najboljem djelu Ballade opaža se upliv Goethea, Nerude, Čelakovskog i Erbena. U ciklusu humorističkih romanca Glupi Ivan (Hloupý Honza) crta češke basne u narodnom tonu, u Havličkovim srokovima. Primjer Havličkov slijedio je u svojim Epigramima. U Quisovim Pjesmama i u pripovijestima Trešnje i Posvetna misa podaje sliku češke duše. U „Knjizi uspomena" podava sliku dogadjaja iz života savremenih osoba, osobite je cijene obavijest o Nerudi. Umro je na Kralj. Vinogradima u Pragu g. 1913.

Eliška Krásnohorská (rodjena 1847). Najbolje njezine zbirke pjesama Iz maja života, Iz Šumave i K slavenskom jugu pokazuje njezino slavensko-češko rodoljublje.

Njezine Basne velikih, Na živoj žici i ep Lastavice su satiričke i rodoljubne pjesme. Napisala je nekoliko libreta, a osobito k operam Smetanovim (Hubička, Tajemství, Čertova stěna.

Prevela je od Mickiewicza Pan Tadeusz, od Byrona Child-Haroldova put, a od Puškina Boris Godunov.

Krásnohorská je dobar dio života posvetila ženskom pokretu u Češkoj. Krásnohorská istakla se je takodjer kao kritičar.

František Seraf Procházka (rodjen 1861) je redaktor literarnog tjednika „Zvon" u Pragu. Napisao je nekoliko zbirka pjesama i izdao je dva izbora češke poezije novog doba „Česká lyra" i „Česká epika". U njegovim pjesma struji moralna i rodoljubna tendencija. Procházkove pjesme su alegorijske kao n. pr. Píseň o Činu (Pjesma o djelu 1885), pjesma u prozi Král Ječmínek (Kralj ječmenog žita 1906). Po uzoru narodnih pjesama i pjesama Čelakovskog izdao je Pjesmice, Novije pjesmice, Hradčanske pjesmice i Pjesmice kovačeva sina. Izdao je mimo zbirka pjesama za djecu i prevod G. Hauptmanna „Potopenog zvona".

Historijski pisci tog doba.

Djak Palackog i njegov nasljednik bijaše sveučilišni profesor Václav Vladivoj Tomek (1818—1905). Izdao je Priručnik austrijske historije, Noviju austrijsku historiju, Temelji starog mjestopisa praškog, te mimo još drugih djela njegovih, najglavnije je djelo Historija grada Praga, u trinaest svezaka. Tomek je objektivni istraživalac. On osudjuje rad Husov, a Komenskog smatra genijom. Tomek bijaše konservativni političar, te na protureformaciju posmatra mirnije nego Palacký.

Prijatelj Tomkov bijaše Josef Jireček (1825—1888), marljivi sabirač literarno-historički.

Profesor gimnazijski August Sedláček (rodjen 1843) izao je djelo Kule, dvorci i gradine kraljevstva češkog (Hrady, zámky a tvrze království českého v 15 sv.), te time je piscima historičkih novela pribavio pomoćnu knjigu .

Sedláčekovo djelo oživio je u svojim djelima Václav Beneš Třebízský (1849—1884). Třebízský bijaše kaplan u Klecanima, te premda je bio katolički svećenik ipak je bio veliki ljubitelj Husitskog doba. On cijelom svojom dušom ljubljaše prošlost svojega naroda, te sam bijaše sabirač starih kronika i starina čeških. Napisao je mnogo historijskih romana i pripovijesti (oko 90), za koje je uzeo gradju iz češke historije, te koji dišu vrelim rodoljubnim osjećajem i u kojima romantički prikazuje prošlost češkog naroda, osobito husitske ratove i protureformaciju. Još danas čitaju se njegova djela sa zanimanjem, premda im manjka veća umjetnička vrijednost. Najznamenitija njegova djela su: Pod slamnatim krovovima. U praskozorju kaleža, Elegije iz tridesetogodišnjeg

rata. Najveće djelo je roman Kraljica Dagmar, u kojemu prikazuje borbe sjevernih Slavena s Nijemcima i Dancima. Doba Václava I. prikazuje u romanu Anežska Přemyslovna, vijek Rudolfa II. u romanu U podvečer petoliste ruže. Levohradecka pripovijest, roman Trnova kruna i pripovijest Dovršeno je odlikuju se gradjom pobijelogorskom. Najbolji roman Třebízskog je Bludne duše, u kojemu prikazuje josefinsko doba.

Třebízskog djela su omiljela narodu, te time je postao popularnim piscem.

Třebízskog natkriljuje pisac historijskih romana i pripovijesti Alois Jirásek (rodjen 1851 u Hronovu). Jirásek svršio je filozofiju, te bio je profesor u Litomyšli i u Pragu. Sada živi u mirovini u Pragu. Jirásek napisao je mnogo krasnih pripovijesti, romana i drama. On je utemeljitelj historičkog realističkog romana. Jirásek sa svojim literarnim radom pripada cijeli svome narodu, jer sva njgova djela prodiru u dušu češkog čitaoca silnim rodoljubljem, kovajući u zvijezde veliku prošlost češku. Crta i doba pada češkog naroda, doba protureformacije, doba češkog preporoda, doba Napoleonovo kao i novo doba. Crtajući doba protureformacije prikazuje narodne heroje, koji trpeći nenavide neprijatelje svoje. Kod Jiráseka vidi se živo pripovijedanje vezano sa historičkom istinom. Jirásek ispunio je časnu zadaću svog života, jer svojim pripovijestima otkrio je mladjoj generaciji u lakom stilu dobre i zle strane češke historije. Pisac Jirásek zna sentimentalno crtati dogadjaje prošlosti i oživljavati prošlost sa svojom bujnom fantazijom. Najradje crta doba husitsko, pobijelogorsko i doba narodnog preporoda. Jedno od glavnih djela Jiráskovih je: „Medju strujama", iz husitskog doba sastojeći se iz tri odsjeka: Dvojí dvůr, Syn Ohnivcův i Do tří hlasu. Druga glavna djela su: Proti svima, Bratstvo (Bitka kod Lučenca, Marija, Siromasi), F. L. Věk (u pet svezaka) i Kod nas (u četiri sveska) nacrtao je sliku češkog narodnog preporoda. U romanu Proti svima crta Jirásek doba najžešćeg boja husitskog godine 1420. Najstrašnije doba češke prošlosti (1723—1729) crta Jirásek u romanu Tamno. Tu prikazuje pisac tiraniju jezuita, koji iz protestanata čeških stvarahu silom češke kaotolike ne žacajući se žrtava, te podjarmljenjem čeških nekatolika uništavahu u narodu ljubav k slavnoj češkoj prošlosti i ljubav k domovini. U djelu F. L. Věk, u jednom od najvećih djela u češkoj literaturi, crta Jirásek doba narodnog preporoda od g. 1780 do pada Napoleonova, dokučuje češki život u gradovima i u selima, osobe prvih čeških preporoditelja vodi na scenu, hvata ideje, koje su onda strujile cijelim narodom i prikazuje postepeni razvoj narodnog osviješćivanja. U kronici Kod nas (U nas) crta Jirásek razvoj narodnog češkog života iz g. 1823—1825 u istočnoj Češkoj. Tu je krasno prikazan župnik Havlovický, koji ne žaca se truda pomaže puku u svom kraju materijalno i moralno, bivši svijestan, da njegov rad je potreban k dizanju narodnog češkog života.

Vrijedna su spomena i druga Jiráskova djela „Skala", „Skalaci", „Psohlavci" (Pasoglavci, prev. na srp.-hrv.), i „Poklad". Od pripovijesti ističu se: Filozofska historija, U tudjim službama, Maryla, Iz zlatnog vijeka u Češkoj i t. d.

Najznamenitije Jirásekove drame su: Vojnarka, Otac, Emigrant, Jan Žižka, Gero, M. D. Rettigova, i Lucerna.

Zikmund Winter (1846—1912). Winter se je istakao kao kulturni historičar i beletrista. Od kulturno-historičkih djela su glavna: Život crkveni u Češkoj; Kulturna slika čeških gradova; Historija nošnje u zemljama češkim od početka XV vijeka do pobijelogorskog doba; O životu na visokim školama praškim i Historija trgovine i zanata u Češkoj.

Winterova glavna literarna djela su: „Rozina sebranec" (život u praškom samostanu sv. Janje) i „Mistr Kampanus". Najsavršenije od svih njegovih radnja kulturno-historičkih i literarnih jesu: Kulturna slika čeških gradova i roman Mistr Kampanus. U romanu Mistr Kampanus Winter prikazuje doba po bitci na Bijeloj gori, a tu nam crta živo mistra Kampanusa, profesora praškog sveučilišta i humanistu češkog, latinskog pjesnika. koji piše pjesme o miru, dok oko njega vlada rat i borba.

Slovačka književnost.

U ovo doba ističe se na Slovačkoj pjesnik Ljudevit Žello (1809—1873), djak Kollárov. Mimo njegovih manjih pjesama izdao je historijsko-romantički ep „Rad Miliducha" (1862). Ep ima 12 pjevanja, te nam prikazuje žalosnu historiju polapskih Slavena.

Osim Žella ističu se pjesnici Viliam Paulini-Toth i Ludovit Kubáni.

Viliam Paulini-Toth (1826—1877). Paulini-Toth je romantičar u svojem životu i u svojim djelima literarnim. Njegove pjesme dišu duhom Kollara, Mache i drugih romantičara, ali kod njih se nalazi dosta samostalnih misli i silnih njegovih utjecaja, vodjenih iskustvom života.

Ludovit Kubáni (1830—1869). Kubáni bijaše talentirani pisac. Ostavio je dobrih novela, humoreska i nedovršeni historički roman „Valgathu". Mimo manjih pjesama izdao je tri veće epsko-lirske pjesme. Dan 6. i 7. juna 1861 u Turč. sv. Martinu, Radzivillovna, kraljica poljska i Tri sokola.

Slovačka literatura digla se je visoko sa novelistom Svetozarom Hurbanom Vajanským, pripovijedačem realistom Martinom Kukučinom i najvećim svojim pjesnikom Hviezdoslavom.

Svetozar Hurban Vajanský (1847—1916). Rodio se je g. 1847 u selu Hlbokem na Slovačkoj. Svršio je pravo u Bratislavi i Pešti. Vajanský ipak ostavi pravničko zvanje, te se posveti literaturi.

U Turč. sv. Martinu bio je redaktor Narodnih Novina i „Slovenských Pohládov" i tu je umro g. 1916. Vajanský napisao je mnogo pjesama. Najbolje njegove zbirke pjesama su: Tatri i more, Ispod jarma i Stihovi.

Od njegovih novela ističu se Letiace tiene (Leteće sjene), Kandidat, Mir duše i Dvije sestre. Njegovi su najbolji romani: „Suchá ratolest" (Suha grana), „Pustokvět" i „Kořen a výhonky" (Korjen i mladice).

Vajanský je idealista, romantičar i sanjar. U svojim novelama i romanima najradje crta život seoskih plemića (zemana). On prikazuje slovačko društvo idealno, a ne kakvo u istinu jest, te se ne obazire na slabe strane tog društva. Vajanský crta Slovačku kao zemlju sreće i blagostanja. Kao pjesnik Vajanský je borac za slovački jezik. On vjeruje, da će Rusi spasiti Slovačku i u tom uvjerenju umre za vrijeme svijetskog rata. Bijaše neprijatelj kultrnog sjedinjenja češko-slovačkog. Kao konservativac i neprijatelj češko-slovačkog jedinstva umre, a da se nije ni dočekao slobode čehoslovačkog naroda, izvojevane vlastitom krvlju Čeha i Slovaka na frontama Francuske, Italije i Rusije.

Vajanský je ipak kao pjesnik, romanopisac, novelista i novinar zaslužan i jedan od idealnih sinova Slovačke zemlje.

Najbolji slovački pripoviječač realista je Martin Kukučin (vl. im. Matěj Bencur). Kukučin rodio se je u Jasenovi u Oravi 17. maja 1860. Svršio je medicinu u Pragu. Ovdje se upoznao s dalmatinskim trgovcem Didolićem iz otoka Brača. G. 1894 otišao je na Brač kao liječnik, a g. 1907 preselio se je u Južnu Ameriku u Punta Arenas. Kukučin napisao je mnogo pripoviedaka, od kojih se ističu: Rysavá jalovica, Zakaša — darmo je!, Neprebudený, Tiene i svetlo,

Z teplého hniezda, Na svitaní, Mišo, Rekrúti, Dies irae, Do školy, Keď báčik z Chocholova umre; a od novela Mladé léta, Filozofské historii, Zápisky zo smutného domu. U Selcu na otoku Braču napisao je: První zvada, Svatba, Mišo II. G. 1898 putovao je kroz Split, Dubrovnik, Kotor i Crnu Goru, te izda kasnije svoje „Cestopisné črty" (Putopisne crtice). Najviše se je proslavio romanom „Dom v strani" (Dom u strani), gdje je opisao sebe i život puka na otoku Braču. U romanu Dom u strani pisac na dugo i široko crta ljubav Nika Dubčića iz Zagorja prema Katici, kćeri Mate Beraca (zv.Preturuša) iz Grabovika. Niko za kratko doba ohladne prema njoj i zaljubi se do Dorice, kćerke Ilije Zorkovića iz Zagorja. Stvar svrši tako, da Paško Bobica, prvi ljubavnik Katičin se pomiri s njom pri postelji oca njezina, koji je na umoru, a Dorica podje za Niku Dubčića, gospara. Kukučin nam prikazuje ovdje dva svijeta seljački i gospodski stalež. Niko Dubčić i Dorica su gospodska, gradjanska djeca, koja jedno drugomu pristaju, a tako i Paško Bobica, nadničar i Katica Berac, seljačka kćerka. Pisac crta, kako nejednakost muža i žene u ženitbi može da naškodi dobroj vezi i harmoniji braka, te riješava pitanja socijalna i gospodarska. Iznaša rekao bih svoje misli, jer tu prikazuje kako intelektualac može da koristi seljačkom staležu i ako nije s njim stupio u rodbinske veze. Dizanjem prosvjete, potpomaganje materialno i zajednička ljubav obiju staleža k rodnoj zemlji. Kukučin s tim romanom mislio je i na prilike slovačke, a s njim je pokazao veliku ljubav prema Hrvatima medju kojima je živio dugo vremena. Pisac i ako piše realistički, ipak sa nekom simpatijom iznaša sva lica svojeg romana i dojima se čitaoca crtanje karaktera u romanu. Kukučin se vratio g. 1922 na Slovačku iz Amerike, te živi danas u Turč. sv. Martinu baveći se literaturom. On je jedan od največih savremenih slovačkih pripovijedača.

Največi slovački pjesnik je Pavel Orság Hviezdoslav. Rodio se je 2. februara 1849 u Hornjem Kubinu. Kod kuće svršio je pučku školu. Da se nauči madjarski, dadoše ga roditelji u Miškovec na nižu gimnaziju. Već u drugom razredu gimnazije pisao je stihove madjarski. Iz Miškovca ode u Kežmarok, gdje je učio pet godina. U četvrtom razredu počeo je pisati madjarski i njemački. Kao djak gimnazije zaljubio se u poeziju madjarskog pjesnika Petöfya, te je velikom radošću čitao njegove pjesme, a Petöfy bijaše mu uzorom u vlastitim pjesmama. Došavši kao djak 6. razreda gimnazije kući na praznike u Oravu, nagovorio ga je njegov prijatelj Jan Matuška, da piše pjesme slovački te od tog doba zanimao se je slovačkom poezijom. Osobito djela Sladkovića i Kollara uplivahu na njega, te je pod njihovim uplivom pisao stihove slovački. Hviezdoslav je g. 1868 kao izvrstan djak položio ispit zrelosti. Po praznicima upisao se je na pravnu akademiju u Prešovu. Svršivši pravo ode u Doljni Kubin u praksu, a odatle g. 1873 u Turč. sv. Martin. Iste godine išao je na veliku svečanost u Prag, gdje se je otkrio spomenik Jungmannov. U Pragu se je upoznao sa glavnim češkim muževima, a njegova ljubav za češku kulturu i književnost od tog doba ostade topla i iskrena sve do smrti. Poslije odvjetničkog ispita g. 1875 u Pešti, počeo je voditi pravničku praksu u Doljnom Kubinu, gdje je i umro 8. novembra 1921. Hviezdoslav napisao je nekoliko zbirka lirskih pjesama: Spomienky (1880—1883), Z jasenných zvukov (1882—1884), Sonety a letorosti (1889—1893), Stesky (1900—1906), Žalmy (1889—1892, V pamät (1882—1906), Z prechádzok jarom i letom (1898—1918), Dozvuky (1909—1910) i Krvavé sonety (1914—1918). Pisao je i epske pjesme. Najznamenitij njegova epska djela su Hajnikova žena i Ežo Vlkolinský. Druga epska djela vrijedna su spomena: Na obnocke i Poludienok. Pisao je biblijske pjesme, od kojih su najznamenitije:

Agar, Kain i San Salamunov. Napisao je i dramatsku pjesmu Herodes i Herodias. Prevadjao je iz engleskog djela Shakespearova, iz njemačkog Schillera i Goethea, iz poljskog Mickievicza i Slowackog, iz madjarskog Petőfia i Arania, a iz ruskog Puškina i Lermontova.

Pjesnik Hviezdoslav stvorio je prve moderne slovačke epose, koji prikazuju realistički slovački život. On crta krasnu slovačku prirodu, starce, mladiće i djevojke, slovačke seoske plemiće (zemane), gazde i siromašne ljude. Prikazuje sela, male gradove, mladi svijet pri plesnoj zabavi kao i godišnje sajmove. Dogadjaj riše uvijek slikovito uz kraj i ljude. U eposu Hajnikova žena crta zavadjene a pri koncu pomirene gazde, u eposu Ežo Vlkolinský roditelje i djecu.

U lirsko-epskim biblijskim pjesmama uzeo je pjesnik motive iz biblije, ali za osobama biblijskim sakrivaju se osobe iz života slovačkog. Tako je Agar, izagnana na pustinju, na kojoj skoro gine, a kasnije spašena, nije drugo nego slovački narod, koji stenje pod madjarskim jarmom. Rachel je slika slovačke žene-majke.

Hviezdoslav ima ogromne zasluge za čistoću slovačkog jezika i gotovo virtuozni stih. Nejgove lirske pjesme pokazuju vruću ljubav k obitelji i cijelome narodu. Većina pjesama je smjera refleksivnog, a riješavaju filozofske probleme. Hviezdoslav stvorio je svoju pjesničku školu, ali nijedan od njegovih epigona nije dostigao svoga učitelja i mistra. Glavni su epigoni: Martin Sládkovičov, Tichomir Milkin i Hájomil. Sva trojica izdali su svoje Pjesme.

Pjesnički kozmopolitizam u češkoj literaturi.

U godinama osamdesetih prošlog vijeka težili su češki književnici i drugi kulturni radnici k silnijem saobraćaju i doticaju sa zapadnim evropskim narodima. Osobito je utjecala g. 1879 na češke zastupnike, koji došavši u bečki parlamenat bore se u prvim redovima za državno pravo češkog naroda. Ali od te godine sve do svijetskog rata stupahu češki zastupnici skupa sa drugim slavenskim narodima, a osobito sa Hrvatima, Srbima i Slovencima austrijskog državnog tijela. Došavši tako češki zastupnici u doticaj kao sa slavenskim tako i sa njemačkim muževima sve više širili su svoj obzor na svijet izvan granica češkog naroda. G. 1882 bio je podignut češki univerzitet u Pragu, te skupio oko sebe najbolje češke učenjake. Profesori slavnog Karlova univerziteta stvarahu novu češku znanost, te šireći sa predavanjima znanosti uzgajahu mladju generaciju češku u duhu zapadne evropske kulture. Koliko profesori toliko i djaci gledahu, da ideje kulturne tudjine raširе duševni obzor češkog naroda. Tu je kultura spasila i ojačala češki narod u borbi protiv Habzburške monarhije. S jedne strane jaka patriotska struja u literaturi, s druge strane kozmopolitska struja doprinesu, da češki narod postade svijestan i budan za svoja narodna prava, ali da bude ipak član evropskih kulturnih naroda i da s tima gradi temelje što jačoj kulturi. Sjedinjenje sa zapadom u literaturi otvori Vrchlický i Zeyer. Oba veleuma odbacivahu isključivo uzgajanje domaće gradje i oblika u literaturi. Vrchlický, Sládek i drugi književnici upoznadu češku javnost sa djelima njemačkim, talijanskim, francuskim, engleskim i t. d. Osobito se istakoše Vrchlický i Sládek kao prevodioci. Pjesnici ovog doba uzimahu gradju za svoja djela iz španjolske, talijanske, engleske, njemačke historije i daljneg istoka.

Reprezentanti pjesničkog kozmopolitizma u češkoj literaturi, koji se skupiše oko literarnog časopisa Lumira, su dva najveća češka pjesnika Jaroslav Vrchlický i Julius Zeyer. Sudjelovahu neko doba kod Lumira dva učenjaka Jaroslav Goll i Otokar Hostinský.

Jaroslav Goll (rodjen 1846), sveučilišni profesor, je utemeljitelj moderne historijeske znanosti. Ispočetka pisao je pjesme i rasprave literarno-historijske, a potom posvetio se je studiju historije. Najglavnija njegova djela su: „Jednota bratska u XV vijeku" i „Česi i Prusi u srednjem vijeku".

Otakar Hostinský (1847—1910) je jedan od najboljih čeških estetičara, koji je sa svojim djelima popularizirao umjetnost. Od njegovih estetskih studija ističu se djela: Šest rasprava iz estetske struke i povijesti umjetnosti, O socijalizaciji umjetnosti i O realizmu umjetničkom. Mnoga njegova djela raspravljaju o teoriji i historiji glazbe, osobito češke. Od tih djela glavna su: „Bedřich Smetana i njegov boj o modernu glazbu češku" i „Kratki pregled historije glazbe".

Utemeljitelj češke estetike je Miroslav Tyrš (1832—1884), sveučilišni profesor u Pragu. Napisao je mnoge znanstvene rasprave o zakonima umjetničke tvorbe i o historiji estetike. Najviše je zaslužan kao utemeljitelj Sokola.

Utemeljitelj i prvi redaktor časopisa „Rucha" kao dugogodišnji redaktor „Lumira" je Josef Václav Sládek (1845—1912), lektor engleskog jezika na sveučilištu i tehnici u Pragu. Ispočetka bijaše u svojim pjesmama pod uplivom Nerudovim, a potom Vrchlickovim, dok kasnije njegova poezija postade samostalna. Sladkova poezija je jednostavna i priprosta, ali dirljiva. Prikazuje nam muža pomirljivog sudbinom života, dobrog srca i ljubitelja seoskog puka. Kod njega se opažaju tri periode pjesničkog razvoja: 1. je erotika i historijska elegija, a to u njegovim Pjesmama (Básní 1875) i Iskrama na moru; 2. zrelost mužna, za koje je upoznao ljudsku bijedu i priklonio se puku: Svijetlim tragom (Světlou stopou 1881), Na pragu raja, Iz života. U zimnom suncu, Suncom i sjenom, gdje nam prikazuje svoje razočaranje i pomirenje sudbinom; 3. ton narodne pučke poezije: Seoske pjesme i Starosvijetske pjesme. Sládek je stvorio tri cikla najkrasnijih djetskih pjesama u češkoj literaturi: „Zlatni maj", Ševine pjesme" i „Zvona i zvonci". Sládek preveo je iz engleskog: Longfellowova Pjesma o Hiawati, Byronov Korsar i Hebrejske melodije, Izbor pjesama i balada Roberta Burnsa, gotovo sve Shakespearove drame; iz poljskog preveo je: Miskiewiczev Konrad Wallenrod.

Prevodio je još iz španjolskog i švedskog. Iz španjolskog J. Valerov roman: „Pepita Ximenes", a iz švedskog junački epos „Pjesma o Frithiofu" od E. Tegnera i t. d.

Sládek spaja u svojim djelima smjer narodni i kozmolitiski. Pod uplivom engleske literature stvorio si je važni i trijezni nazor na život.

Julius Zeyer (1841—1901) je utemeljitelj modernog misticizma, duh velike literarne izobrazbe i stvaralac poezije svoje vrsti, koja ostaje sama, a ipak velika. Zeyer potječe iz praške bogate porodice. Otac mu bijaše tesar i veletrgovac drvima; a majka židovskog porijekla. Proputovao je zapadne evropske države i Orient. Najviše su ga zanimali jezici i arheologija. Po svršenoj realci učio je tesarstvo, ali s vremenom ostavi to i druge poslove, te se posveti literaturi, živeći sa svojim sanjama, čežnjama i čuvstvima samo za poeziju. Njegova muza uzgojila se je na klasičnoj i romantičnoj poeziji kao na orientalnoj teozofiji i katoličkoj mistici. Zeyer je nalazio svoj svijet u historiji srednjeg vijeka i u pogansko doba, te življaše sam za sebe, izvan realnosti svojeg doba. Poezija Zeyerova je smjera romantičnog, u kojoj pripletaju se fantastični i mistični čini, te čitaoca skoro očarava njegovo opisivanje. Zeyer je u glavnom epičar; jer je malo lirskih stihova napisao. Od njega polaze dvije zbirke lirskih pjesama: Poezija i Nove pjesme. Njegovo najbolje umjetničko djelo je mitologijski cikl „Vyšegrad", te u krasnim pjevanjima o Libuši, Zelenom vitezu, Vlasti, Ctiradu i

Lumiru prikazuje pravijek češkog naroda. Taj cikl je popunio sa pjesmom Dolazak Čeha, praoca.

Ne zaostaje za Vyšegradom romantički ep „Karolinska epopeja" (1896) o četiri pjevanja (Basna o Karlu Velikom; Roman o četirim sinovima Ajmonovim; Pjesma o Rolandi i Pjesma o krunidbi kralja Lovisa). U Karolinskoj epopeji prikazuje živim bojama doba Karla Velikoga, slavnoga kralja francuskog i opjeva junačka djela Karlova i njegovih junaka, a osobito Rolanda.

Najbolji roman Zeyerov je „Jan Maria Plojhar" (1891), u kojemu je pjesnik prikazao svoje biće u žarkoj ćutilnosti i sanjavoj zanesenosti kao i svoju strastvenu pretjeranost u vjeri i u ljubavi, a sve to prenio u Italiju, gdje Jan Maria Plojhar umire u Rimu, a s njim u samoubijstvu svršava Katarina ne mogavši prežaliti njegovu smrt. Drugi roman veće umjetničke cijene je Ondrej Černyšev, u kojemu Zeyer crta život kod petrogradskog dvora za Katarine II.

Od drugih djela Zeyerovih ističe se pripovijest „Dom kod tonuće zvijezde", legenda „Sestra Paskalina", Tri legende o krucifixu" (Samko ptica n. pr. govori o žalosti Slovačke) i „Vrt Marianski" (1898).

Najveće njegovo djelo je Roman o vjernom prijateljstvu Amisa i Amila 1877 (gradja starofrancuska, motivi pravoga kršćanstva, prijateljstva i viteštva).

Zeyer i u dramama ostao je romantičar, a od tih se ističu tragedije Doña Sanča, Sulamit i Neklan (iz života poganskih Čeha pred njihovim pokrštenjem), dramatska igra Radúz i Mahulena kao i komedija Libušin gnjev.

Drama Sulamit je biblijska igra o Salamonu. Drama je silno poetička, puna žarkih osjećaja i silnih strasti glavnih junaka drame. U svoje doba najbolji uspjeh doživio je Zeyer sa svojom tragedijom Neklan. Kod Zeyerovih drama je jača lirika i epika nego li dramatika. Zeyer je uzimao tudje gradje u svoja djela i time je podao češkoj poeziji literarna djela iz života činskog, japanskog, indijskog, francuskog, slavenskog i t. d. Iz indijskog života je Zeyerovo djelo Kunalovy oči, a iz japanskog „Gompači i Komurasaki".

Jaroslav Vrchlický (vl. im. Emil Frida). Rodio se je g. 1853 u Lounama. Svršio je filozofiju u Pragu. Bio je privatni učitelj jednu godinu u Italiji, zatim tajnik češke tehnike u Pragu. G. 1892 bio je imenovan časnim doktorom filozofije na praškom sveučilištu, na kojemu za kratko doba postade profesorom modernih literatura.

Vrchlický već kao gimnazijalac pisao je pjesme; njegov literarni rad kao studenta na sveučilištu bijaše plodniji. Taj svestrani duh uzgajao je svoj pjesnički dar na talijanskim, francuskim i engleskim djelima, a bijaše mu uzorom francuski pisac Viktor Hugo. Mimo Huga utjecahu na njega djela Dantea, Leopardija i Carduccija. Vrchlický bijaše veliki majstor stila, te improvizator pjesnik kakvog ne stvara generacija jednog naroda nego vijekovi. On je stvorio put u svijet češkoj literaturi, te je sa svojim djelima kao i sa prevodima jedan od najplodnijih svjetskih pisaca. Njegov prvi prevod iz francuskog je Poezija francuska novog doba (1877). Za kratko doba pojavi se Vrchlický sa samostalnim djelom „Iz dubina", intimne lirske pjesme, pokrštene Leopardievim pesimizmom. Iza tog slijedila su druga djela, a najvažnija su Duh i svijet (1878), Simfonije (1878), Sfinks (1883), Nasljedstvo Tantalovo (1887), Život i smrt (1893) i Sunčane mrlje (1897). U ovim zbirkama pjesama pjesnikom najprije vlada pesimizam i skepticizam, ali kasnije pjesnik nada se pobjedi čovječjeg duha nad materijom, ljudske kulture nad barbarstvom, hummanitarnosti nad egoizmom i nasiljem, slobode nad tiranstvom. Svoje filozofske nazore razlaže u djelima savršenih soneta: Soneti pustinjaka. Novi soneti pustinjaka, Posljednji soneti pustinjaka i

Glasi u pustinji (1880). Na Vrchlickovu liriku veže se njegova epika: Epske pjesme (1876), Nove epske pjesme (1880), Mythe (1879 i 1880, dva sveska), Fragmenti epopeje (1886 i 1895, dva sveska), Stare priče (1883), Bogovi i ljudi (1902). U tim djelima Vrchlický ne drži se epske objektivnosti, jer tu podaje svoje nazore filozofa XIX vijeka. U nekojim prevlada refleksija nad epikom. Od drugih djela ističu se: legenda Hilarion (1881), poljska faustiada Twardowski (1885), najveći ep češki o tragičnom padu Jeruzalima Bar Kochba (1898) i Pjesma o Vineti (borbe Slavena s Dancima, pad Vinete). Erotičke zbirke Sni o sreći (1876 i Ekloge i pjesme (1879) su lirske pjesme dišući optimizmom. Krasna je zbirka lirskih pjesama Što mi je život dao (1882), u kojoj opjeva obiteljsku sreću. U njegovim dvjema zbirkama lirskih pjesama Glazba duše (1886) i Moja soneta (1893) dostigao je virtuoznost za oblik.

U njegovim djelima Novi ulomci epopeje i Prozori u oluji (1894) se opaža erotika trpkog okusa. To se isto opaža kod Pjesme putnika (1895) i t. d. Najkrasnije lirske pjesme uložio je pjesnik u zbirkama „Putevi k Eldoradu", Ekloge i pjesme" i Prozori u oluji". a to su čuvstvene lirske pjesme. Najkrasnije pak pjesme refleksivne lirike nalaze se u zbirci „Život i smrt". Vrchlický preveo je Danteovu Božansku komediju, Tassova Oslobodjenog Jerusalema, Ariostova Bijesnog Rolanda, Goetheova Fausta, djela Hugova, poeziju Leconta de Lisle i Parnassista, djela Andersenova, Dumasova, Maupassantova, Petőfia, Antologiju modernih pjesnika francuskih (1894), modernih pjesnika engleskih (1898) i Tri knjige talijanske lirike (1894); poeziju indijsku, činsku i t. d. Vrchlický napisao je trideset drama. Najobljubljenija vesela igra je Noć na Karlštejnu (1885), u kojoj dolazi Karlo IV, njegova žena Alžbeta i Arnošt iz Pardubic kao i carski dvor Karlov.

Od glavnih tragedija ističu se: Drahomira, Braća, Knezovi, Julian Apostata, trilogija Hippodamie, Marie Calderonova, kao komedije: Rabinska mudrost, Sud ljubavi, Midasove uši. Drame Vrchlickog obiluju krasnim oblikom (većina drama je u stihovima). Vrchlickog tragedija Ljubav i smrt (iz španjolskog života) je puna dramatskih scena i djeluje na osjećaje općinstva.

Nekoji kritičari ubrajaju dramu „Marie Calderonova" medju najbolje drame Vrchlickog.

Iz češke historije je češka trilogija: Drahomira, Bratři i Knížata. Drahomira počini umorstvo iz patriotskih razloga. Braća (Boleslav umori Václava iz ljubomornosti). Knezovi (borbe Přemislovaca s Vršovcima, oslijepljenje Boleslava III Rišavog).

Trilogija Hippodamie: Námluvy Pelopovy, Smír Tantalův i Smrt Hippodamie.

Češka trilogija i trilogia Hippodamie su dvije od največih drama u češkoj literaturi. Vrchlický je jedan od rijetkih pojava u svijetskoj literaturi.

Tri glavna epigona Vrchlickog su Xaver Dvořák, Jaroslav Kvapil i Jaromir Borecký.

Xaver Dvořák (rodjen 1859), katolički mističar. Dvořák je kateheta pri višoj djevojačkoj školi u Pragu. Ispočetka išao je sa svojim marianskim pjesmama „Zlatou stezkou" (1888) za oblikom Vrchlickovim, ali se priključio mistici modernih simbolista, a opaža se upliv velikog simboliste Verlainea kod njegovih zbirka pjesama. Glavne su zbirke: Sursum corda, Sjenom k zori, Eucharestia, Meditace, Kontemplace, Soli Deo, Iz dubine vjekova i t. d. U tim pjesmama pjesnik diše mističkom ljubavlju Kristu i čezne k carstvu nadzemaljskom.

Jaromír Borecký (rodjen 1869), ravnatelj sveučilišne biblioteke u Pragu, je najbolji djak Vrchlickog. Izdao je zbirke pjesama: Rosa mystica (1892), Pjesnikov kancional (1905) i Pjevanja života, u kojima se pokazuje pjesnikova duša, koja čezne po

tajnosti ljubavi, po kultu ljepote i po životu. Prevodio je djela francuskih pisaca Theod. de Banvilla, Daudeta, Goncourta, Zole, engl. pisca Oskara Wilda, poljskog pisca Mickiewicza i Wyspiánskog. Borecký napisao je nekoliko glazbenih i literarnih rasprava. Odlikuje se njegova studija o Jarosl. Vrchlickomu i studija o Jar. Kvapilu.

Jaroslav Kvapil (rodjen 1868), bivši dramaturg Narodnog kazališta u Pragu, redaktor časopisa „Zlata Praha", knjižnice „Světová knihovna", viši činovnik u ministarstvu prosvjete. Jaroslav Kvapil je novoromantičar, a kao dramaturg i kao režiser je vrlo dobra sila. On je jedan od najboljih režisera Shakespearovih igara. Kvapil je pjesnikom ljubavi te ju opjeva u svim prilikama svoga života u sreći, u strasti i u žalosti. Podaje u svojim pjesmama čežnju za ljepotom i idealom kao i svoje slatke ljubavne sne. Svoje zbirke pjesama izdao je u definitivnom izdanju pod imenom Pjesme (Básně). Napisao je nekoliko drama, od kojih se ističu Princezna Pampeliška i Oblaka. Napisao je libreta, k operi Dvořakovoj Rusalka i dr. Prevodio je mnogo, a osobito drame Ibsenove.

Najveća dva pjesnika Zeyer i Vrchlický pokušahu svoj talent u dramama pri Narodnom Kazalištu u Pragu, ali publika njihove drame hladno primi, dok opere Smetanove i Dvořakove slavile su triumfe.

K dramama privuče publiku kazališni ravnatelj František Adolf Šubert (1849—1918), prvi ravnatelj Narodnog kazališta u Pragu od g. 1883—1900. Šubert sam napisao je nekoliko drama iz društvenog života i iz historije: Petr Volk Rožmberk, Probuzenci, Jan Výrava, Drama četiri siromašnih stijena (iz borbe češkog rudarstva o hljeb i narodnost), Veleposjednik, Žetva, komedija Ljubav Raffaelova i dr. Najbolja od tih drama je Jan Výrava, u kojoj prikazuje borbu podjarmljenog seoskog puka proti utlačavanju vlastelinskom na velikim imanjima za vrijeme nevoljništva. Šubert pisao je historijske pripovijesti i kulturne studije.

Prva češka drama Narodnog kazališta u Pragu g. 1883 bila je Salomena, historijska tragedija iz doba Ferdinanda I. Salomenu napisao je Bohumil Adamek (1848—1918), trgovacu Hlinsku. Osim nje napisao je Adamek historijsku obiteljsku tragediju Heralt iz doba Rudolfa II. Obe tragedije su napisane u stihovima.

Realizam u češkoj novelistici i drami.

Česi se sve više zanimahu o narodnu nošnju, narodne običaje i narodne pjesme. Moravski učenjak František Bartoš (1837—1906), gimnazijski ravnatelj u Brnu, sakupljaoje narodne pjesme, basne i pirče, te je izdao djelo „Narodne pjesme moravske" (u tri sveska), a dopunio ih sa djelom „Sto pučkih pjesama českoslavenskih". Mimo to napisao je spise: Puk i narod, Naša djeca, Moravska dialektologija i t. d.

Moravski župnik Václav Kosmák (1843—1898) u svojim romanima otkrivao je tamne strane moravskog puka. Postao je popularnim sa djelom: Slike iz panorame ili Dalekozor (1883—1892). Mimo to izdao je romane: Drnkalov, Martin Chlubil (iz seoskog života), Eugenije (iz gradskog društva) i Hrt (satira iz žurnalističkog života). Kosmák u svojim romanima previše moralizira.

Njegova učenica je Františka Stránecká (1839—1888). Stránecká pisala je naivne i priproste pripovijesti, ali ostavljaju jači utisak nego Kosmakova djela. Po smrti njezinoj izdane su pod naslovom „Pripovijesti. slike i crtice", u kojima Stránecká crta život i narav moravskog puka, ali se opaža njezin ženski osjećaj, milosrdna šala i moralna tendencija.

Ovoj grupi pripada Gabriela Preissova (rodjena 1862). Preissova sa svojim pripovijestima i dramama živo crta život puka na selu i to na Moravskoj

Slovačkoj kod Hodonina, na Slovačkoj i u Koruškoj, gdje je s mužem boravila. Napisala je mnogo knjiga pripovijesti: Slike iz Slovačke, Crtice iz Slovačke, Koruške pripovijesti, Pripovijesti, Jerla, Talmovo zlato, Perivoji, Baštinici i t. d. Najbolje su knjige: Slike iz Slovačke i Perivoji (Zahrady). Preissova pisala je drame iz slovačkog porodičnog života, a najbolje su: Gazdina roba i Njezina pastorkinja.

Moravsku Slovačku prikazuje u svojim djelima Jan Herben (rodjen 1857), bivši redaktor „Časa". Herben crta moravsko slovački kraj i puk tog kraja. Zanimao se je Herben žurnalistikom, literanom historijom i etnografijom svog kraja, te je upoznavši život slovačkog puka na Moravskoj, ocrtao taj život u svojim zbirkama: Moravske slike, Slovačka djeca i Na selu. Najbolja Herbenova djela su kronika „Do trećeg i četvrtog pokoljenja" (1892) i knjiga slika i crtica „Hostišov". U kronici crta gospodarske, društvene i vjerske prilike četiriju generacija slovačkog puka na Moravskoj početkom XIX vijeka. U knjizi Hostišov prikazuje Herben jugočeški kraj i puk iz okolice Tabora.

Herbenu je u radu sličan Alois Mrštík (rodjen 1861). Mrštík kao Herben poznaje slovački kraj Moravske i njegov puk, kojega vjerno ocrtava u svojem glavnom djelu Godina na selu (Rok na vsi, 9 svezaka, 1903). Alois Mrštík sa bratom Vilemom izdao je seosku dramu Maryša (na repertoiru), a sam je izdao knjigu novela Dobre duše i Slike iz Tater.

Kao što pisci iz Moravske crtaju život puka na selu tako rade i pisci iz Češke.

Antal Stašek (vl. im. Dr. Antonin Zeman, rodjen 1843) je plodni pisac, koji u prvim svojim pjesmama pokazao se je romantičarem, a kasnije svojim romanima pridružio se je češkim realistima. Postao je poznatim sa glavnim romanima: Zanesenjaci naših gora (Blouznivci našich hor, 2 sveske) i Nedovršena slika.

U romanu „Zanesenjaci naših gora" crta spiritistički pokret u Podkrkoinošima.

Karel Klostermann (rodjen 1848) je pisac romana Češke šume (Šumave). U njegovim romanima čitalac nalazi zabavno pripovijedanje, kojim ga pisac trajno privlači sve do svršetka pojedinog romana. Klostermann krasno ocrtava drvare, lugare, staklare i t. d. u romanima: U raju Šumave (1893), Iz svijeta šumske samoće (1894), Staklari, U svjetlu i sjeni, Babel i Pariz, Mrtvi se ne vraćaju i t. d. Klostermann napisao je roman iz života bečkih Čeha „Za srećom" i socijalnu porodičnu tragediju „Ecce homo!" Napisao je i roman Suplent, u kojemu crta socijalnu bijedu inteligencije. Roman Suplent je nešto novoga u češkoj literaturi. U njemu je podao pisac životno osobno iskustvo, jer je i sam bio profesor na njemačkoj realci u Plznji, a sada je u mirovini. Pisac udara i na nevaljani srednjoškolski sistem. Roman je izašao u četiri sveska.

Karel V. Rais (rodjen 1859) je pripovijedač seoskog puka nadničara, sluškinja, seljaka, gornika i t. d. iz istočne i sjeveroistočne Češke. Rais prikazuje socijalnu i narodnu bolest bijednih sluškinja, kojih je veliki grad moralno pokvario, bijedu bolesnih ljudi, nadničara i nesretnih žena. Jezik Raisov je pučki i priprosti. Najbolje njegove knjige su: Muka (Lopota, 1895) i Roditelji i djeca (1893). Najpopularniji su romani: Usamljeni rodoljubi (Zapadlí vlastenci 1894) i Zapad (1899), u kojima ocrtava život popova i učitelja — iz doba narodnog preporoda — živućih u selima. Krasnu je realističku sliku seoskog starca podao Rais u romanu Pantáta Bezoušek.

Josef Holeček (rodjen 1853), redaktor novina „Národní listy" je panslavista vrsti Kollárove. On propagira ideju slavenske uzajamnosti. Preveo je Junačke pjesme bugarskog naroda i zbirku „Hercegovačke pjesme", izdao je i knjigu pjesama „Srpska narodna epika". Napisao je pripovijesti iz života

crnogorskog: Za slobodu, Crnogorske pripovijesti, Crna gora u miru. Holeček napisao je i ep Sokolovič iz života jugoslavenskog, a to je jedan od boljih epa u češkoj literaturi. Holeček preveo je finski narodni ep „Kalevala" i zbirku finskih lirskih narodnih pjesama „Kantelatar".

Najglavnije Holečkovo djelo je jugočeška romanska epopeja „Naši", do danas u deset svezaka. U toj epopeji pisac ocrtava dušu puka jugočeškog u blizini Chelčic kod Vodňan. Pisac prikazuje doba od 1840 do g. 1880, a svršava sa vlastitim životopisom. Holeček, rodjen u kraju Husa i Chelčickog, sa velikim zanimanjem bavio se je nazorima vjerskim, narodnim i socijalnim svojih zemljaka, te sve to iznosi u svojoj epopeji. Najzanimljivije je prikazao nekoje idealne kršćane svog rodnog kraja, koji poput Chelčickog glasaju: ne protivite se zlu, žrtvujte se za bližnjega, trpite dobrovoljno, jer samo na taj način dostignete savršenstva. Taj njegov puk ljubi rodnu grudu i rad.

Tereza Nováková (1853—1912). Po Boženi Němcovoj i Karolini Světloj je Tereza Nováková treća žena, koja je zaslužna za razvoj krasne češke proze. Četvrta je Ružena Svobodová, o kojoj će biti kasnije govor.

Tereza Nováková uzorom svome literarnom radu slijedila je Karolinu Světlu, te je napisala i njezin životopis. Nováková napisala je nekoliko etnografskih, zemljopisnih i literanih radnja. Prostudirala je puk istočne Češke, te je prikazala život tog puka u romanima Jan Jílek, Jiří Šmatlán, Na seljačkom dvoru Libra i Djeca čistoga života. Ovaj posljednji je najbolji, a u njemu prikazuje vjerske ekstreme sekte abrahamita ili deista na Skutečku u polovici XIX vijeka. U romanu Jiří Šmatlán prikazuje duševni razvoj evangelijskog sektara, koji umire kao štovatelj socijalne demokracije. U Janu Jíleku prikazuje sudbinu češkobratskog emigranta u 18. vijeku. U manjim svojim pripovijestima Rosne perle, S kamenitom stazom i t. d. je više subjektivna nego imenovanim romanima. Tereza Nováková najviše se je zanimala sa vjerskim pučkim životom i taj ocrtava u svojim djelima. Nováková je zaslužna kao pisac i kao radnica u boju za ženska prava. Izdala je zbirku historoičkih žena čeških pod naslovom „Slavin žena čeških.

Jakub Arbes rodio se je u Pragu g. 1840. Na višoj njemačkoj realci bio mu je profesor mladi pisac J. Neruda, s kojim se kasnije sprijatelji. Svršivši Arbes realku predje na češku politehniku, koju svrši za tri godine. Već kao djak realke napisao je prvu njemačku pjesmu. Praktičnome životu kao svršeni tehničar se ne posveti, nego novinarstvu, te je prispjevao češkim novinama sa svojim literarnim radnjama. Od svih njegovih djela ističu se romanete, u kojima napetó i fantastački propovijeda dogadje, a pri koncu jednostavno i znanstveno razjašnjuje. U časopisu Květu izišla je prva njegova radnja glasovita romaneta Djavao u kliještima (Ďábel na skřipci 1866). Od romaneta ističu se Ethiopski lijer, Sveti Kxaverius, Kandidati eksistence, Newtonov mozak, Čudna madona, Bezuman Job i Advokat siromašnih. Od romana najbolji su Raspeta na križu (Ukřižovaná), Andjeo mira i Agitator.

Najbolje njegove pripovijetke su: Elegija života i Moralno poučni romani (Mravokárné romány). Osim toga Arbes napisao je manja djela iz umjetničkog života Češki Paganini, U službi umjetnosti, Iz duševne radione pjesnika i druga.

František Herites (rodjen 1851), bivši ljekarnik, izdao je mnogo humorističkih pripovijesti, u kojima podrugljivim načinom opisuje malogradski svijet. Jedna od najboljih njegovih humoreska je „Iz mog herbariuma". Mimo tog djela izdao je zbirke: Malogradske humoreske, Botanička basna i t. d. Mimo humoreska izdao je Herites veće pripovijesti, u kojima dojmljivo prikazuje život i sudbinu malih ljudi, a od

tih pripovijesti ističu se Tajnosti strica Josefa, Tri puta, Gradsko plemstvo , Valovi života i druge. U romanu „Jan Přibyl“ zanima se nacionalnim pitanjem u Šleskoj.

R. J. Jamot, vl. im Josef Thomayer (rodj. 1853), profesor medicinskog fakulteta na sveučilištu u Pragu, sada u mirovini. Izdao je nekoliko zbirka, u kojima podava kratke sličice iz prirode, iz češkog ladanja te izmijenjuje ih sa karakterističnim pučkim tipovima i različitim slučajevima života. Od tih zbirka ističu se „Priroda i ljudi“ i „Pokraj ceste“.

Václav Štech (rodjen 1859) je humoristički pisac, koji gradju svojim djelima uzima iz malogradskog života. Od pripovijesti ističu se Malogradski papar i Do komina crnom kredom, a od romana Kovove ruce i Grijeh gospodje Hýrove. Obljubljene su njegove komedije Malogradska tradicija, Ognjiva zemlja, Treće zvono i igra Naš dom u asanaciji.

Štech napisao je poučna djela Mladi trgovac, Narodni katehizam ili što mora da zna svaki Čech i t. d.

Karel Leger (rodjen 1859). Kao posjednik u Kolinu poznaje malogradski život, te crta taj život lakom prozom i nemilosrdnom satirom na njegovu nemoralnost. Leger izdao je dvije zbirke lirskih pjesma Stihovi i Zaboravljeni sni, te epske pjesme Basna iz našeg sela, Tri pripovijesti, Pripovijesti u stihovima i t. d. Veća su djela Češki roman (1904) i U samoći (1890). Najglavnije djelo u prozi je Gorki roman, uperen proti malogradskim purgarskim prilikama.

Glavne njegove drame su komedije „Stara gospoda“ i „Iz drugog svijeta“.

Jan Rokyta, vl. im. Adolf Černý (rodjen 1864), sveuč. lektor slavenskih jezika, širitelj ideja slavenske uzajamnosti. Izdao je nekoliko zbirka pjesama, a to: Liljan iz tvojih perivoja, Za Kristom (mistika, novokršćanstvo u duhu Tolstoja), Kraljevstvo tišine i pomirenja (očistujući upliv prirode), Pjesmarica kasnog husite (u duhu češkobratskom pisana promišljanja o Husovom doba), Jadranski dojmovi (ljubav k Jadranskom moru). Mimo to napisao je roman u stihovima Prokop Rybář, u kojemu opjeva vodju naprednog češkog pokreta. Černý pisao je mnogo o Lužicima i o Srbima lužičkim, a prevadjao je iz literature poljske, lužičke i hrvatske.

Ignát Herrmann (rodjen 1854) je član uredništva novina „Národní listy“ u Pragu. Herrmann prikazuje u svojim djelima male ljude Praga. Sam je prošao životom od trgovačkog šegrta, trgovačkog putnika, sudnog referenta sve do uredništva novina. On rado opisuje humoristički kočijaša, gladnog nadničara, sitničara, bogatog zanatnika, neženje i blebetave babe. U svojim novelama: Praške figure, Mali ljudi, Dobri Pražani, Domaća sreća i t. d. prikazuje lakim jezikom i osobitim humorom razne praške osobe i njihov govor. Umjetničke cijene je roman Kod izjedenog dučana (U snědeného hramu), u kojemu je prikazan život i sudbina malog praškog trgovca. Najviše se je Hermann proslavio s humorističkim romanom „Otac Kondelik i njegov zet Vejvara“. Svoje uspomene iz mladosti podao je Herrmann u zbirki crtica Blijeduće slike. Herrmann je popularni humoristički pisac. Obično izlazi svaku nedelju u Narodnim listovima njegov članak pod znakom Ypsilon.

Jedan od čeških romanopisaca samostalnog duha je František Xaver Svoboda (rodjen 1860). Svoboda je veoma plodni pisac kao liričar, epičar i dramatičar. On ocrtava u svojim romanima čuvstva mladića i djevojaka, u dramama socijalni život realistički. U njegovim djelima je krasno ocrtana ljubav k rodnom seoskom tlu i seoskoj prirodi. Od lirskih pjesama ističu se zbirke: Pjesme, U našem uzduhu (o ljubavi k rodnom kraju i domovini), Cvijeće naših livada, K žetvi sazrelo i Na koga sam se spomenuo putom do gora. Najglavnija pjesma je idilički ep Novi

seljani. Od njegovih romana su dva najglavnija Polet (Rozkvět) u šest svezaka i Rijeka, roman iz praškog života. U romanu „Polet" ocrtao je Svoboda historiju vlastitog svog roda, koji je počeo sa cijepanjem drva i vozarijom, u drugom pokoljenju podigao se u trgovini i obrtu, ali u tom smjeru sa nesretnim poduzećima propada, dok u trećoj generaciji uzdigne se razvoj roda rodjenjem pjesnika.

U romanu „Rijeka" crta sliku života i ćudorednosti velegradskog društva u dobi naturalističkoj, koja je ubila u čovjeku čovjeka a odriješila zvijer.

Najbolji je roman „Val za valom se valja".

Vrijedne su spomena nekoje njegove pripovijesti: Šarolike pripovijesti, Strast i sudbina, Dva romana i t. d. Od drama ističu se Smjeri života, Raspad (Rozklad), Olga Rubešová i Preko tri vrhunca.

U drami Raspad prikazuje propadanje seoske obitelji uslijed nepotpune prosvijete.

U drami Olga Rubešová crta Svoboda nastojanje djevojke, da se uzdigne iz svagdanjeg života.

Matěj Anastasia Šimáček (1860—1912). Šimáček svršio je realku i tehniku, te kao činovnik tvornice šećera obratio je pozornost na život radnika i činovnika u tvornici. Proslavio se je sa svojim djelima: Duša tvornice, Iz napuštenih mjesta, Otac, Braća, Dvije ljubavi i druga. U tim djelima prikazuje Šimáček radnike veoma živo, te koliko pojedinca toliko i mase radnika kao i ljubavne odnošaje činovnika sa radnicima. U romanima „Svjetla prošlosti", „Gladno srce" i „Hoću da živim" prikazuje autor modernu inteligenciju sa psihološke strane. Popularnost je stekao sa ciklusom pripovijesti: Bilješke studenta Filipa Kořinka. U tom ciklusu uvodi pisac čitaoca u život praških porodica, te prikazuje intimne odnošaje velegradskog porodičnog života, kao dobre i zle pojave njegove.

Od Šimáčkovih lirskih pjesama čuvstvena je zbirka „Grobu i životu", u kojoj crta svoju dušu, uspomene na rodbinu i na svoje djetinjstvo.

Šimáček istakao se je kao dramatičar u dramama Svijet malih ljudi i Drugi uzduh.

Najbolje je „Svijet malih ljudi", u kojoj je podao realnu sliku iz radničkog života u tvornici sladora.

Oponašatelj ruskih pisaca realista je romanopisac Josef Laichter (rodjen 1864). U svojim opširnim romanima crta današnje društvene odnošaje i nazore, te im podava svoja etička i socijalna načela. Njegov roman „Maglovita era" prikazuje malogradski život, „Za istinom" doba napredne češke mladeži devedesetih godina, „Na prelazu" idealni odnošaj muža i žene, a bavi se ženitbenim problemima u romanu „Ženitba" (Manželství).

Energična književnica i strastvena braniteljica ženskih prava je Božena Viková-Kunětická (rodjena 1863). Ispočetka pisala je kratke pripoviesti i novele iz seoskog i malogradskog života. U svojim djelima prikazuje obiteljski život i odnošaje muža i žene, te u njima brani uvijek pravo žene do skrajnosti. Od njezinih romana ističu se: „Prošlost" (Minulost) i trilogija „K svjetlu" (Medřická, Pobuna, Gospodin). Roman „Medřická" crta život seoske učiteljice, „Pobuna" život mlade majke, „Gospodin" je roman u kojemu Kunětická idealizuje o spolnoj čistoći kao Björnson. U romanu Gospodin (Pán) podava život žene, koja očajava na moralnoj pokvarenosti svog muža.

Od drama najbolje je uspjela komedija „Pletenica" (Cop), u kojoj se podrugiva razvratnom uzgoju djevojaka u pensionatima. Realističke drame su Djevojčica, Nepoznato kopno (Neznámá pevnina) i Pritega (Přítež). U nepoznatom kopnu crta samopožrtvovanje ženino, a u pritegi ismijava se satirički na pretjeranu emancipaciju.

Václav Hladík (1869—1913), literarni kritičar, pisac i prevodilac, bijaše velikim prijateljem francuske literature. Proputovao je zapadnu Evropu, te boravio je mnogo vremena u Parizu i tu upoznao život velegrada Pariza. Vrativši se u domovinu u Prag posveti se sasvim literaturi. U svojim pripovijestima i romanima prikazuje život praških trgovaca, veleindustrijalaca i bankara. Od kratkih pripovjesti i romana ističu se Treća ljubav, Kazna, Evžen Voldan, Valentinove žene i t. d. Pariški život umjetnika, pisaca i žurnalista ocrtava u romanu Dobivatelji. U kratkim crticama i pripovijestima, izdanim u zbirkama Iz samoće i iz društva, Bojadisane skice i male pripovijesti, prikazuje svoe uspomene iz puta po Francuskoj, Holandiji i Engleskoj.

Njegove drame: Novi život (iz umjetničkog života) i Vrtoglavica (Závrat) imaju obe gradju iz praškog društvenog života.

Realistička češka drama.

Usporedo sa razvojem realističkog češkog romana dolazi razvoj realističke češke drame.

Najbolji pisac realističkih drama je Ladislav Stroupežnický (1850—1892), dramaturg Narodnog kazališta u Pragu. Ispočetka napisao je nekoliko komedija: Novine i karte, Gospodin Měšiček trgovac, Crne duše i t. d. Zatim pisao je historiske igre iz 16. i 17. vijeka, od kojih je najbolja vesela igra Gospodja mincmistrova.

Najveći uspjeh doživio je sa igrom: Naši furianti, u kojoj je živo i vjerno prikazao sliku života u jugočeškom selu šezdesetim godinama.

Njegova socijalna drama „Na Valdštejnskom rovu“ prikazuje borbu glavnog junaka medju idealom i gorkom zbiljom života.

Od drugih dramatičara realista ističu se pisci komedija iz malogradskog života Karel Pippich, Václav Štech i Josef Štolba.

Karel Pippich (1859—1921) napisao je komedije Iz češkog doma, U javnom životu, Svijet načela, te psihološku dramu Slavomam. Najbolja je komedija Svijet načela.

O Václavu Štech već je bilo govora.

Josef Štolba (rodjen 1846) je najplodniji dramatičar od te trojice. Pisao je lakrdije i vesele igre, te je osobito u veselim igrama stekao naklonost općinstva. Njegove vesele igre: Vodno društvo, Malogradski diplomati. Na letnom stanu, Zlatna riba, Morska djevica i t. d. pune su humora i komičnih situacija. Od drama se ističu socijalna drama „Majčino djelo“ i pučka drama „Zavjet“ iz seoskog života. Svoja putovanja u tudjini prikazao je u spisima: Za Oceanom, Na skandinavskom sjeveru i t. d.

Borba kritike i poezija mladje generacije.

Koncem 19. vijeka zametne se borba izmedju starije i mladje generacije književnika i učenjaka. Machar, Sova i Březina, a od učenjaka Gebauer, Masaryk, Goll, Hostinský, August Seydler i Josef Král.

Josef Král (1853—1918), sveučilišni profesor u Pragu. Napisao je djelo velike vrijednosti „Grčka i rimska ritmika i metrika“. Izdao je veliku raspravu „O češkoj prozodiji“, u kojoj dokazuje, da češki jezik dozvoljava u stihu samo naglas (akcent). To znači, da se ritam udešava prema naglasu slogova, a ne kvantiteti slogova. Král dao je veoma korisno djelo, dokazavši, da češki jezik dozvoljava samo akcentovanu prozodiju, a nikako kvantitativnu.

Prevodio je tragedije Eshila, Sofokla i Euripida, kao i komedije Plauta.

August Seydler (1849—1891) ima veliku zaslugu kao češki fizičar, Jozef Kaizl (1854—1903) kao narodni ekonom.

Velika je zasluga za češki jezik sveučilišnog profesora Jana Gebauera ((1838—1907). Gebauer najvše se je zanimao sa historijom staročeškog jezika i literature, te proučavajući stare rukopise i druga stara djela napiše Historijsku gramatiku češkog jezika (1894—1898, tri dijela) i staročeški riječnik. Oba djela ostala su nedovršena. Gebauer stvorio je češku filologijsku školu, te odlikuju se danas kao češki filolozi sveučilišni profesori Emil Smetanka i Oldřich Hujer. Osim ove dvojice Prokop Lang i František Černý.

Sistematsku sliku razvitka češke literature prikazao je Jaroslav Vlček (rodjen 1860), sveučilišni profesor. Glavno njegovo djelo Dějiny české literatury (Historija češke literature, do danas nedovršeno). Od drugih djela ističu se: Literatura na Slovačkoj, Historija slovačke literature (u češkom i slovačkom jeziku). Mimo to, izdao je nekoliko monografija: Prva novočeška škola pjesnička, Nekoliko poglavlja iz historije naše poezije, Nova poglavlja iz historije literature češke i t. d. U svojem monumentalnom djelu Historija češke literature, pokazao se je Vlček vrsnim stilistom i pripovijedačem kao i prvim literarnim historičarem. Samo djelo se čita kao zanimljivi roman, jer mu nedostaje suhoparnost mnogih znanstvenih djela.

Jedan od prvih čeških filozofa je Tomáš Garrigue Masaryk (rodjen 1850 u Hodominu na Moravskoj) Masaryk bio je sveučilišni profesor u Pragu, te kao takav predavao je čistu filozofiju na filozofskom fakultetu i uredjivao je znanstveni časopis „Atheneum“ i reviju „Naše doba“. Kao političar je utemeljitelj češke realističke stranke. kao filozof pristaša pozivitizma i filozofije razvitka. Njegovi duševni učitelji u filozofiji su bili August Comte (umro 1857), veliki sociolog i filozof, i filozof Herbart Spencer. (umro 1903). Ali Masaryk je stvorio vremenom vlastite filozofske nazore. Postavio je svoj filozofsko-moralni sistem na vjerskom temelju, u duhu Češke Braće. Borio se je protiv svake laži, te pred svjetskim ratom radi svojih nazora dolazio je često u polemiku sa češkim i tudjim učenjacima. Za vrijeme svjetskog rata stajao je u tudjini na čelu čeških intelektualaca, da diže svoj glas protiv Austro-Ugarske monarhije, te ne žacajući truda doprinese slobodi svog naroda. Mimo njega u borbi za slobodu češkoslovačkog naroda istakoše se Beneš, Štefanik i t. d. Danas je Masaryk prvi predsjednik mlade češkoslovačke republike, te od svog naroda milovan kao u svoje doba Palacký.

Masaryk je stekao svjetsko ime sa djelima **Rusija i Evropa, Nova Evropa.** Od drugih djela ističu se: **Temelji konkretne logike, Socijalno pitanje, Češko pitanje, Karel Havliček, Palackog ideja naroda češkoga, O hipnotizmu, O studiju pjesničkih djela i Jan Hus.** Glavna karakterostika rada i života Masarykova manifestuje se u želji da u češkom čovjeku stvori realni pogled na svijet i na život, te da bude radišan i moralan. Masaryk priznaje potrebu vjere, pa želi, da češki čovjek dubokog moralnog života bude usavršavalac i pomoćnik svoga bližnjega u bijedi. Po njegovu mišljenju, da se razvije ljubav i harmonija u ljudskom društvu, treba da se uguše borbe u ljudskom društvu i ukloni bijeda radništva.

Masarykov učenik, Hubert Gordon Schauer (1863—1892), istakao se je kao kritičar. Schauer je svoje literarne nazore razjasnio u mnogim člancima po raznim časopisima. Od tih članaka ističu se: **O uvjetima i mogućnostima narodne češke literature O uzgoju pisaca, a osobito naših, Grijesi kritike, Naša kritika** i t. d. Schauera najviše od svih problema zanimaše problem, na koji je način moguće stvoriti čisto narodnu literaturu. Schauerove kritičke studije izašle su g. 1917. u **„Knjigama dobrih autora“.**

Prijatelj Schauerov František X. Šalda (rodjen 1868), univerzitetski profesor, najuticajniji je češki literarni kritičar. Šalda je kritičar u redakcijama raznih časopisa. On je jedan od najboljih poznavalaca svijetskih literatura, a osobito francuske. Svoja naučna kritička načela osnovao je na kritičkim djelima Emila Hennequina, Guyana, Carlyla, Ch. Mauricea. Ruskina i Emersona. Šalda djeluje na mladje pisce češke. Njegove knjige eseja: **„Bojevi o sutra"** i **„Duša i djelo"** veoma su cijenjena djela o načelima kritike. U knjizi **Duša i djelo** odlično piše Šalda o Machu, Němcovoj, Březini, Sovi, Vrchlickom, Čechu i R. Svobodovoj i daje kritiku o romantizmu češkom i evropskom. U knjizi „Bojevi o sutra" Šalda daje svoje nazore o pjesniku i njegovu djelu. Pjesnik i umjetnik moraju da se bore za pravu umjetnost. Pjesnik mora najprije da stvori svoj karakter i da odgoji sama sebe za bolji duševni život. U svom djelu pjesnik mora da dâ više života i zbilje, istinski život i jaču zbilju. Pjesnik stvara nove ljude, koji tu još nijesu bili a koji daju ideal cijeloj generaciji: hiljadu ljudi oponašaju tipove, koje on stvori. Za njega pjesnik ima da prodre biće svoje duše, e da bi našao novi pogled na svijet i na život. Pjesnik narod svoj mora da proučava, da dopre u dušu naroda i da odbaci narodne mane i slabosti, a razvije negove vrline: hrabrost, snagu, oduševljenje, volju k dobru. Pjesnik treba da šiba narodne mane i slabosti, i na taj način da vodi svoj narod k dobru i odredjuje put i smjer razvitka narodne duše.

Šalda traži od pjesnika dobar stil, slog i formu. Pjesnikovo djelo mora da bude puno života, a da bude takvo, treba da mu dâ čisti i silni oblik. Svaka nova tvar potrebuje stoga novi oblik. Oblik organizuje tvar, precjenjuje život. Bitnost njezina je izbor: pjesnik podaje zbilju i život u bitnim oblicima. Šalda je kritičar-pjesnik. Bori se za svoje nazore i

nije samo velik kao kritičar nego je velik kao pjesnik. U malom djelu „Moderna literatura češka" pokazao je, što je najbolјeg u češkoj literaturi. Napisao je roman Lutke i radnici božji, u kojemu je prikazao bolesnu cestu čovjeka od moralne neodgovornosti k unutarnjoj veličini i spasu. Napisao je lirske pjesme „Stablo bolesti" (Strom bolesti). U posljednje doba napisao je dramatsku pjesmu Zastupové i satiričku komediju Dítě (Dijete).

Slično kao Šalda utjecao je na mladju generaciju čeških pjesnika, kritičar i esejista F. V. Krejčí (rodjen 1867). Izdao je nekoliko monografija o glavnim češkim piscima, kao o Machu, Nerudi i Zeyeru, a od tudjih o Ibsenu. Krasna je njegova kritička knjiga: Rodjenje pjesnika (Zrození básníka). Napisao je nekoliko romana i pripovijesti: Srpanj (Červenec), Pripovijesti o umjetnosti i t. d. Mimo to napisao je i nekoliko drama, a od tih ističe se drama „Bojište" i vesela igra „Preko pedeset".

Najbolji analitički kritičar, a osobito kazališni je Jindřich Vodák (rodjen 1867). Najviše se bavi kazališnom kritikom, a mimo to prevodi djela francuskih autora Flammariona, Stendhalla i t. d.

Arne Novák (rodjen 1880), profesor Masarykova sveučilišta u Brnu. Novák je literarni kritičar i historičar, svestrano naobražen duh. Izdao je Přehledné dějiny literatury české (staru i srednju dobu napisao J. V. Novák). Mimo to izdao je nekoliko djela, od kojih se ističu Mužové a osudy (Muževi i sudbine), Myšlenky a spisovatelé (Misli i pisci) i Kritika literární (tumač o raznim metodama kritičkim). Napiso je studiju o Machu i Němcovoj do „Literature češke 19 stoljeća". S Dykem sastavio je antologiju „Nova česká poesie". Novák je jedan od najboljih poznavalaca češke literature novog doba, te on, Krejčí i Šálda su tri najbolja češka kritičara.

Dekadenca.

Dekadentno raspoloženje preneslo se je iz zapadne Evrope u Češku devedesetih godina. Pjesme čeških dekadenata izrazuju otpor k zbilji, svijetu i životu. Bježe iz sadašnjosti i zbilje k svojim sanjama i iluzijama. Njihov otpor k zbilji zavisi i njihov otpor k ljudskom društvu, k masama. Žive samo za sebe, u samoći, bez društva. Mrze žene, jer su im one niska tvar (materija), koje vuku čovjeka k zemlji, do životinjskog blata. U svojim djelima crtaju aristokratske rodove i njihov život. Prosti život čini im se niski. Karakteristične crte dekadentne poezije je aristokratizam, egoizam, ironija i skepsa.

Reprezetant češke dekadence je Jiří Karásek ze Lvovic (rodjen 1871). On se je istakao kao liričar, prozaičar, kritičar i literarni historičar. Karásek obično u svojim pjesmama crta bolesne duševne pojave, u kojima prevlada melanholija. Takvi pjesnici žive samo za svoju bol. Karásek je vrsni stilista i pjesnik, koji sa svojim izabranim riječima i glazbenim stihovima čitaoca opaja. Pjesnk Karásek je romantički aristokrat, koji uživa u katolicizmu srednjeg vijeka, pjesnik očajnih duša, fantastičkih sanja o carstvu ljepote i mrzitelj žena. Izdao je zbirke lirskih pjesama: Zazidani prozori (Zazděná okna), razgovori sa smrću (Hovory se smrtí), Endymion i Ostrov prognanika (Ostrov vyhnanců). U pjesmama „Ostrov prognanika" pjeva pjesnik Karásek o bićima nesretnih duša, tužnih i prokletih.

Napisao je cijenjena djela, a to su: Roman „Goticka duša", Apsurdne ljubavi", Legenda o melanholičnom kneževiću i „Roman Manfreda Macmillena". od drama ističu se Cesare Borgia (renesansna drama) i Kralj Rudolf.

Karásek kao kritičar i literarni historičar napisao je vrijedna djela, a osobito se ističu: „Impresionisti i ironičari", te „Umjetnost kao kritika života". U

djelu „Impresionisti i ironičari" podao je slike čeških pisaca iz devedesetih godina.

Sličan je Karásku kao kritičar Miloš Marten vl. im. Miloš Šebesta, rodjen 1880). Marten napisao je knjige kritičkih studija: Knjiga silnih (o velikim francuskim umetnicima), te Akkord (študija o Machu, Zeyeru i Březini). Prevodio je djela Claudela, Baudelairea i t. d. Od literarnih djela ističe se: Ciklus roskoše i smrti.

Josef Svatopluk Machar.

Od pjesnika, koji se razkrstiše sa starijom generacijom ističe se liričar i satiričar kao i kritičar J. S. Machar (rodjen 1864). Machar je jedan od najvećih živućih pjesnika čeških, te on, Sova i Březina su zastupnici nove generacije čeških pjesnika. Machar u svojim zbirkama lirskih pjesama Confiteor (1887—1892 tri sveska) je gorki kritičar moderne ljubavi, u kojima podsmijeva se tupoj erotici velegrada. Te pjesme su dnevnik Macharove nemirne ljubavi. On nema fini stil Vrchlickog i njegovih epigona, nego je jednostavni a pun sadržaja. Od drugih njegovih zbiraka ističu se: Četiri knjige soneta (po četirim godišnjim dobama), Tristium Vindobona, Ovdje bi mogle cvasti ruže, Golgotha i satirički ep Magdalena. U političkim i patriotskim pjesmama Tristium Vindobona, Machar osudjuje češke narodne mane. U knjizi Ovdje bi mogle cvasti ruže i u epu Magdalena Machar samilosno se je zagledao u dušu trpeće žene, te diže oštru kritiku proti nemoralnom današnjem društvu. U zbirci pjesama „Golgotha" Machar prikazuje svojim načinom filozofiju otkupiteljskog djela Kristova. Krist stoji propet na križu medju lopovima. Vojnici dijele njegove haljine. Masa ismijava se Kristu pod križem, dok u daljini plaču njegovi privrženici. Doleti križu Satan i sjeda na križ i sjeti se, kako ga je Spasitelj prije godina odbio,

kada mu je nudio sva kraljevstva. Išao je Spasitelj propovijedati slabima i siromasima svoje evandjelje. Oni pak, koji su mu klicali slavu pri slavnom ulazu u Jeruzalem, danas mu se podruguju. Satan pokazuje, da ništa u svijetu ne vrijedi Kristov zakon ljubavi, nego svijet priznava Satanov zakon nasilja. Prorokuje, da će Rimljanin i Žid primiti njegovu vjeru, ali će njegovim imenom ubijati druge ljude. Satan raširi krila nad sav kraj i grozna ga tmina pokrije. Isus strašno zaviče: „Bože moj, zašto si me ostavio" i pusti dušu svoju.

Machar nepravedno osudjuje kršćansku vjeru, jer da ta odvodi od života, radosti i sile, a cilj života da gleda iza groba. Njegov pogled na kršćanstvo struji kroz cijelu pjesmu i opaža se, da je pjesnik neprijatelj kršćanstva, a prijatelj grčkog poganstva. Svoje uspomene sa izleta k Crnom moru popisao je u zbirci „Izlet na Krim".

Osamljen čitanjem grčkih i latinskih klasičara napisao je knjige pjesama „U zrakama helenskog sunca" i „Otrov iz Judeje" (proti kršćanskom asketizmu).

U zbirkama Barbari (srednji vijek za selitbe naroda), Poganski plameni (slike iz talijanske renaissance) i Apoštoli (o reformaciji i protureformaciji u Češkoj i u tudjini) prikazuje srednji vijek i tri stoljeća novog vijeka. Napoleonsko doba prikazao je u ciklusima Oni (scene iz velike francuske revolucije) i On (o Napoleonovom životu).

Kao što u poeziji, tako se je istakao Machar i u prozi. Izdao je prozom Konfese literata (u kojoj je prikazao svoju mladost i svoj pjesnički razvoj, autobiografija, to je jedna od najboljih knjiga Macharovih). U putopisu Rim pokazao se je Machar kao slobodni mislioc, a protivnik katolicizma. U djelu Bolnica (Nemocnice) prikazuje pisac utiske svoje teške bolesti. U svome pak spisu Kriminal Machar

popisuje satiričko-humoristički uspomene iz bečkog zatvora za vrijeme svjetskog rata. Izdavao je Feuilletone u dnevniku „Času", a kasnije su objelodanjeni u red svezaka.

Simbolizam.

Simbolizam je poezija, koja traži vlastito svoje tlo u osjećaju, u duševnom stanju, u tuzi i u snu. Bolest, tugu, žalost, entuziazam, radost i druga stanja duševna možemo samo osjećati. Riječima nije moguće izraziti njihovu unutarnju bit. Želimo li pobliže označiti njihovu unutarnju bit, moramo ih materializovati. Dobijemo na taj način simbol. Rečemo li nevino dijete. Nevino je pojam kojega niko nije vidio. Pojam nevino smo materializovali i pokazali, što pod tim mislimo. Simbolom nevino je dijete. Tako radimo i sa duševnim stanjima.

Kod simbolista nijesu glavno vanjske pojave, nego to, što je u njima bitno i nepromijenljivo t. j. ideje. Svoj nazor grade na znanstvenim spoznajama, na pjesničkoj inspiraciji i mističkim pribidjenjima. Simboliste, da izraze svoje misli služe se slikom ili simbolom. Oni vjeruju, da je taj naš svijet samo nesavršen, pokriven simbol svijeta višega, nadzemskoga, a taj nam se pojavljuje snom i čeznućem. Simboliste dižu ljudsku dušu u sfere nebeskih visina i pokazuju njezinu moć nad tijelom. Oni se pitaju: što je život, zašto živimo, kakvi je cilj i smisao ljudskog života. Imadu li da riješe ta pitanja, moraju shvatiti život svemira kao jedinstvo i naći zakon i red, kojim se ravna. Na taj način simboliste podavaju zakon životni. Reprezentanti simbolizma u češkom pjesništvu su Antonín Sova i Otakar Březina.

Antonín Sova (rodjen 1864). Sova je pjesnik sanjive i nježne duše. On uživa u samoći čiste prirode, te u njoj nalazi utjehu sanjajući o preporodu ljudstva o carstvu, u kojemu će vladati duše.

Sova u glavnom je liričar i epičar, a manje prozaičar. Prve su njegove lirske knjige: Realističke kitice (1890); Cvijetovi intimnih raspoloženja (1891) je knjiga šuma, pašnjaka i livada; Iz moga kraja (1892) su slike iz kraja Husova, prikazane realističkim načinom a napunjene sentimentalnošću. U četvrtoj knjizi pjesama: Milosrdje i prkos (Soucit i vzdor 1894). Sova pokazuje novi smjer u svojoj tvorbi. U toj knjizi Sova protestira proti društvenoj nesnošljivosti. Njegova knjiga pjesama Slomljena duša (1896) prikazuje dušu modernog čovjeka, koji se odalečio od svoje otrovane okolice, a da nije našao novi oblik života. U svojoj najglavnijoj knjizi Umirene boli (Vybouřene smutky 1897) podaje sliku o uskim češkim prilikama, a javlja doba boljeg čovjeka. U ciklusu pjesama Dolina novog kraljevstva (u knjizi Još jednom se vratimo, 1900) i u zbirci Pustolovina smjele duše (1906) vjeruje pjesnik u vladu boljeg i krasnijeg života, čiste religije ljudske. Od drugih zbirki pjesama ističu se: Žetva (1913), Pjevanja domova (1918) i Krvavo bratstvo (1920). U zbirci pjesama Pjevanja domova (Zpěvy domova), opjeva pjesnik boli svog naroda za vrijeme svjetskog rata. Tu je svoje biće pjesnik potpuno promijenio u veliko biće naroda, koji se trpeći nada oslobodjenju.

U pjesmama Krvavo bratstvo pjesnik uzgaja svoj narod k dobroti, pravednosti, odgovornosti, a šiba nemoral poratnog doba.Krasna je epska pjesma Balada o jednom čovjeku i njegovim radostima (satirička alegorija). U zbirci Tri pjevanja današnja i sutrašnja (pjesme političke i socijalne), kao i u zbirci Lirika ljubavi i života (gorka osobna lirika) javlja se satira i ironija, a u ovoj posljednoj erotički pesimizam. Izdao je i zbirku pjesama Pjesnikovo proljeće. Njegovi romani: Ivov roman (iz studentskog života) i Križni putevi siromašnih (1904), kao i zbirke novela: Proza, Milovanje, Ljubav i izdaja pokažuju

pisca, koji poznaje strastvene ljudske duše i sjene moderne ljubavi. U romanu Toma Bojar (1910) prikazao je Sova socijalne prilike na češkom jugu.

Sova kao pjesnik razvio se je u liričara i senzitiva. Počeo je pjevati kao impresionista i kao pjesnik kraja. Nekada upotrebljava u svojim pjesmama slobodni stih.

Najveći moderni češki pjesnik je Otokar Březina (rodjen 1868). Březina je svršivši realku položio učiteljski ispit, te se nalazi danas kao učitelj u Moravskoj. Već kao djak čitao je mnogo, a osobito romane i pjesme. Tri čovjeka danas živuća Machar, Sova i Březina su visoko podigli češku poeziju. Machar je realista, Sova impresionista, simbolista i sanjar, a Březina je simbolista i duboki mističar. On je pjesnik, koji živi daleko od buke velegradske, proživio je život u studiju mističara srednjeg vijeka i francuskih simbolista, te pomoću prirodnih znanosti i filozofije traži vječne tajnosti. Březina živi u svijetu ideja, te vanjskom svijetu podava transcedentnu kozmičku gradju. Izdao je na svijet pet zbirki pjesama: Tajanstvene daljine (Tajemné dálky, 1895), Osvit na zapadu (Svítání na západě, 1896), Pasatni vjetrovi (Větry od pólů, 1897), Graditelji hrama (Stavitelé chrámu, 1899), Ruke (Ruce, 1901) i zbirku eseja Glazba izvora (1903).

U zbirci Tajanstvene daljine prikazana je čežnja pjesnikove duše, da upozna tajnosti svemira, kozma. U toj zbirci crta pjesnik svoju čežnju po vječnom miru u smrti, a odbacuje život i svijet, da uteče k samoći. U svojim vizijama proživio je dramu zemlje i svemira iz davnih doba. Pjesnik vidi pred sobom rodjenje nebeskih tjelesa, potrese zemaljske kore, rodjenje života na zemlji, bujnost vegetacije, a tim upoznaje tajnosti života.

Osvit na zapadu je zbirka tužnih pjesama, u kojoj se očituje čežnja pjesnikova Nepoznatomu, a nalazi utjehu u bratstvu ljudi. Pjesnik se podaje u sa-

moći svojim sanjama, oslabadja sebe od zemskog života i gleda „svanuće slavnog sutrašnjeg dana", kojemu želi pripraviti skladne duše.

U zbirci Pasatni vjetrovi, pjesnik čezne da upozna nutrinu duševnog života. U svom mističkom ushićenju riješio je pjesnik problem smrti i života. Život je zemaljski potreban stepen k pravom životu, koji slijedi poslije smrti.

Pjesnik živeći izvan kruga braće upoznava sam tajnosti svijeta u svojim vizijama, Vraća se iz kozmičkih visina k zemlji, k ljudskim bolestima i javlja umornoj braći, da smisao života mnogi još ne shvaćaju. Želi, da bi svi stvorovi sagradili hram svomu Bogu. To je jezgra pjesama Graditelji hrama.

Najviše se je njegova mistična duša uzdigla u zbirci Ruke. Pjesnik se vraća svojoj braći duševno slijepoj, koji previše žive životom zemaljskim, a ne poznvaju radosti mističkog života. Tu pjesnik prorokuje, da će se u budućnosti roditi silno ljudstvo, koje će živjeti u zadružnoj ljubavi. Tajni lanac neizbrojenih ruka, kojim će njihati struja bratske ljubavi, njemu je simbolom sloge svega budućeg ljudstva i bratstva svih stvorova. Od tih pet zbirka pjesama Březina podaje zakon i red života ljudskih stvorova na zemlji, a ta njegova poezija prikazuje muža, koji u bratstvu ljudi vidi najveći duševni razvoj očvjeka. U zbirci eseja „Glazba izvora" razlaže Březina svoje nazore o umjetnosti i njezinoj zadaći.

Poezija Březinina puna je dubokih simbola i melodijskih zvukova, a pripada ne samo Česima nego i svom svijetu. Březina upotrebljava kao i Sova slobodni stih, pun krasnih slika.

Otakar Theer (rodjen 1880) je pjesnik i kritičar. Ispočetka bijaše sanjar i mističar kao Březina. „Putovanja k Ja" (Výpravy k Já)" je zbirka pjesama, u kojoj se zrcali pjesnikovo čeznuće k senzacijama, sanjama i iluzijama. Ali već u knjizi proze „Pod stablom ljubavi" vraća se pisac k realnom životu i čezne

spojiti umjetnost sa životnom istinom. Osim toga izdao je pjesme „Bojažljivost i nada", knjigu „Svemu uz prkos" (Všemu na vzdory), u kojoj se očituje radost života. Napisao je i dramu Faëthon, a bavio se je literarnom i kazališnom kritikom. Umro je g. 1917.

Jan z Wojkowicz (rodjen 1880) je sanjar melanholičar, koji opjeva čarobne krase prirode u neobično zvučnim stihovima. Njegove su knjige pjesama: „Poezija", „Meditacija", ciklus „Elegija i nostalgija", te knjiga balada „Tmine i svjetla". Od proze se osobito ističe njegov autobiografijski roman „Gerda", pun pesimizma.

Mimo Karaska ze Lvovic pripadao je dekadentima duboki simboličar Karel Hlavaček (1872—1898). Njegove su pjesme melanholične, stihovi zvučni, a finom ironijom pokazuju pesimističku pjesnikovu dušu. Zbirke Hlavačkovih pjesama Kasnije k jutru (Pozdě k ránu)i Osvetljiva kantilena prikazuju srednji vijek i osamnaesto stoljeće u svojim čarobnostima kao i današnje bolesti. Izdao je Sokolske sonete, u kojima pjeva radost od života u duhu Fügnerovu i Tyršovu.

Otpor proti simbolizmu.

Viktor Dyk (rodjen 1877) je redaktor literarnog časopisa i narodni poslanik. Za vrijeme svjetskog rata bio je neko doba zatvoren u Beču.

Viktor Dyk je glavni reprezentant poezije protivne simbolizmu. Za te pisce poezija simbolička je otporna, jer da je nerazumljiva, te da se ta poezija udaljuje od istinskog života. Pjesnici vraćahu se socijalnim, političkim i patriotskim pitanjma pravog života. Ispočetka bijaše njihova poezija protisocijalna i ironička. Ti pisci proglasili su da je zlo glavno životno počelo, a da imade svoj korjen u prirodi, svemiru i ljudskom srcu. Često su držali to za zlo, što

društvo drži za dobro. Odobravali su rad onih, koji su se bunili proti društvu i njegovim ustanovama. Kasnije ti pjesnici promijeniše svoju antisocijalnu koncepciju.

Viktor Dyk, odlikovao se je kao pjesnik i kao prozaičar. Krasna je Dykova zbirka elegijskih novela „Pjesma o vrbi". Njegovi romani Prosinac i Konac Hackenschmiedov prikazuju češko doba devedesetih godina sa strane socijalne i političke, te su od vrijednosti za upoznavanje života tadašnje mladeži.

Od nigeovih drama ističu se: Glasnik (Posel) iz vremena bijelogorske bitke, te Revolučna trilogija (Figaro, Žaba krastača, Poraženi) iz doba Ljudevita XV i velike francuske revolucije i Ondřej i zmaj (primitivna satirička basna). Jedna od najboljih njegovih drama je Zmoudření Dona Quijota (pjesnička tragedija).

Najbolje se opaža njegova satira u zbirkama pjesama A porta inferi, Sila života, Taštine. Od njega polaze dvije epske pjesme Buntovnici i jedan ciklus balada: Miljenka sedmorice razbojnika. Najbolja su djela Lehké a težké kroky (Laki i teški koraci), Anebo (Ili), Okno (Prozor), Poslední rok (Zadnja godina) i Podle cesty (Pokraj puta).

U svojim prvim pjesmama bio je Viktor Dyk protisocijalni buniteli, koji je nenavidio udobnu društvenu krijepost, a živo je simpatizovao sa protidruštvenim ljudima. Od njegovih pjesama protisocijalnih ističe se zbirka „Buntovnici" (Buřiči), a glavno mjesto zauzima epska pjesma „Tri". U pjesmi „Tri" crta pjesnik tri zločinca koji pri svom susretu pripovijedaju jedan drugome svoj život. Sva tri neprijatetlji su ljudskog društva, te radošću počinjaju zločine.

Miljenka sedmorice razbojnika je pjesma, u kojoj pjesnik opjeva život sedmorice razbojnika i njihove miljenke. Oni svi nju jednako ljube, a ona veselo podnosi pogibeljni razbojnički život, te s njima dijeli dobro i zlo. Na koncu ih izdade, jer razbojnici ubiše jednog svog sudruga, njoj najmilijeg.

Dyk, buntovnik protisocijalni, u svojim kasnijim djelima postaje društven, a najbolje se opaža u djelima „Giuseppe Moro" i „Zápas Jiřího Macků". Giuseppe Moro plovi s ladjom na zapad po oceanu, te otkrivši novo kopno vraća se natrag u domovinu s drugovima i mornarima. Svi oni pomru i poginu na putu osim njega, te on sam dopre Genovi, da javi svoje otkriće i učini sretnu svoju domovinu. Ovdje je Moro simbol duše Dykove. Pjesnik vidi sreću u sreći svojih bližnjih.

U knjizi „Borba Jiřího Macků" Dyk nam crta starca, koji po smrti svoje žene iznova se oženi s mladom djevojkom Marinom. Marina uz starca sve više gine, a starac Jiří, da nju učini sretnom se otruje. Starac tu umire, da Marini vrati mladost, život i sreću.

Dyk pozoruje narodni češki život, te sa sarkazmom i ironijom pobudjuje pospanu narodnu energiju.

Naturalizam.

Naturaliste opisuju najčešće surovog, nemoralnog, strastvenog i pokvarenog čovjeka, pokazuje borbu čovjeka s bijedom, alkoholom i s kojom drugom strašću. Popisuju najzabitnija i najnečistija mjesta u gradovima, bijedne, čadjave gostione i krčme, u kojima alkohol i igra na karte razore zdravlje i blagostanje radnika. Naturalist je prirodopisac ljudskog društva, jer proučava ljudske životinje u prirodnoj okolici. Najradje proučava ljudske nagone i strasti, te pokazuje često čovjeka kao zvijer bez osjećaja i bez svake odgovornosti.

Oduševljeni pristaša ruskog realizma i fracuskog naturalizma je Vilem Mrštik (1863—1912). Pod uplivom Zolovim stoji u svojim romanima: Svibanjska priča i Santa Lucia. U romanu „Svibanjska

priča" crta pisac ljubav dvoje mladih duša, koji brzo prožive na svojim sastancima u šumi sretnu „svibanjsku priču". Mladi pravnik ode sa ladanja, da dovrši ispite u Pragu a bi mogao zaprositi ruku djevojčinu. Pisac donaša istodobno krasni popis prirode. Taj idilički roman Vilema Mrštika „Svibanjska priča" (Pohádka máje) preveden je na srp.-hrv.

Tragički studentski roman „Santa Lucia" prikazuje sliku iz života siromašnog brnjenskog abiturienta u Pragu, kojega studentske nepovoljne prilike upropaste.

Treći nedovršeni roman iz studentskog života je Zumři. Izdao je nekoliko zbirka pripovijesti iz moravskog seoskog života: Sjene, Slike, Babetta i t. d. Sjene (Stíny) su naturalističke slike iz južne Moravske. Prevodio je romane ruskih pisaca Tolstoja, Pisemskog, Garšina i drugih.

Sličan je Mrštiku redaktor brnjenski Josef Merhaut (1863—1907). Izdao je u prozi: Pripovijesti, Zmija i druge pripovijesti, Crno polje, u kojim knjigama crta brnjenski zanimljivi život sa strane narodne i socijalne, a to je život siromašnih porodica. Najbolja je knjiga Crno polje (Černá pole). Romani Andjeoska sonata i Vranov crtaju vjerske i narodne ideale. Vranov je u glavnom slika javnog života u Moravskoj, dok Andjeoska sonata je pokus o preporod u katoličkom duhu kao i slavljenje domaje. Poslije smrti Merhautove izdane su njegove pjesme i Izbor feuilletona. Merhaut poznaje dobro ljudske naravi i ima veliko životno iskustvo, što se opaža u njegovim djelima.

Naturalistički je pisac Josef K. Šlejhar (1864—1914). Na njega utjecahu ruski realiste, a osobito Dostojevski i Gogolj. U svojim djelima prikazuje divlje ljudske strasti i nagone, te naglašuje milosrdje prema slabićima i mučenim životinjama. Za Šlejhara cilj je umjetnosti, da otkrije bolesne ljudske rane te da ih liječi, a time će dospjeti ljudstvo k moralnom

preporodu preko kršćanske ljubavi i čovječnosti. Izdao je mnogo pripovijesti i romana: Dojmovi iz prirode i društva (dojmovi više o trpećim životinjama i bilinama nego o ljudima), Tamno, Malogradska idila, Pakao (iz života tvornice šećera), Lipa, Umorstva (Vraždění) i t. d. Šlejhar osudjuje modernu civilizaciju, jer da ona povećaje zlo u svijetu.

Od žena, istakla se je Ružena Svobodová (1868—1920) kao romanopisac. Djela njezina dišu kultom života i ljubavi. Svobodová sa svojim djelima cilja da podigne modernu ženu i poboljša njezinu sudbinu, te u njima prikazuje osobito proste ljude i njihovu požrtvovanost za bližnjega. Na Svobodvu su uplivisala djela Turgenjeva i Dostojevskog. U posljednjim njezinim djelima se opaža ljubav k životu i dizanje slave i hvale njemu. Njezine junakinje su više idealne, prožete altruizmom. U njima prikazuje Svobodová svoje misli, da je cilj ženin bojovati za plemenite ideje i utjecati o razvoj višeg duševnog života. Svobodová počela je kao pisac naturalista, što se vidi iz romana Razbijeno (Ztroskotáno), Na pjeskovitom tlu (Na písčite půdě) i u novelama Preteški klas Přetížený klas). U tim djelima opisuje bol prevarenih žena, koje trpe u boju svojih ideala sa zbiljom života. U djelima Zamotana vlakna, Miljenke i Iremski perivoj (Irémská zahrada) prikazuje razne ženske tipove. One energički bojuju za svoje samoodredjenje i da upotrebe svoje duševne sile pokraj muževa. U romanu „Zamotana vlakna" crta nekoliko ženskih tipova sa bolesnim strankama njihove sudbine i slabosti. U romanu „Miljenke" osvijetlila je Svobodová problem čiste ljubavi. „Iremski perivoj" je posljednji njezin veliki roman.

Od pripovijesti ističu se: Uzaludne ljubavi, (Marné lásky) i Posvećeno proljeće (Posvátné jaro), u kojima se zrcali ljubav nesretnih žena. U pripovijestima Stazima srca (Pěšinkami srdce), Plameni i plamenići, te u novelama Crni lovci (Černí mys-

livci) prikazuje mimo ljubavi osjećaj dužnosti prema siromasima i nesretnicima. Od spomenutih djela ističe se „Crni lovci", u kojem djelu podaje Svobodvá krasnu sliku moravskog Valašska, divljih beskidskih šuma i tamnih sudbina lovaca. Uspomene na oca i južnu Moravsku prikazala je Svobodová u knjizi „U rodnom selu". Dojmove sa svojih putovanja ocrtala je u dvjema djelima Talijanski listovi i Boje Jugoslavije.

Dvije najznamenitije žene u češkoj književnosti su do danas Božena Němcová i Ružena Svobodová.

Bolesti i strasti ženske duše prikazuje u lirici i u prozi Ružena Jesenská (rodjena 1863), učiteljica na Smichovu. Njezine zbirke pjesama Konac idile, Balade i pjesme i t. d. prikazuje svoju čežnju po idealima i ljubavi. Od proze ističu se zbirke novela: Novele, Čežnja i ljubav, Mimo svijet i Roman jednog djeteta (iz staropraškog života. Pisala je romane: Legenda žalosne zemlje (sudbina Zděnke Havlíčkové), Notturno More, Plesačica i t. d. Jesenská pisala je i drame.

U svoji romanima Jesenská najradje crta elegijsku djevojačku ljubav.

Od žena, kao kritičar, ističe se Zděnka Háskova rodjena 1878). Napisala je manji roman iz života mladih, naprednih studentkinja s naslovom Mládí (Mladost). Svoje kritičke članke dava u dnevnicima, a osobito u dnevniku Česká Republika.

Od drugih žena, u češkoj modernoj beletriji, ističu se Marie Majerová i Božena Benešová.

Marie Majerová (rodjena 1879) crta obično život radnničkih žena i djevojaka. Napisala je nekoliko pripovijesti romana: Djevičanstvo (o životu rudarske i gradske služinčadi), Divlja ljubav (iz života praškog i bečkog), Iz livada i gora (dojmovi iz skitanja po Slovačkoj), Trg republike, Najkrasniji svijet i t. d. Krasno je njezino djelo Mučenice (Mučenky), u kojemu crta mučeništvo žena, stvorenih za jedinoga muža, a za njih nema života mimo ljubavi a

nema ljubavi mimo toga, kojemu su ju jednom darovali.

Božena Benešová (rodjena 1873) traži u svojim djelima etičko pomirenje, a pokazuje u njima, kako mnogo mora trpjeti mlada ženska duša. Od novela ističe se Tvrda mladost (Kruté mládí). Najveće njezino djelo je roman „Čovjek", u kojemu crta prokleto djelovanje Beča na život moravske Slovačke.

Jedan od najpopularnijih čeških pjesnika je Petr Bezruč (vl. imen. Vladimir Vašek, rodjen 1867 u Opavi, Šlesko). Bezruč u svojim pjesmama prikazuje bijedu podjarmljenog češkog puka u Šleskoj. Taj puk isisavaju njemački i poljski kapitaliste, te dovode u te krajeve njemačke i poljske radnike. Pjesnik u svojim očajnim pjesmama nazorno i živo ocrtava ne samo bijedu češkog radnika od Opave do Ostrovska nego i njegovo ponjemčivanje. Boli ga i to, da i sami Poljaci stvaraju od Čeha Poljake. Na taj način gine jedna grana češkog naroda. Pjesme su izašle prije svjetskog rata, kada je češki čovjek u Šleskoj trpio pod utiskom Nijemaca i Poljaka. Danas su se prilike dovoljno promijenile. Bezruč izdao je zbirku svojih pjesama pod naslovom Šleski broj. Kasnije je zbirka bila razmnožena o nekoliko pjesama u „Šleskim pjesmama". „Šleske pjesme" računaju se medju najbolje pjesme češkog parnasa koliko svojim sadržajem, toliko glazbom jezika i šleskog narječja, kao i dojmljivim patriotskim riječima. U njima pjesnik prikazuje ne samo svoje junake, nego i žar svoje narodne duše, koja očajava nad tragikom svog kraja. Od te zbirke najbolje su pjesme: Bernard Žor, Polje na gorama, U zemlji pod gorama, Marica Magdonova i t. d.

Bezruč je pjesnik socijalne bijede i nepravednog narodnog ugnjetavanja, osobito čeških rudara na Ostravsku i Tješinsku.

Već je spomenuto, da je Xaver Dvořák reprezentant moderne katoličke poezije. Najbolji beletri-

sta moderne katoličke proze je Jindřich Šimon Baar (rodjen 1869). Kao pripovijedač ističe se Baar sa svojim romanima i pripovijestima iz svećeničkog i seljačkog života. Najbolje njegove radnje su: pripovijest „Za kravicu", idila „Jan Cimbura", roman „Posljednji iz roda Sedmerova". Vrijedni su spomena romani: Cesta križova, Posljednji sud, Holoubek, Župska gospodja. U romanu „Cesta križova" prikazuje jade pravog češkog seoskog župnika. Krasna je pripovijest iz njegova rodnog kraja „Za kravicu" (Pro kravičku).

Baar crta realistički priprostim stilom seljake, te i život seoskih župnika. On prikazuje rado nezadovoljstvo, bol i patnje današnjeg modernog svećenstva, budući da je i sam svećenik. Najradje crta odnošaje župnika prema vjernicima i prema ljudskom društvu. Nekoja njegova djela su doživjela više izdanja.

Karel Matěj Čapek-Chod (rodjen 1860) je jedan od boljih romanopisaca danas živućih. On opisuje duševno i tjelesno preopterećene ljude, ljudsku bijedu, te prikazuje i bolesna duševna stanja. Od njegovih pripovijesti i romana ističu se: Pripovijesti, Najzapadniji Slaven, U trećem dvoru, Kašpar Lén, Turbina, Antonin Vondrejc, Jindrové, Větrník, Ad hoc. U trećem dvoru i Kašpar Lén su naturalistički romani iz života praških radnika. Iz života praške buržuazije, a osobito iz života praškog industrijalca je roman „Turbina" (1917). Roman „Antonín Vondrejc" prikazuje sudbinu i tragičku smrt nesretnog praškog korektora i pjesnika. U romanu „Jindrové" crta pisac praško društvo za svjetskog rata, a osobito odnošaj oca i sina. Sva tri romana prikazuju propadanje praškog gradjanstva. Ti njegovi romani ne davaju utjehe niti moralnog oslobodjenja.

Od njegovih dramskih igara ističu se: Begov samokres i Krijesovi (Slunovrat).

Čapek-Chod ostao je i u posljednjim svojim romanima naturalistički pisac.

Drama.

Jaroslav Hilbert (rodjen 1871, inžinir u Pragu). Hilbert je moderni dramatičar, a uzorom su mu Ibsenove drame pri tvorbi vlastitih drama. U svojoj drami krivnja (Vina) pokazao se je kao dobri poznavaoc ljudske duše, te je doživjela uspjeh, a osobito priprostom gotovo klasičkom dramatskom arhitekturom. Na gledaoca čini silni dojam tragika kao i svježi dialog drame. U toj drami riješava pisac problem krivnje (grijeha) mlade djevojke. Ne mogavši riješiti za sebe krivnje, baca se djevojka sa prozora na put.

Djevojka u borbi vlastite savjesti sa ljudskim društvom gine. Nije sposobna da vara zaručnika, budući da njezina savjest joj donosi pred oči grijeh sa prvim ljubavnikom.

Drama Pest, prije nazvana o Bogu, crta vjersku pobunu majke skrušene sudbinom. Najveća Hilbertova drama je historijska tragedija Falkenštejn, kojoj je gradja iz češke historije srednjeg vijeka. Pri toj drami autor gleda, da na prošlosti riješava pitanja sadašnja. Od drugih igara vrijedne su spomena dramatska pjesma Kolumbus, Češka komedija, Njihova sreća (ljubavna drama). Hilbert je napisao mnogo pripovijesti i roman Vitez Kura (Rytíř Kura). U tom romanu crta pisac pokvareno djelovanje kapitalizma. Uzeo je gradju romanu iz praškog života.

Mimo Hilberta ističu se kao dramatičari Jaroslav Maria-Mayer, Fraňa Šrámek, Arnošt Dvořák, Jiři Mahen, Fr. Langer, Emil Treval, Stanislav Lom, Josef Čapek, Karel Čapek, Otokar Fischer.

Jaroslav Maria (vl. im. Jar. Mayer, rodjen 1870). Pisac se zanima u svojim dramama raznim teškim životnim pitanjima. Njegove su drame pisane u duhu

Ibsenovu. Od tih ističu se: Komedija Tristan (iz junačkog doba), tragedije Parisina i Torquato Tasso.

Fráňa Šrámek (rodjen 1877) u svojoj drami Leto (iz djačkog života), kao u dramama Hagenbeck(iz svjetskog rata) i Zvonovi, prikazuje mlade ljude u svojim strastima i nagonima. U drami Zvonovi prikazuje Šrámek razuzdane strasti u stanovništvu sela za vrijeme rata, kada tom stanovništvu iščezne kategorički imperativ savjesti, pošto im oduzeše zvona.

Šrámek izdao je zbirke lirskih pjesama: Života bijedo, Ipak te ljubim (satirički stihovi), Modri i crveni. Najbolja je njegova zbirka pjesama Brana (Splav).

Od njegovih pripovijesti se ističu: Srebrni vjetar (iz studentskog života), Topola (Osika), Raskršća (Křižovatky). U romanu „Tijelo" pisac slavi ćutila i nagone kod čovjeka. U njemu Šrámek prikazuje prostu prašku djevojku, koja dopušta sebi svu slobodu i radost od života. Bijaše toj djevojci cilj, da se uda, ali za bogatog i snažnog muža. Uda se mlada za inžinira, kojemu jedva ostane vjerna. Ali svjetski rat oduzme joj muža, koji ode na frontu, a ta zvijer žena odbaci svaku sa sebe odgovornost i dade odušku svojim strastima.

Arnošt Dvořák (rodjen 1880) poznat je sa historijskom igrom Kralj Václav IV, Husiti i dramatskom slikom Knez, o Přemyslu oraču. Njegova dramatska slika Knez prikazuje doba češke kneginje Libuše. Tu nam crta autor pobunu stanovništva zemlje proti bogova, u kojoj pobuni izlazi kao pobeditelj Přemysl, koji je podigao vjeru u vlastitu snagu čovjeka. Vaclav IV je tragedija kralja, u čijem srcu teče romanska krv i koji preko svoje ljubavi ne može se sporazumeti sa sjevernim narodom.

U Husitima htjeo je otkriti razne vjerske, socijalne i ljudske strasti za husitskog doba. On je htjeo prikazati tragediju češkog naroda, koji koleba

u to doba medju dvjema polovima vjere: boj proti antikristu i ne brani se zlu. Igra je puna patosa.

Kao dramatičar, pripovijedač i liričar ističe se Jiři Mahen (rodjen 1882), dramaturg Narodnog kazališta u Brnu. Izdao je zbirke lirskih pjesama: Plameni, Balade, te epsku pjesmu Schirocco. Od proze ističe se roman iz studentskog života „Drugovi slobode" (Kamarádi svobody). Izdao je nekoliko svezaka pripovijesti.

Najbolje njegove su drame: Janošik; Mrtvo more; Nebo, pakao i raj. U drami Janošik podaje Mahen sliku iz života slovačkog junaka Janošika i njegovih drugova. Janošik uči za popa. Kada mu isprebijaše na mrtvo oca na vlastelinskom plemićkom dvoru, i vidjevši kolike nepravde podnosi u nevoljništvu slovački puk, ode u goru hajducima. On postade njihov vodja, harambaša. Zabranjuje ubijati svojim drugovima. Ali na koncu sam dade ubiti raskošnika i pokvarenog mladića Šandora, grofoskog sina, jer je silom htjeo dočepati se Janošikove miljenke Anke. Prevaren i izdan sa drugovima umire na vješalima u Sv. Mikulašu. Pisac je prikazao Janošika kao čovjeka, koji postaje junakom, zaboravljajući na sebe, žrtvuje svoje sile i svoj život za narod, puk, siromahe, pravednost i pravo.

Mahenova drama Mrtvo more ima gradju iz istočne Češke za doba Marije Terezije, u kojoj je prikazana borba medju istinom i ljubavi domovinske u boju za vjerska načela. Mahenova ratna igra Nebo, pakao i raj prikazuje život slijepca za svjetskog rata. Vojnik oslijepivši na ratištu vraća se svojoj kući. Ovdje se otruje, da oslobodi sebe od duševnih muka.

Stanislav Lom izdao je više drama, a najbolja mu je Vodja (Vůdce), u kojoj prikazuje Mojsiju kao vodju židovskog naroda. Mimo njega ocrtana su dobro glavna židovska plemena sa njihovim poglavicama. U glavnom prikazuje prelaz židovskog naroda

kroz pustinju u obečanu zemlju. U toj drami riješava Lom problem o poslanstvu (misiji) naroda, te odnošaj mase (puka) k velikom individuu, koji svojom vjerom, samoćom i bolešću osvaja obečanu zemlju.

František Langer (rodjen 1885) je liječnik, koji je dugo doba boravio u ruskim legijama. Napisao je narodnu tragediju Sveti Václav i dramu iz savremenog života Milioni, u kojoj riješava problem novca. U zadnje je doba izdao komediju Deva kroz uho igle (Velbloud uchem jehlým).Ta komedija davala se je sa uspjehom u Pragu. Mimo to napisao je ciklus novela Zlatna Venuša.

Emil Tréval (vl. im. Václav Walter, rodjen 1859). Napisao je drame Rat bogova (Válka bohů), Credo (iz slovačkog života) i Tiberius (iz starorimskog doba). Mimo drama piše Tréval romane pripovijest, te rado se zanima sa iznimnim i bolesnim duševnim problemima. Spominjem te spise: Silniji nego milovanje, Teški trenutak i t. d.

Karel Čapek poznat je sa dramama Lupež, R. U. R. i Stvar Makropulus. Karel Čapek izdao je sa bratom Josefom Čapekom komediju Iz života kukaca. Ta komedija doživjela je uspjeh u Narodnom kazalištu u Pragu. U toj komediji crtaju autori prizore iz života leptira, mravenaca i drugih kukaca kao različite oblike ljudskog egoizma: erotiku, obitelj, kapitalizam, socijalizam i državu.

Josef Čapek napisao je dramatsku igru Zemlja mnogo imena, koja se je davala po prvi put početkom godine 1923 u Vinogradskom kazalištu. Pisac u njoj riješava problem o iskorišćavanju nove zemlje. Od svih dosada spomenutih dramatičara najbolje je uspio Karel Čapek sa svojom kolektivnom dramom R. U. R. Ta drama davala se je već u Americi i u Njemačkoj. R. U. R. (Rossum's Universal Robots"). Sadržaj u glavnom te drame je ovaj:

Mladomu inžiniru Rossumu podje za rukom iznaći proizvodnju umjetnog čovjeka kao jednostavni

stroj, veoma sposobnog za rad i imajući jaku sposobnost razuma, ali bez osjećaja. Na otoku Rossumovu rade velike tvornice na proizvodnji Robota (radnika), Roboti rade sve, a ljudstvo lijenčari, budući da je oslobodjeno od rada. Ali čovjek prestavši tjelesno da radi, počeo je i duševno lijenčariti. U ljudstvu se razviše strasti, nagoni i nasilja, te silni ratovi i umorstva doprinesu, da ljudstvo skoro izgine. Roboti poubijaše na koncu posljednje ljude, osim starog Alkvista, te mole ga, da ih posavjetuje o proizvodnji novih Robota. Alkvist na otoku Rossumovu radi pokuse, ali uzalud. Očajava i usne. Probudivši se nadje dvoje Robota, muža i ženu, gdje se ljube. Njima je najviše dao fiziolog Dr Gall neke osobite fiziološke materije. te oni osjećaju i čuvstvuju. Shvati, da se je dogodilo čudo. Čovjek je oživio u stroju. Stroj Robot postao je čovjekom sposobnim ljubavi i rasploda. Pošalje ih oboje u samoću, a hvali Boga, da nije dozvolio propast ljudstva. Oni su Adam i Eva, koji će dati novo pokoljenje. Čapek pokazuje u svojoj kolektivnoj drami kako ljudstvo pada. Čovjek se je odalečio sve više od prirode. Ljudstvo je stvorilo strojeve, da bi oslobodilo čovjeka od težeg rada. Mnogi žele odstraniti i ručni rad. Čapek vidi, da ljudi sve više lijenčare duševno i tjelesno napretkom civilizacije. U svojoj drami diže pisac glas: Vratimo se natrag k prirodi! Bez rada nema napretka duševnog i tjelesnog.

Tu se u drami sukobile dvije ideje. Ideja, koja krči puteve sve većoj civilizaciji i ideja vratimo se prirodi. Vidimo na koncu u drami pobjedu prirode preko ljubavi i nagona nad civilizacijom.

Ta drama prikazuje ne samo borbu o jedan ljudski život kao druge drame, nego se zanima o budućnosti svega ljudstva. Ovdje se riješava sudbina cijele zemlje.

Radi te drame može se ubrojiti Karla Čapeka medju prve češke dramatičare, te je s njom postigao i svjetsko ime.

Otakar Fischer poznat je više kao esejista, kritičar i pjesnik nego dramatičar. Napisao je drame Přemyslovci, Herakles i Orloj svijeta. Od njega su dvije zbirke lirskih pjesama „Kraljevstvo svijeta" (1911) i „Rasvijetljeni prozori" (1914). Vrijedne su spomena zbirke pjesama „Leto" i „Kruhy".

Beletria.

Od glavnih mladjih pisaca beletrista su: Karel Sezima, Ivan Obracht i Jan Vrba.

Karel Sezima (roden 1876) je darovit beletrista i poznat je kao literarni kritičar. Najbolja njegova djela su Passiflora (o nesretnom braku) i Host (o spasu mladosti, ljepote i ljubavi pred slabošću srca i duha).

Passiflora. Pisac u tom romanu prikazuje život mlade žene, Klare, koja pobjegne od prostopašnog muža kući svoje majke. Ubijena na duši i tijelu provodi posljednje godine života s prijateljem Pavlem Braunem. Roman je psihološki. Preveden je na srp.-hrvatski.

Ivan Olbracht (roden 1882), redaktor u Pragu. Napisao je dva znamenita romana Tamnica najtamnija (Žalář nejtemnější) i čudno prijateljstvo glumca Jesenia (Podivné přátelství herce Jesenia). Taj drugi roman ima gradju iz kazališnog života. U romanu Tamnica natamnija pisac prikazuje tragediju naglo oslijepljenog čovjeka. U njemu ističe pisac oslobodjenje duha od erotičke ljubavi, koja je tamnicom tamnijom nego fizička slijepoća, stoga što veže unutrašnju slobodu i slabi duševne sposobnosti. Roman je psihološki.

Jan Vrba (rodjen 1889) je daroviti i plodni pisac. Mimo lirskih pjesama (Jutarnji lov) izdao je nekoliko romana iz ladanjskog života, u kojima prikazuje karakteristične, često egoističke i tvrdoglave seoske tipove. Najglavniji su njegovi romani: Dolina, Božji mlinovi i Jan Martin Šanda. U romanu Dolina prikazuje boj medju seljacima o komad polja. U Božjim mlinovima crta hodski život. U romanu „Jan Martin Šanda, poslušni sluga Gospodinov" podaje sliku iz svećeničkog života. Krasne su njegove kratke crtice u zbirkama Šuma (Les) i Sazava.

K ovim piscima pridajem imena nekoliko njih manje istaknutih: Karel Šarlih, František Kohl, Richard Weiner, Josef Uher, Josef Matějka, E. Sokol i Karel Scheinpflug. Mimo tih pripovijedača beletrista spominjem još tri prilično dobra pjesnika: Rudolf Těsnohlídek (rodjen 1882); Jan Opolsky (rodjen 1878), dekadent i Antonin Macek (rodjen 1872), socijalni pjesnik.

Jedan od najpopularnijih romanopisaca je B. Zahradník-Brodský, kojega su djela raširena po gradovima i selima Češke.

Ima u češkoj literaturi nekoliko pjesnika mladje generacije, koji su sa svojim pjesmama stekli priznanja od kritike i od općinstva. Najglavniji od tih su: Stanislav K. Neumann, Toman, Křička, Josef Hora, Jakub Deml, Miloš Jirko, Jiři Wolker i Jaroslav Seifert.

Stanislav K. Neumann (rodjen 1875), bivši redaktor nekoliko časopisa. Negova poezija bila je ispočetka silno individualistička. Bio je neprijatelj društvenog reda, te sanjaše o vladi protukršćanskog Satana na zemlji, u duhu anarhističkom. Ovamo spadaju njegove zbirke pjesama: Apostol sam novoga života, Apostrofi ponositi i strastveni, Satanova slava medju nama.

Ali taj isti Neumann mijenja svoje nazore, te se vidi velika razlika u njegovim zrelijim pjesmama od prvašnjih individualističkih. On prelazi k naturalizmu. Pjesnik opjeva krasni novi život, oslobodjenje pro-

letarijata iz tvorničkog ždrijela i velegradskog pakla, opjeva plodnu snagu zemlje i sunca, kao i raskoše uma i nagona. Ta poezija je poezija civilizačna. Zbirke te poezije su: Knjiga šuma, voda i briježovitih strmina; Boginje svetice i žene; Nova pjevanja (u njima opjeva i slavi telegraf, telefon, električnost i druge mogućnosti današnje ljudske civilizacije). Neumann veliki individualista postaje privrženik i član ljudskog društva, u kojemu iščezava svaka individualita, postaje komunista. Ali se opet vraća individualizmu.

Karel Toman (rodjen 1877), pisac u Pragu. U svojim zbirkama pjesama crta svoju bol i prkos. Te zbirke su: Priče krve (1898), Torso života (1902), Melanholička put (1906), Sunčani satovi (1913). U knjizi „Měsíce" pjesnik tuguje nad sudbinom naroda za svjetskog rata. Karel Toman sačuvao je u svojim pjesmama intimnu duhovnu melodiju.

U njegovim stopama ide mladi češki pjesnik Petr Křička (rodjen 1884) sa svojim zbirkama pjesama: Šípkový keř, Bílý štít i Hoch s lukem. Najbolja od njegovih zbirka pjesama je zbirka lirskih pjesama „Šípkový keř" (Šipkovi grm). U toj zbirci prikazao je pjesnik uspomene svojeg djetinjstva i ispovijed svoje ljubavi. Tu dolaze slike pjesnikova života na ratištu. Te pjesme prodiru u dušu čitaoca sa svojom nježnošću i sentimentalnošću poput pučkih pjesama.

Josef Hora (rodjen 1891). Hora slično kao i Neumann u zadnjim svojim pjesmama odvratio se je od civilizačne poezije. Držalo se je, da civilizacija sa svojim komunikačnim sredstvima i izumima telegrafa, telefona i t. d. pobratimi svijet i duševno sjedini, te uslijed toga razvila se je civilizačna poezija. Ali za svjetskog rata pokazalo se je ljudstvo surovo, a napredak njegov preko civilizacije još više stvorio je prapast medju klasama. Pisci odalečivši se od civilizačne poezije padoše u drugi ekstrem u komunizam. Takav je Neumann, takav je Josef Hora. Oba su komuniste.

Josef Hora izdao je zbirke pjesama Strom v květu (Stablo u cvatu), Pracující den (Radni dan), Básně (Pjesme). Premda je njegova poezija tendenciozna, ipak iz nje vrije jaka pjesnikova inspiracija. Opisuje pjesnik u zbirci pjesama „Stablo u cvatu" život velikog varoša i bijeg iz njega na ladanje, u čistu prirodu. Tu u svetoj prirodi uživa. Pjesnik živi životom kolebavim. Selo mu pruža mir duše, a grad pruža utaženja strastvenih zagrljaja. Pjeva pjesmu tijelu, danu, Rusiji, željeznim mostovima, novinama i slavi revoluciju. On je socijalista, a to komunista. Vjeruje u kolektivizam kao spasu ljudstva.

Svi komunistički pjesnici smatraju sebe propagatorima nove ljudske organizacije po načelima komunizma, te dobrovoljno stavljaju svoju osobnost u redove društva. Masa je za njih sve, a pojedinac je samo neznatni dio te mase. Ipak vidimo, da i masa propada bez velikih individua. Bez silnih individua nema napretka ni u ljudskom društvu.

Talentirani je pjesnik Jakub Deml (rodjen 1878). Pripada družini katoličke moderne kao Xaver Dvořak. Deml je župnik u Moravskoj. Ističe se njegova zbirka pjesama „Notantur lumina" (1907). U njima pjesnik opaja se posmrtnim životom, slično kao i drugi katolički mističari. Pjesme su dosta slikovite.

Miloš Jirko je pristaša vitalističkog naturalizma u češkoj lirici. Ističu se dvije njegove zbirke pjesama „Cesta" i „Znici svět" (Zvučni svijet). U zbirci pjesama „Cesta" podaje pjesnik svoje uspomene na rodno selo, moravske gore, šume i uspomenu na majku, a tek se zatim zagrije za praškim životom. On opjeva plodnu snagu zemlje, slavi ženu, dava hvalu strastvenom mužu i miluje stvari, slike na stolu, knjige i t. d. Opaja se životom slušajući gusle u kavani. Te pjesme su više pjesme dojmova. Pjesme pak

„Znici svět“ (Zvučni svijet) su zapjenjene krvlju i ćutilima, omamljene tijelom, svijetom i stvarima.

Jiří Wolker bijaše ispočetka ekspresionista u svojim lirskim pjesmama, što se dobro opaža u njegovoj prvoj pjesničkoj zbirci „Host do domu“. Njegova poezija je apologija čovjeka. Vjeruje u dobrotu ljudskog srca i u krasu ljudske duše. Wolkerova lirika je poezija najprostijih ljudskih istina i osjećaja. Pjesnik osjeća sa svim živim bićima ta i cvijet je njegov brat. Za njega i smrt samo je tihi odmor iza umornog života. Nema zla na svijetu, koje bi te moglo susresti. Svuda prodire božanstvo u svijetu, a Bog se pojavljuje svaki čas kao svijet. Wolker kao i drugi češki ekspresionisti su altruisti i neprijatelji nasilja. Zanosili su se svi ti pjesnici za vizijama. Wolker odvratio se je od tog psihizma, te je u drugoj svojoj zbirci prešao k poeziji kolektivnoj, komunističkoj. Wolker u zbirci „Těžká hodina“ (Teški sat) crta svijet sa krvavim ranama. Ali on vjeruje u otkupljenu snagu ljudske bolesti, u herojsku moć ljudskih sanja i tajnu moralnu svezu svih sudbina i dogadjaja. Wolker ukratko da se izrazimo vjeruje u bratstvo ljudi.

Jaroslav Seifert je mladi pjesnik, koji u svojoj zbirci pjesama „Město v slzách“ (Grad u suzama) pripovijeda o životu siromašnih i poniženih, te propagira smrt današnjem društvenom poretku. On je neprijatelj civilizacije, kao da je ona kriva nepravdama u svijetu, te misli, da će uništenjem civilizacije nastati novi red i nove ideje u svijetu. Nastat će novi svijet. Moglo bi mu se prigovoriti, da civilizacija znači napredak, te da nije civilizacija kriva, što su ljudi surovi. Uzgajajte mladost drukčije, bit će i život drukčiji. Ulijte u ljudska srca ljubav prema bližnjemu, svijet će se odmah promijeniti.

Seifertove su pjesme sa strane umjetničke prilično silne.

Poezija na Slovačkoj.

Dva pjesnika, koji se istakoše na mladom slovačkom parnasu su Ivan Krasko i Martin Razus. Ivan Krasko rodjen 1876), vl. im. Ján Botto ml. je prvi moderni slovački pjesnik. Izdao je dvije zbirke pjesama „Nox et solitudo“ i „Stihovi“ (Verše). U prvoj zbirci pojavljuje se pesimizam radi nesretne ljubavi i radi nesretne sudbine vlastitog plemena. Druga zbirka podaje njegovu nadu u bolju budućnost Slovačke. Pjesme se ističu zvučnim stihovima. Njegova se poezija približuje poeziji Sovinoj i Karaskovoj.

Martin Razus (rodjen 1888), evangelijski župnik na Slovačkoj. Razus je najplodniji pjesnik mladje generacije. Njegova se je muza razvila za vrijeme svjetskog rata. Izdao je zbirke pjesama„Z tichých i burnych chvíl“ (1917), „To je vojna“! (1919), „Hoj, zem drahá“.

Izdao je dramu Hana, u kojoj prikazuje nesretnu sudbinu žene ostavljene za vrijeme rata.

Od slovačkih književnika mimo ovdje do sada u knjizi spomenutih istakoše se kao realisti Jan Čaják, Josef Gregor-Tajovský, Timrava od starijih pripovijedača, od mladjih Hana Gregorová. Mimo Kraska i Razusa kao pjesnici ističu se Ivan Gall rodjen 1886), Jan Jesenský rodjen 1873), Vladímir Roy (rodjen 1885) i Štefan Krčméry (rodjen 1892).

Češka moderna kritika.

Češka moderna kritika ima nekoliko darovitih kritičara i estetičara. Od tih ističu se osobito dva mlada čovjeka Miroslav Rutte i František Götz.

Miroslav Rutte izdao je tri istaknuta djela: Nový svět, Strach z duše i Literatura Československa u djelu Nové évropské umění a básnictví. U tom posljednjem djelu pokazao je dobru orientaciju kroz

modernu literaturu. U svom djelu „Strach z duše“ diže glas proti filozofije komunizma, površnog optimizma i jednostranog senzualizma.

František Götz je darovit pisac kritičar. Vrijedna su dva djela iz kojih se može razabrati, da se je pisac dugo interesovao za cjelokupnu literaturu češku novog doba, a osobito najmladjom češkom poezijom. Ta dva djela su „Novodoba literatura česka ve škole“ i „Anarchie v nejmladši české poesii“.

Prvo djelo je više literarno historičke vrijednosti, dok drugo ima kritičku cijenu. U djelu „Anarhija u najmladjoj češkoj poeziji“, Götz razdijelio je modernu poeziju češku na pojedine pjesničke smjerove: kubismus, vitalistički naturalizam i ekspresionizam.

Češka literarna historija.

Češka literarna historija ima osim spomenutog profesora Jaroslava Vlčeka i prof. Arne Nováka nekoliko savjesnih istraživaoca literarnih spomenika. Od tih literarnih historičara vrijedni su spomena i u ovom malom djelu: Jan Máchal, Josef Hanuš, Jan Jakubec, Václav Tille, Václav Flajšhans, Josef Truchlář, František Bílý, Leander Čech, Antonin Truchlář, Arnošt Kraus, Jan Vobornik, Albert Pražák i Miloslav Hýsek.

Slovačka literarna historija ima dva izvrsna istraživaoca a to su: Pavao Bujnak i Josef Škultéty.

Primjedba.

Autor je upotrebio za svoju knjigu sva moguća literarno-historička i estetička dela literature češkoslovačke, a osobito ovdje navedena:

Literatura česka devatenactého stoleti. Jaroslav Vlček, Dějiny české literatury. Jan Jakubec, Dějiny literatury české od nejstarších dob do probuzení politického.

Jan Jakubec und Arne Novak, Geschichte der čechischen Literatur. Die čechische Literatur der Gegenwart. Přehledné dějiny literatury české od nejstaršich dob až po naše dny od Jana V. Nováka (doba stara i srednja), od Arne Nováka (doba nova). V. Flajšhans, Pisemnictví české slovem i obrazem. F. X. Šalda, Moderní literatura česká (přehled) Pavel Vaša, Katechismus české literatury. Arne Novák, České pisemnictví s ptačí perspektivy. Fr. Mejsnar, Přehled dějin české literatury s ukázkami. Václav Ertl, Rukovět dějin české literatury. Dva sveska. Doba stara i doba srednja. Dr. Albert Pražák, Rukovět dějin české literatury. Doba nová. Jan Menšík, Rukovět dějin české literatury. Doba nejnovější a úvod do poetiky. Gustav Pallas, Populární dějiny literatury československé. František Götz, Novodoba literatura česká ve škole. František Götz, Anarchie v nejmladší české poesii. T. Glos a Al. Gregor, Rukovět českého jazyka. Viktor Přerovský, Literatura slovenská. Fr. Frýdecký, Slovenska poesie XIX století. Miroslav Rutte, Nové evropské umění a básnictví. Iz tog djela upotrebljena je Literatura češkoslovačka XX vijeka. Ova moja knjiga **Povijest češkoslovačke literature** je djelo ne samo ovih radnja nego i vlastitog iskustva. Dok sam bio nastavnikom u Pragu na realci imao sam prigode upoznati se sa češkom literaturom. Slovačku literaturu upoznao sam u Bratislavi, gdje sam se nalazio na trgovačkoj akademiji kao nastavnik a na sveučilištu Komenskog kao lektor za srpsko-hrvatski jezik. U Bratislavi sam preveo sa djacima prve svoje crtice i pjesme u prozi na slovački, te ih izdao pod naslovom: Šimun Vlahov, Misli i fantazije, u hrvatskom i slovačkom jeziku. Tiskano u Zagrebu godine 1922.

To je prva knjiga koja je istodobno izašla u hrvatskom i slovačkom jeziku. Historija čehoslovačke književnosti je takodjer prvo djelo u srp.-hrv. jeziku, a cilj joj je upoznati Hrvate, Srbe i Slovence sa čehoslovačkom književnošću.

Autor.

Navodim na ovome mjestu nekoja čehoslovačka djela, prevedena na srpsko-hrvatski jezik:

Komenský Jan Amos: Informatorium za školu materinsku. S češkoga originala preveo Vjenceslav Zaboj Mařik; Velika didaktika, preveo J. Milodragović; Svet u slikama, preveo Jovan M. Popović.

Třebízský Václav Beneš: Zabludjele duše. Roman iz doba ropstva češkog naroda. Preveo Selim Rakošev.

Němcová Božena: Draga (Karla). Pripovetka iz češkog života seoskog. Prev. A. Sandić. Novi Sad. Bakica. Iz češkoga prev. Branimir Pekarić. Izabrane pripovijesti narodne. Preveo A. Harambašić.

Čech Svatopluk: Pripovetke. Preveo s češkog Sreten Popović. Prve brige. Preveo s češkog Vilim Rakoš. Žrtva lihvara. Preveo M. Rakoš. Izlet g. Broučeka na mjesec.

Zeyer Julije: Andrija Černišev. Preveo iz češkog M. Rakoš. Darija. Preveo M. Rakoš. Jan Maria Plojhar. Roman. Preveo Rakoš Pavao. Kuća kod zvezde koja tone. Ptica duginih boja. Preveo M. Rakoš. Sestra Paskalina. Samostanska legenda iz sredovečnog kršćanstva.

Vrchlický Jaroslav: Satanela. Preveo Adolf Častek. Bar-Kochba. Pjesan. Preveo M. Kuntarić.

Mrštik Vilem: Svibanjska priča. Roman.

Svobodova Ružena: Crni lovci. Roman.

Sezima Karel: Pasiflora. Roman.

Machar J. C.: Tatica Masaryk i druge satire. Red Marije Terezije. Šaljiva novela. Rim.

Havlasa Jan: Okna u maglu. Roman.

Jirasek Alois: Filozofska historija. Prev. Jindra Prochazka. Dvorski hetman. Historijska pripovijest. S češkog preveo A. J. Pasoglavci ili boj čeških graničara za seljačko pravo. Povjestnička slika iz konca 17. stoljeća. Preveo Stjepan Radić. U tudjim službama (V cizich službach). Iz češke anabase. Roman. Autor. prijev. Pavla M. Rakoša.

Masaryk T. G.: Etika i alkoholizam. Preveo Dr. Dragan Šašel. Jednoženstvo i mnogoženstvo. Preveo Ivan Šajković. Najnovija filozofija religije. Preveo A. Pezikozić. Nova Evropa. Prev. Stjepan Musulin. Jan Hus. Rusija i Evropa. Preveo St. Musulin.

SADRŽAJ.

Napomena. U sadržaju nalaze se imena najistaknutijih pisaca i naslovi pojedinih partija u knjizi.

Š. V.

OPASKA.

Molim čitaoce, da sami isprave tiskarske pogrješke koje se nalaze u tekstu.

Autor.